

TISZATÁJ

A Magyar Írók Szövetsége Szegedi Csoportja folyóirata

4

1953 tél

VII. évfolyam

T I S Z A T Á J

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE SZEGEDI CSOPORTJA FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő: SOMFAI LÁSZLÓ.

Szerkesztőbizottság:

BARÓTI DEZSŐ, DÉR ENDRE, ERTSEY PÉTER, NACSÁDY JÓZSEF,
NAGY SÁNDOR, VAJDA LÁSZLÓ.

A kiadásért felel: DÉNES LEO.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Takaréktár-utca 8.

Szerkesztői és titkári fogadóóra: kedden d. u. 5—7-ig.

Postacsekkszámla: 603.533.

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKINT.

—Előfizetési díj egy évre 12.— Ft, félévre 6.— Ft.

1953. VII. évfolyam 4. szám.

TARTALOM

Péter László:	Juhász Gyula elfelejtett makói verseiből	— — — —	193
Juhász Gyula:	Huszonnégy verse	— — — —	195
Dér Endre:	Reng a föld (regényrészlet)	— — — —	205
Varsányi Péter:	Vallanom kell (vers)	— — — —	209
Uj Rezső:	Tiszatájon (vers)	— — — —	210
András Sándor:	Üti képek (vers)	— — — —	210
Németh Ferenc:	A Tisza partján (vers)	— — — —	211
Petrovác István:	Búzaföldről (vers)	— — — —	212
Kovács Mihály:	Szerelem (regényrészlet)	— — — —	212
Vincze András:	Üzenet a fiataloknak (vers)	— — — —	216
Vincze András:	Tavaszi rügyek (vers)	— — — —	216
Borsodi Gyula:	Mint a pipacs (vers)	— — — —	217
Cs. Szabó László:	Életem (vers)	— — — —	217
Lermontov:	Vitorla (vers, Farkas László fordítása)	— — — —	218
Varga János:	Farkas vagy pásztor (elbeszélés)	— — — —	219
Simai Mihály:	Születésnap (vers)	— — — —	221
Simai Mihály:	Béke (vers)	— — — —	222
László Ibolya:	Nyomodat mossák özszesők (vers)	— — — —	222
László Ibolya:	Jó éjtszakát (vers)	— — — —	223
Kiss Lajos:	És összevetve tetteiddel (vers)	— — — —	223
P. K. Cvirka:	A titok (elbeszélés, litvánból ford. Kertész E.)	— — — —	224
Petrovác István:	Barátunk bemutatkozik (vers)	— — — —	226
Farkas László:	Újfi filozófiája (vers)	— — — —	226
Németh Ferenc:	Ezt a rendet hirdetem (vers)	— — — —	227

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

Borsi Darázs József:	Noszlopi Gáspár, a forradalom katonája	— — — —	228
Madácsy László:	Rabelais (1494—1553.)	— — — —	239

VITA

Nacsády József:	Szabó Pál „Új föld” című regényének problémái	— —	243
Papp Zoltán:	Hozzászólás a vitához	— — — —	248

SZEMLE

Diószegi András:	Kuczka Péter: Mindenkinék! mindenkinék!	— — — —	253
Kerényi György:	Néhány szó a Szigligeti Színház békéscsabai munkájáról	— — — —	255

Magyar Irodalomtörténeti Intézet Archivuma
 Lett napló: 177 Lez.:
 VI.3 csoport: szám.

Juhász Gyula elfelejtett makói verseiből

Juhász Gyulát Makóhoz két évtizeden át, pontosabban 1913-tól 1929-ig, igen erős szálak kapcsolták. Szakolcai száműzetéséből — a fölvilágosult, művelt feudális nagyr, Eötvös József unokája, Návay Lajos ajánlására — 1913 májusában helyezték Makóra. Ez év őszétől az itteni főgimnáziumban tanít, s baráti körében — a polgári radikális, szabadkőműves és republikánus értelmiség legműveltebbjei közt — maga is tanul, vitázik, s a politika, művészet, irodalom kérdéseiről folytat éjtszakába nyúló beszélgetéseket.

Első nyilvános szereplése 1913 őszén volt, a gimnázium nyilvános Eötvös-émlékünnepélyén. A nagy író századik születésnapja alkalmából rendezett műsor előtt bevezetőt tartott, s elé verses prologust írt. Verse megjelent a helyi sajtóban, mint ahogy ettől kezdve rendszeresen jelennek meg versei a lapokban.

Makó a költő számára egy lépés volt hazafelé: a távoli országszélekről végre szülővárosa közelébe került. De késő volt már: a sok csalódás, mellőzés, a szakolcai szörnyű magány már felörölte idegeit. Öngyilkossági kísérleteinek sorozatában nem első már, amikor 1914. március 6-án váratlanul távolmarad az iskolából, vonatra ül, Pestre utazik, s egy szállodában mellbe lövi magát. Maga sem érti utána, mikor megmentik az életnek, miért tette. Betegszabadságot kap, pihen, s gyógyulásul olvasmányai s álmai földjére, Itáliába készül. A háború közbeszól, nem láthatja a napfényes Olaszhont, a csodás Velencét. Ősztől kezdve újra tanít, újból bekapcsolódik a helyi értelmiség kulturális mozgalmába, résztvesz verseivel, előadásaival a „háborús délutánok” műsorain. Császtvay István külön tanulmányban tette közzé a költőnek ezekben az években — 1915-ben és 1916-ban — az imperialista háború ellen tett megnyilatkozásait. A tanítás nem neki való, még békében sem, de különösen nem ezekben az időkben. „Itt rokkantam meg először — írja később, 1922-ben „Makói emlék” címmel egy kis visszaemlékezésében — a háborús tanárkodás vesződéseiben.” 1917. január 16-án hathavi betegszabadságot kap, majd április 9-én hivatalosan is „elmebeteggé” nyilvánítják, s nyugdíjazzák. Nem tanárként tér már ezután vissza Makóra, hanem barátai kedvéért. Valószínűleg már az Eötvös-émlékünnepélyen megismerkedett az ugyanakkor ott szavaló Espersit Jánossal, a helyi politikai és kulturális élet legjelentékenyebb, legkiválóbb egyéniségével, s a vele kötött bensőséges barátság mind költészetére, mind világnézetére, s e révén későbbi közéleti szereplésére is — eleddig ismeretlen, de — döntő hatással volt. Espersit János, ez a különös vidéki polihisztor és mecénás, akinek politikai szereplése, a legkiválóbb alföldi festőkkel, Rudnay Gyulával, Endre Bélával, Károlyi Lajossal való meleg barátsága, József Attila költői pályáján való elindulásában játszott különleges szerepe megérdemli, hogy külön tanulmányban foglalkozzunk vele, Juhász Gyulának két évtizeden át legmeghittebb, legbensőbb barátja lett. Amikor már Juhász Gyula nem lakott Makón, akkor is sok élmény forrása, sok írás szülőhelye volt a város, ahová Espersit vendégszerető meghívására egészen szanatóriumba vonulásáig, 1929-ig rendszeresen, évenként legalább kétszer néhány napra kilátogatott. Versei, ha ritkábban is, mint azelőtt, továbbra is meg-megjelennek a makói újságokban.

A makói lapokban megjelent sok Juhász Gyula-vers java természetesen már ismeretes; nem ugyan itteni közlésükből, hanem mivel szerzőjük föl-

vette egy-egy gyűjteményes kötetébe, vagy mivel másutt is közölte őket. Mégsem nélkülözheti a költő összes verseinek készülő kritikai kiadása mindazokat a tanulságokat, melyeket a makói megjelenésű versek adatai jelentenek: nemcsak a néhány sorszámi, esetleg csak szónyi változatok értékelése, de a versek datálása tekintetében sem. Sok olyan verse is van itt, amelyet már előbb másutt megjelentetett, s az eddigi kiadásokba előző változatával került be, noha itteni későbbi változata attól némileg — nyilván a költő akaratából — eltér. Az azonos című, de más szöveget tartalmazó, vagy fordítva: az eltérő című, de azonos szövegű versek egybevetése is nélkülözhetetlen a költő életművének végső összegezésékor.

A makói lapokban megjelent majdnem száz verséből azokat tesszük itt közzé, amelyek sem a költő életében megjelent kötetekben, sem a halála után kiadott különféle gyűjteményes munkákban, sem az azóta nyilvánosságra került folyóiratbeli közlésekben mindeddig nem kaptak helyet, így — bár ismeretleneknek a szó helyes értelmében nem tarthatók — teljesen elfeledettek. A most közlendő 24 vers csak kb. a fele az eddig felkutatott ilyen elfelejtett verseknek.

E versek nem egyenlő művészi értékűek: sok van köztük, melyet szerzője nyilván tudatosan, okkal mellőzött kötetek összeállításakor. Mégis, amikor a költő oeuvre egybeállításán fáradozunk, valamennyi fontossá, nélkülözhetlenné válik: a maga módján, mind hasznosan járul hozzá Juhász Gyula költői fejlődésének és eszmei-politikai útjának megrajzolásához, értelmezéséhez. A versek egy csoportja megmutatja például, hogy a költő háborúval kapcsolatos állásfoglalása eleinte — néhány hétig csak! — igenlő volt: a magából hiányzó heroizmust véli egy pillanatig az idők erényének, s tisztánlátását megzavarja a burzsoázia és a szociáldemokrácia álnok hírverése, amely a kitört háborút nemzeti ügynek, sőt a cári zsarnokság elleni társadalmi, demokratikus „szabadságharcnak” tüntette föl. Jellemző, hogy Juhász Gyula — aki nyilván őszintén hitt egy ideig abban, hogy az orosz hadjárat célja a 48-at leigázó cárizmus szétzúzása — már néhány hét után rádöbben a „katonai dicsőség” meddő, céltalan voltára, s meglátja a háború okozta emberi szenvedés ezer fájalmát: az árván maradó gyermekek sorsát, a kultúra pusztulását, a menekültek világgá széledését, családok szétzúllását, a távol harcolók keserűségét, a sebesültek kínjait, a „hősi halottak” céltalan áldozatát. Ettől kezdve háborúellenes állásfoglalása töretlen, bár igaz, hogy ez a forradalmakig inkább polgári humanizmusából, pacifizmusából táplálkozott, mint a háború okozói elleni tudatos szembefordulásból. Ugyancsak a költő szemléletének korlátait mutatják a forradalom utáni versek egyes darabjai, amelyekben a búsmagyarodásnak, a trianoni igazságtalanság miatti elkeseredésnek is nyoma van. Ám nem szabad elfelednünk, hogy ezek az ellentmondások — melyek egyébként a költő egész életművében hasonlóan föllelhetők — nem teljesen negatívak, s születésük pillanatában történetileg — mind az események, mind a költő eszmei fejlődése szempontjából — megokoltak. A háborús nyomorúság, rokantság, szenvedés megrázó, s a dolgozó emberrel mélyen együttérző, vele azonosuló ábrázolása, s vele szemben a békés alkotás, a kultúra, az élet követelőző jogai, a szépség, vig jövő előrevetítése — mégiscsak a béke ügyét szolgálta, a békét áhító magyar nép vágyát fogalmazta meg, s állásfoglalás lett a háború ellen. S a háború utáni magyar élet szomorúságát rájzoló verse nemcsak a magyar kommunisták által is „papírcafatnak” bélyegzett trianoni imperialista diktátum miatti keserűség, de az ellenforradalom által megteremtett szenvedés, kilátástalanság hű tükré is.

Bár igyekeztünk teljes rendszerességgel föl kutatni a költő makói verseit, gyűjtésünk — az ilyesfajta munkák természeténél fogva — nem mondható

teljesnek, márcsak a hírlapanyag különféle könyvtárakban is hiányos voltánál fogva sem. A hiányok pótlása ezen a téren is a költő életművét egybefoglaló kritikai kiadás készítőinek lesz föladata.

Közlésünk betűhív, de a nyilvánvaló sajtóhibákat kijavítottuk, s a vidéki sajtóban annakidején rendszeresen mellőzött hosszú magánhangzók (í, ú) szó-
kás szerinti hosszúságát visszaállítottuk. A központozás, a vidéki nyomda-
viszonyok elmaradottsága miatt, sokszor következtelen a hírlapi közlésekben,
ezért azokhoz sem mereven, hanem értelem szerint ragaszkodtunk.

Végül megjegyzem, hogy Juhász Gyula makói korszakára vonatkozóan
Császtvay Istvánnak „Juhász Gyula makói évei (1913—1917)” című tanári
szakvizsgálati dolgozata. — melyből egyes részletek a közeljövőben nyomta-
tásban is megjelennek — későbbi makói kapcsolataira pedig e sorok írójának
„Easpersit János (1879—1931)” címmel megjelenendő tanulmánya tartalmaz
részletesebb adatokat.

PÉTER LÁSZLÓ

JUHÁSZ GYULA

Prológus Eötvös József ünnepére

*Egy igaz, nagy ember ünnepére jöttünk,
Aki nem kevély érc, magosan fölöttünk
Nem a csaták hőse,
De szelíd, finom fej, komoly és nyílt homlok,
Kit a szenvedőkért felhőztek a gondok
S ki vigyázva nézett a magyar jövőbe.*

*Ki született báró, mert lelke nemesség,
Kinek az előjog dicső kötelesség
Áldozni a népért,
Aki a kastélyból a kunyhóba szállott,
Hozva a jobbagymak az örökváltságot
Ezeréres szörnyű szolgarobot bérét.*

*És megünnepeljük a költőt, ki ember,
Aki forró szívvel, ragyogó lélekkel
Harcol, mikor alkot
S költeménye tetté, álma lesz valóvá,
Fölsíró regénye új forradalomná,
Melyben a jog győz és nincsenek sírhantok!*

*Mint a hű tanítvány, úgy állunk előtte,
Hiszen ő e nemzet nagy, bölcs nevelője,
Szelíd és jó mester,
Élete tanulság, emléke örökség,
Úgy daloljuk őt, mint új idők új hőseit,
Ki új díszet adott e nagy, szent szónak: Ember!*

Makói Újság
1913. október 14.
X. évf. 245. sz.

Magyar ős

*Szép magyar ős, mosolygó bánatos,
Olyan nehéz örülni most neked.
Kinek érlelsz gazdag gerezdeket
S a rét rózsádat kinek nyitja most?*

*Szép magyar ős ege, elhervadón
Hány özvegyet lát bágyadt napsze-
med,
Harmat helyett csillantva könnyeket.
Ó messze Dnyeszter, mély Visztula,
Don!*

Makói Újság
1914. szeptember 11.
XI. évf. 221. sz.

Véres ős

*Ó hol a régi, régi, csöndes ős,
Az édes bánat, mely mélán esőz
S mint finom köd szítál szívünk felett,
Mely hervad, mint a bíbor levelek?*

*És hol a régi, régi alkonyat,
Mikor hiába fájó álmokat
Lelkünk, e halkan zengő zeneszer
Dallamba tördelt, mely nem veszhet
el.*

*Szavak pompája, gyémánt és arany,
Én gazdagságom, ó be oda van!
Vér és tűz büszke bíbor tengerén
Papírhajómmal mit keressek én?*

Makói Újság
1914. október 14.
XI. évf. 249. sz.

Várom őket

*Akik elmentek búcsú nélkül
S csukott ajakkal fekszenek,
Oly különös, hogy nem üzennek
A kedvesek.*

*Oly érthetetlen, hogy szemükkel
Intettek: holnap, s lám, soha!
Rájukfagyott némán az élet
Mosolya.*

Makói Újság
1914. október 29.
XI. évf. 262. sz.

*Várom, hogy egyszer szembe-
jönnek
S tovább ballagnak majd velem,
De köztünk, hallom, mély az árok:
A végtelen!*

*Csak egyszer ülnének le velem
A lét távaszi terraszán,
S néznénk a holdat, mely, mint
arcuk,
Halavány.*

Bújdosó Balassi

*Mily messzi, messzi vagy már
Hazám, Annám, vig ifjúságom,
Reményem, életem,
Messzebb, mint az égi hold
S éji álom!*

*Mily szörnyű, szörnyű erre
Hazám határát sírva nézni.
Örömet és életet,
Mint halott kísértetet
Földézni!*

*Be könnyű, könnyű lesz majd
Fehér zászlóval visszatérni.
Piros sebbel, jaj, mi szép
Zöld füre hullni, mint halott
És férfi.*

Makói Újság
1915. január 2.
XII. évf. 2. sz.

Új anakreoni dal

Dr. Purjesz Zsigmondnak

*Világok háborúján,
Holott halál az élet,
Enyészet évadán és
Özön gyász századában
Én, bús Vitéz utóda,
Szegény szomorú költő,
Hadd valljam balga hittél
És boldog áhitattal
Az élet vallomását,
Hogy nagy dolog a harc, de
Legszebb virág a béke:*

*Szeláden és merengőn
Jó könyveket lapozni,
Szép képeket csodálni,
Vig éneket dúdolni,
Túnt éveket idézni,
Mélázni a mezőben
S gondolni holmi szépet
S a bennünk fájva fájó
Ember tragédiáját
Feledni pillanatra,
S csak élni, élni! Amen.*

Makói Újság
1915. március 2.
XII. évf. 53. sz.

Az örömhöz...

*Öröm, te régi szó, elmúlt napok faunja,
Örökre távoztál és nem jársz vissza újra?*

*Hiába várom én, hogy egy napon beállít.
Kacajod s zengenek elnémult fuvoláid?*

*Hiába nézek én a ködlő távolokba,
Örökre elmaradsz, öröm, szép déli pompa?*

*Nem volt elég a könny, a hervatag panasz, jaj,
Nem volt elég a dal, mely szenvedést magasztal?*

*Öröm, kit Schiller és Beethoven áldva zengett,
Jöjj el, jöjj el, te szép, te kedves égi gyermek!*

*Csak egy mosolyodat akarnám látni még én
S elmennék gondtalan, áldón, megáldva, békén!*

Makói Újság
1915. április 7.
XII. évf. 83. sz.

Ütközet

Mint csöndes, szürke ágyúk a lomha béke évén
Némán, melán megülnek a felszerek homályán,
Zápor paskolja hátuk, állnak álmodva, árván.*

*Így élnek lelkek, túrva a bánat renyhe csendjét,
Gubbasztva és alélva a lomha úti porban,
Közönytől és a gondtól kopottan és tiportan.*

*Míg egyszer jó a nagy nap, a vész, a harc, a végzet,
És elfojtott keservük tűzmagja lánggal égve
Süvölt sorsként; halálként és száll pokolba, égbe.*

Makói Újság
1915. május 11.
XII. évf. 112. sz.

* A szövegben, nyilván sajtóhibaként: mit

Magyar falu csöndje

*Öreg apók hosszú pipával
Bólintanak a ház előtt,
Az orgonák lila virága
Esőzi be a temetőt.*

*A sírok kertje mellett szántás,
Fekete föld, felhőt akar,
A tavaszégen varjú szánt át,
Vén szürke varjú, gyászmagyar.*

Makói Újság
1915. május 11.
XII. évf. 112. sz.

*A lányok violája fonyad
A kék Máriakép előtt,
Öreg anyók új hírt dohognak
S járják az újult temetőt.*

*A sötét csöndjén, barna árnyban
Iszik két, három nyomorult,
S a bakter a vak éjszakában
Kutyákkal kezd nagy háborút...*

Térzene

*Felgyöngyözik a kisváros ködéből
Honvágyóan az alkonyi zene,
Majd szikrázón a szürke ég felé tör,
Mintha a tünt nap lelke zengene.*

*A fáradt földön elhal a dübörgés,
Minden zenébe halkul s mese lesz,
És minden fölszáll, minden ablak fölnez,
Az ég, mint egy nagy és zengő eresz.*

*Ó lelkem, ki egész nap messze vágytál,
Egekbe, melyekből száműzve élsz,
Miért roskadsz meg, szárnyad porba vágván,
Minden zenél most ég és föld határán,
Minden zenél már és te nem zenélsz?*

Makói Újság
1915. június 7.
XII. évf. 137. sz.

Trombitaszó

*Az alkonyi Tiszán átszáll merengőn
A takarodó trombita szava,
Mint párját vesztett vadgalamb az
erdőn
S túl tornyokon borong hazá... hazá.*

*A falu lelke zeng a trombitában
Szilajon, mélán, árván, elhalón.
Az ég pirul haragvó esti lázban,
S a felhő rajta: holt hattyú a tón.*

Makói Újság
1915. június 15.
XII. évf. 142. sz.

*A falu lelke esd a trombitában,
Mely magánosan búg, trara, trara.
Városból szálló honvágy ez haza.*

*És elesüklök a hang az éjszakában
Egy hosszú, hosszú, fáradt altatóval,
Mint a fiáért síró anyasóhaj.*

Reflektor

*Túl a Tiszán, az újszegedi parton
Egy óriási szem nézi Szegedet,
Száll vén tetőkre, fákra bús kitarlón,
És kémleli az esti egetek.*

*Az alvó Tisza fölé von szivárványt,
Új Hadak útját mély hun sír felett.
Virrasztja a ráctemplom ódon álmát,
Majd a Boszorkány-szigeten mereng.*

Makói Újság
1915. június 15.
XII. évf. 142. sz.

*Borzongva látják a poros akácfa,
Hajlongva várják varjas jegenyéket
A néma partok lázas, nagy szemét.*

*A Város alszik, ő imetten átszáll
S egy bögös hajó kormányán lebeg,
Mint Elmo tűz komor gályák felett.*

Katona

*Alla felkötve, keze összetéve,
Már pihen szépen Abrahám ölébe,
Nyitott szemében őszi ég derüje,
Kifáradt testén tépett esukaszürke.
A milliókból egy, kik halni mentek.
A neve senki, akit eltemetnek.
Neki nem zengett operák zenéje,
Finom, bús verseket nem sírt el az éjbe,
Nem látta nemes gótika csodáit,
Duse mosolyát, mely szebb tájat áhit.
Szivarja rossz volt és öröme olcsó,
Most várja már a barna fakoporsó.
Nem is halt hősi, égzengő rohamban.
Csak köhögött, nyögött az ágyba* halkan.
Csak levegőt kért és vizet, vizet még
S nem látta már a bíbor naplementét.
Mely mint dicsőség, áldás mint az ámen.
Kitündökölt büszkén, de néki már nem!*

Makói Újság
1915. szeptember 22.
XII. évf. 227. sz.

*igy!

Csendes panasz

*Lehet, amit daloltam, nem marad meg,
Lehet, ha mit vallottam, nem igaz,
Most dalaimtól messze büszke harc zeng
S szívemtől távol balzsam és vigasz.*

*Mégis, ti gőgös győzők, vak merészek,
Engem szegényt, jaj, meg ne vessetek,
Enyém e hit, enyém e könny, ez ének
S enyémekek mind, mit nyertem, a sebek!*

*Én mindig, mindig árok mélyin éltem
S fázott a lelkem és vívott agyam
S magam küzdöttem és mindig, magam.*

*En, diadalt nem kaptam s nem reméltem.
Reménytelen szép volt harcom, szerelmem
S nem éltem még, mikor halálba mentem.*

Makói Újság
1915. október 27.
XII. évf. 257. sz.

Ó nyolcvanas évek

*Fekete és ezüst albumokban
Ma gyermekségem napjait lapoztam,
Szent tavaszon virágait kerestem
Szőke hajakban, nefelejcs szemekben.*

*Ó évek, mélyek, szépek, messze kékek,
Ó partok, révek, hova már nem érek,
Remények, arcok, harcok és kudarcok,
Milyen virág hajt s lankás, néma hantok.*

*Ó szép királyfi zöld vadászruhában.
(Királyfi voltam én is hajdanában)
Akit megöltek, aki visszajár még,
(Megölt öröm, szép, bús királyfi árnyék).*

*Apám, anyám ifjú szerelmi párja,
Mirtusz s mosoly (egyik már sírba zárva)
Fekete és ezüst albumokban
Egy gyermekarc néz rám ma sírva holtan.*

Makói Újság
1915. november 10.
XII. évf. 269. sz.

Pannónia

Aquincum alján áll egy néma szittya
S a ködbe néz, távol kelét fele,
Hol ősi, boldog bölcsőjét gyanítja
Avart kavar szemébe tél, szele.

Most római a szó, a rend, a tábor,
Most erre jár a győző imperátor.
Acélt és búzát küld neki a táj.

Fibiscus táján minden oly magányos,
Falat hiába rak a római,
Szellős sátorról álmodik a város,
Hol évig zúgtak a szittyák dalaí.

Az árva szittya szíve visszafúj
S míg légiók ujjongnak győzedelmet
Ő álmodón néz távol napkeletnek.

Makói Újság
1915. december 28.
XII. évf. 309. sz.

Egy régi nyárból

*Ezek szép, csöndes, egyszerű napok,
A Tisza nyári éjjel kanyarog
Ily unalmasan, nagy esők után
Fűzek közt, ha a hold nézi csupán.*

*Ezek szép, csöndes, egyszerű napok,
Ilyenkor félenken kopogtatok
A holnapok homályos ablakán,
Ott benn milyen sors árnya les ma
rám?*

*Ezek szép, csöndes, egyszerű napok,
A boldogságos esték olyanok,
Mint elnyújtózó nyárfák árnyai,
Mint jó emberek szelíd álmai.*

*Ő mert szép, csöndes, egyszerű napok,
Én nagyon fázós és fáradt vagyok,
S szívem kiállt kínoktól úgy dobog,
Mint rémlátók, ha messze szél kopog.*

Makói Újság
1916. január 2.
XIII. évf. 2. sz.

A rokkant színész

— Prológ Szalay Antal estélyére —

*Mikor elmentek, piros harci tűzben
Égett az arcuk, lelkiük csupa láng,
Szívükben ifjúság, remény derűje
Mind magyarok, hívők és katonák.
A riadó, újjongó harsonák
Dicsőség forró mezejére hívták
Az izmos kart, az acélos erőt.
A diadalt ők dalolva kivívták
S a viadalban megrokkantak ők.
Míg elfog fájó büszkeség, alázat,
Tiszteljétek a rokkant katonákat.*

És volt közöttük a dalos seregben
Művész, kinek a* gesztus mindene.
Ki négtelenbe lendít ihletetten
Királyi szót és isteni zene
Egy mozdulata, egy tekintete.
S most karja csonka és ninesen szeme,
Ó áldozat, oly nagy, mint régi szentek,
Vig vértanúi áldozása volt,
A kik a halálba menve énekeltek
És mosolyogták az égő pokolt.
Tiszteljétek a rokkant katonákat!

Már leng a függöny, készek már a deszkák,
A szín kitérül, mindjárt, emberek.
Ó szín. Harcszintér volt tavaly ilyentájt,
Hol ő szerepet játszott, remeket.
A Kárpátok, a drága szent hegyek
A halál és a győzelem ígét
Zengték dörögve, hullt a vér, a hó.
Ó jobbját hagyta ott és vig reményeit.
De szíve él és szava szárnyaló.
A karja csonka, lelke ép, erős.
Tapsoljatok, e muzsika szívének,
Művész szívének kedves ismerős.

Makói Újság
1916. február 20.
XIII. évf. 44. sz.

* A közlésből hiányzott az a.

Késő vallomás

Egy képet láttam arany medailonban,
Tizenhat évvel szökén rám mosolygott.
Hol voltam akkor én, ó hol bolyongtam,
Hol vártam a nőt, a veszelőt, a sorsot?

Milyen sikátor rejtett tőle féltőn,
Féltékenyen milyen könyv volt előttem,
Milyen nyomor és milyen bánat őrzött,
Hogy nem kerestem s hozzá nem vetődtem?

És e mosoly, e szűz, tizenhat éves
Kit üdvözölt először és sóváran,
Ki állt újjongva és győzőn elébe,*
Míg én csillagra vártam a homályban?

Ha vissza tudnék menni e tavaszba
S tizenhat érc küszöbére állni
És mondani: „Üdvözlégy ifjú angyal!”
E nap az élet és e perc királyi!

* A közlésben: **elébe**.

Megállj, hadd nézzek fiatal szemedbe
És tiszta ajkad bíborát köszöntsem.
Ezért indultam a nagy tengerekre
Életgályámmal az örök időben.

E percet és e szent tizenhat évet
Most elviszem. Győzővé tett az élet.

De én oly későn láttam ifjú képed...

Makói Újság
1916. április 25.
XIII. évf. 99. sz.

Testamentum

Mind elmegyünk. A rózsá és babérág
Mind elvirul és alszunk szóttalan,
És jönnek újabb harcok és poéták,
És aki új, annak igaza van!

A férfi tudja ezt és nem siratja,
Hogy szép volt régen és fiatalon.
Mint a legyőzött, kardját átaladja
Az enyészetnek a Charon hajón.

Legyen utánam szebb virág az élet,
És síromon viruljon jobb világ,
S amely búcsúztat, a halottas ének*
Ne bánts a jövő harcok fiát,

Ki ne merengjen, mint én, méla mul-
ton,
De fényben és örömben győzni tud-
jon!

Makói Újság
1916. június 16.
XIII. évf. 144. sz.

*A szövegben itt — nyilván helytelenül — pont van.

Föld

Ma visszatértem. Régen vártak ők
már,
A tél ágyában álmodó mezők,
A koszorús hegyek, a szőke rétek,
Mint télkozló fiút, kerestek ők.

En azó őszben és keserű télben
Az alacsony falak közt éberén
Rájuk gondoltam fázva és remélve,
Míg sirva égett hamvadó szemem.

Ma visszatértem. Szívemet kitártam
És késő vággyal átöleltem őt,
Az őszök, a telek száműzetésén
Esdőn idézett gyöngyörű mezőt.

Olmos napok ónsúlya mind lepergett,
Feküdtem ágyán, s ő egy lett velem.
S a napra gondoltam, ha majd felet-
tem
Halkan rüggezve gyöngyvirág terem.

Makói Újság
1916. július 2.
XIII. évf. 158. sz.

A gyászoló nő

A temető lett háza és hazája
És párnája a csöndes siri hant.
A hajnal és az alkony ott találja,
Ő várja, míg örökre megvirrad.

Mert bús, egyetlen éjjel most az élet
És pislogó mécs az emlékezet.
A kedves arcra néha visszaréved
S csókolja a rögöt, mint hült kezét.

A ciprusok oly hívón bólogatnak
És sóhajtása kél a néma hantnak,
Amelyre itten nincsen felelet.

És mindig szürkébb lesz a földi város
S a távol oly derűs és délábos.
És lassan, lassan nyílnak az egek.

Makói Újság
1916. augusztus 10.
XIII. évf. 191. sz.

Falusi alkony 1916

A házak és a lelkek estje jön.
A béke száll nagy, szürke lepedőn.

A mezőkről az illat lopva jár,
Most legbujább, mert haldokló a
nyár...

Bús táj fölött, bárányfelhők alatt
Ezüstöt önt az estbe egy harang.

A padokon pipázás, mély a csend.
A kútak gémje kék magasba leng.

Ballag a nyár s ebbődiül boldogan.
Már minden szív és kapu tárva van.

A tetőn a nap végső csókja ég:
Ó nap! derű! öröm! maradj ma még!

Makói Újság
1916. augusztus 18.
XIII. évf. 198. sz.

Prológ

A feministák vasárnapi mese-matinéjáu elmondta Nagy Teréz

Oh gyermekek, egy költő szól ma nektek.
Ki fáradt, csüggedt, mint e bús jelen.
De csillagot lát a ti szemetekben,
Mely biztatóan ragyog mély éjjelen.
Mi jót akartunk, szépet és merészet.
De jött a vész, a gyász, a gyötrelem.
És a halál zsoldjában élt az élet.
És fáj az öröm és a szerelém.
Oh gyermekek, oly szép, oly jó az élet
S mi sírva tárjuk karjaink felétek.

Még áll a harc, még áll a vad, kegyetlen.
Bús küzdelem, de lelkiink már szelíd.
És érezzük, hogy minden győzelemben
Sírni kell hű szívek ezreit,
Kik a halálba énekelve mentek
Fiatalon's több nap nem kél nekik.
És legszebb-győzelem a drága béke.
A gondolat és érzés tiszta éke.

Oh gyermekek, dal és virág az élet.
Szépség és jóság, csak akarnia kell.
Ti vig jövendő népei, felétek
Egy bús költő áldása úgy ível,
Mint szívárvány a fergeteges égre.
És zengem villámok zenéjével:
Szeressétek a szépet és a jót, ti.
Jövő harcolnak békés-harcolói.

Makói Újság
1916. november 2.
XIII. évf. 263. sz.

Reng a föld*

1.

Nyeki bácsiék udvarára falfehéren rontottam be másnap délelőtt. Kerékpárommal majdnem fellöktem az ajtóban Julikát. Épp egy kannával nyomakodott kifelé.

— Hol a nénéd?! — kiáltottam rá rekedten. Julika arcán meghervadt a mosoly, rémülten meredt rám:

— Mi lelt?

— A nénédet kerítsd elő, azonnal! Kincses bácsi vérben fekszik!

Csakugyan borzasztó dolog történt Kincses bácsival, s majdnem velem is. Aznap kettőnket a hátfal vakolásához rendelték. Még mielőtt Jani a vakolókanállal felkapaszkodott volna, mi ketten az öreggel az üres malteresládát igyekeztünk feldobni az állványra. Amint a láda feneke a pallóhoz ért, a fejünk felett, födrengésszerű robajjal zúdult le a sok palló, ládástul, egyenesen az öregre.

Én ösztönösen ugrottam félre, s bizony a fogam is vacogott, amikor a porfelhő elültével megpillantottam Kincses bácsit: egy súlyos palló alatt hörgött, s vér bugyborékolta a száján...

Kazár Lackó az ölében hozta elő a palló alól, lefektette a före, felpócolta a fejét, s halk szóval csittitgatta:

— Nem lesz semmi baj, Kincses bátyám.

Janota Pali bácsi más véleményen volt, amint lehajolt az öreghez. Káromkodott, pedig sohasem szeretett.

— Két helyen tört el a jobb karja... S biztosan baj lesz a bordákkal is — fordult édesapámhoz suttogva. Apám nem felelt, hanem megfogta a vállam, keményen.

— Ugorj fel a gépre, kisfiam, fuss Nyékiékhez, hozzanak rongyot, kötésnek. Aztán szólj be az ispánhoz, hívjon azonnal orvost!

— Fenét kell ide orvos! — dohogott Liptai úr megsápadva. — Ne cirkszoljanak, az öreg egy kicsit megszedült; félóra múlva semmi baja.

Apám szóra sem miltatta Liptait, hanem intett a kezével:

— Csak erédj, fiam!

Repültem is a géppel, ahogy csak telt tőlem a göringyes dülőúton, percek alatt riasztottam Nyékiéket. Veron lobogó szoknyával, tépést szorongatva futott a fácánház felé, én pedig továbbloholtam az ispánhoz.

Háromnegyed tíz lehetett, de már evett az ispán. Hideg csirkesültet ostromázott. Szólóval futtatott tornácon habzsolt a nyesettbajuszú, szikár, fekete ember, egymagában. Dülledt békaszemét mozdulatlanul meresztette rám, s miután eladogtam a hírt, nyugodtan folytatta a csirkecsont leszopogatását. Mintha ott se lettem volna. Szó nélkül csámcsogott, szuszogott pár percig, majd váratlanul rámmordult:

— Marha vagyok én?! Mi lenne itt, ha miuden kis ganéságért az orvost abajgatnám?

Fejembe tolt a vér. Nagy bátorság szállt meg hirtelen, s halkán, de folyékonyan és leplezetlen gyűlölettel feleltem:

— Élet-halálról van szó ispán úr!

— Ne pofázz itt nekem, hordd el magad, míg a farodba nem rúgok! — kiáltotta rám magából kikelve. — Ebadta kölyke!

Megfordultam, s a kerékpárhoz futottam. Felugrottam rá, s kétségbeesve hajtottam visszafelé. Mikor a fácánházhoz értem, visszafordultam. Az ispán akkor már porfelleget verve közeledett felénk a kordén: a szerencsétlenség mégis csak nyugtalanította...

— Emberséges ember, lám, az ispán úr, — jegyezte meg Farkas Lajos.

— Nem az embersége hozza — mondta szárazon Pali bácsi —, hanem fél a bajtól, és... hogy megállt a munka...

Igaza volt: az ispán le se szállt jóformán a kordérol, máris ránk-recegett:

— Miféle ácsorgás ez?! Így nem leszünk soha készen!

— Ispán úr! Telefonált-e az orvosért? — kérdezte felelet helyett Kazár Lackó.

— Maga ne azzal törődjön, maga végezze a dolgát!

* Részlet egy készülő ifjúsági regényből.

Pali bácsi előrelépett.

— Itt nem lesz addig munka, ispán úr, amíg az orvost nem hivatják! Emberelet forog kockán!

— Ne heveskedjenek emberek. — szakította félbe fölényes hangon az ispán. — Inkább a munkával törődnének. Ezért az ácsorgásért is fizet Liptai úr? Az öregot majd elkísérettem a hűgáékhoz, s holnapra talpra áll!

Pali bácsinak elsötétült az arca a vértolulástól:

— Azonnal gondoskodjék székéről, s rögtön hívassa az orvost! Értsen a szóból: addig nem dolgozunk, amég nem intézkedik!

— Hogy beszél maga velem?! Micsoda disznó hang ez?! Maga menjen az anyja kinyába, dögöljön éhen, ha nem akar dolgozni, a többi meg fogja a szerszámját, de ebben a percben!

— Várj csak, várj csak, Sándorkám! — fogta vállon ijedten az ispánt Liptai. Félt, hogy Pali bácsi, a legtapasztaltabb kőműves csakugyan ott-hagyja, s ő nem képes a fáciánházat a szerződésben megjelölt határidőre átadni az uradalomnak... Kineses bácsi állapotja is igen csak izgathatta, mert nem jelentette be OTI-ra az öregot. Félreintette hát az ispánt, s hevesen hadonászva magyarázott neki valamit. Az ispán hümmögve hallgatta, olykor hevesen sújtott a levegőbe, s vadul kaphosott alsó fogaival kefebajszja felé. Liptai az ispán kabátgombját babrálgatta, s alázatos fejtartással hadarta a szót, mint a kelepelő. Jó tíz perc múlva fogtak kezét. Liptai hajlongva kísérete a kalyibába, majd a kordéig barátját; az esattogó szandállal csuszszant a hácsorára, bólintott egyet Liptai felé, s elporzott a táncoló lovárai. Ránk se hederített! Mintha a szorongva várakozó kis csoport — levegő volna!

Liptai visszafordult, s azonnal megváltozott a testtartása. Hátravágta a fejét, s peckes léptekkel rengette felénk tokáját.

— Dologra, emberek!

Mi meccanás nélkül meredtünk rá, parázsló szemmel, feszülő állkapcsokkal, mint valami marásrakész, bátor farkasfalka. Kedvem lett volna elfújni a „Farkasok dalát“, örömben... Jobbról édesapám vállát éreztem, balról Kazár Lackó könyöke nyomott. Úgy szorított a könyökével Lackó, hogy alig bírtam lélekzeni! Mégse léptem volna el közülük, ha az ég ránk-rogyik se, sőt megfeszítettem én is gyerekvállam, s újjongtam belül a boldogságtól: ekkor melengette meg szívem először, de felejthetetlenül a munkás-összetartás érzése...

— Mi lesz, hé?! — méltatlankodott Liptai úr. Kicsit várt a válaszra, aztán, legnagyobb megrökönyödésemre, kedveskedve csapkodott Pali bácsi vállára: — Jön a szekér is, az orvos is, Janota bátyám!

Két zsadányi napszámos azonnal kimozdult a csoportból, de Pali bácsi vasmarokkal tartotta vissza őket. Majd Liptai felé fordult komoly arccal, s várta a folytatást. Liptai csakugyan végigsimított a haján, úgy dünyögte:

— Csakhát...

— Csakhát? — kérdezte vissza Pali bácsi élesen.

— Kár volt annyira heveskedni, az ispán úr erősen nehezted magára! Úgyhogy még ma engedelmet kell kérnie tőle, Pali bácsi... Veszettül felpaprikázta maga az ispán urat, hallja! Majd este, munka után bemeleg hozzá!...

— Megy a nehézség — felelte, esendesen Pali bácsi. — Pizskoskodik, semmi emberség benne, s hálából a talpát nyalogassam?

Legyintett, bebállagott a kalyibába, Kineses bácsihoz. Utánaloholtam. Veron ápolgatta odabent az öregot. Ecetes vízbe szódabikarbónát kevert, s Kineses bácsi lihegve kortyintott az üdítő italból.

— Úgy ám, Kineses bácsi! — biztatta Jani mosolyogva. — Igyunk, hogy pirosodjunk! Megyünk még mink ketten a komádi vásárra, azért a bizonyos hírkáért!

S összenevettek Pali bácsival. Addig erőlködtek a nevetéssel, amíg Kineses bácsi arcára is fellopózott valami mosolygásféle.

Nem nevettem velük, hanem Janihoz furakodtam, s vállonböktem:

— Bátyus! Miféle birkáról beszélsz?

— Hát arról, amelyik „megellik“.

— Melyik ellik meg?

— Amelyiket Kineses bácsi elvisz a koshoz!

Ezzel persze nem lettem okosabb, de nem faggathattam tovább, mert elmenesztettek a szekér sürgetésére.

Nyékiék előtt találkoztam a betegszállító alkalmatossággal. Deszkaoldalu, vaskos uradalmi székér volt, s olyan vésztojósóan zörgött, nyikorgott, mintha minden pillanatban ezer darabra akarna hullani.

„Szegény Kineses bácsi” — esóváltam a fejem, amint leszálltam a kerékről, hogy visszaforduljak. Valaki a karomba kapaszkodott:

— Vigyél el engem is a vázón!

Nyéki Julika... Vállamhoz bújtatta az aggodalmas, sápadt kis arcát, s nagy szeme nevetett is, sirt is egyszerre, cirmosan és kéken, mint a legszébb búzavirág. Oly durván ráztam le, hogy rögtön megbántam magam is.

— Mit keresnél ott? — szóltam szigorúan. — Báméskodókra semmi szükség.

Julika arcán könny pergett végig.

— Be szeretném kötni Kineses bácsit.

— Ertesz is te ahhoz! — simogattam meg most már gyengéden a haját. — Különben, Veron rég bekötözte már!

Hanem azért, mégis megmarkoltam ballal a kormányt, keményen, jobbal pedig a vázra emeltem Julikát. Oly könnyű volt, mint egy pilhés madárfióka. Igen csihadva próbáltam hajtani vele, de óhatatlanul megdőccentünk néhá a durva keréknyomokon. Ilyenkor sikkantott Juliska, jobban szorította a kormányt, s hozzám simul felősen. Aranyhaja farkosát a vállamra vágta a szél. Nem ráztam le onnan. Szívem körül jóleső melegség terjengett. Nem az aranyhajától, — az egymagában nem sokat ér. Hanem a könnyektől s a szívemig lopódzó szavaktól: „Be szeretném kötni Kineses bácsit!”

2

Kineses bácsit csakugyan nem kellett kötni már: hanem a segítség akkor is elkelt, miután letettük az öregét a hűgáéknál.

Kineses bácsi húga, Mondokné az uradalomban lakott. Megnyekkent tetejű, náddalfedett eselédház előtt várakozott fáuk. Girbegurba, hosszú ház volt, falán félméteres barna foltokból viesorogtak elő a szalmaszálak.

Odabent a konyhában erjedt savanyúkáposztáéhoz hasonló szegényszag telepedett a tüdőre. Egy mérges szúnyog rítt a nyirkos levegőben. Hátrul hatalmas, tapasztott tűzhely füstölt, bodoran, mintha szalmával tüzelnének benne. Egy tizenötéves forma gyereklány tüzelt a fazék alá. Csicseri borsót főzött, sósvízben, rántás nélkül. Készült az ebéd, annak az öt ijedtszemű, hókafejú apróságnak, akik báméspan vettek körül bennünket. Azok éjjel-nappal a magtárban dolgoztak. Az ember, Mondok Gábor, feszülő innal, érdes lábán öklönnyi visszérdudorokkal cipelgette az emeletes magtár padlására már hetek óta a búzászsákokat. Csenevész lába, de hatalmas, nagycsontú, felsőteste volt Mondoknak; úgy mondták, óriási karja egy „muraközi” erejével felért, ha kátyúbaragdt szekeret kellett kiemelni. A gyerekei jobbra együtt játszottak, szememláltára. Nyéki Juliskával, s váltig csodálkoztam, hogyan lehetnek ennek az inasvállú göliátnak ilyen penészvirág utódai.

Most, hogy a fazekukba pillantottam, egyszerre mindent megértettem, s nagyon elszorult a szívem. Edzett gyerek voltam, nálunk is mindig elfogyott a nyári kereset novembertájt, s olajbarmártogatott sültkrumplit ettünk hónapszám mi is. Hanem nyáron, a legnagyobb dologidőben, vízbe főtt, ropogó borsón zsákolni... ilyet akkor láttam először.

A jobbranyiló szobában láthattam egyebet is. Két családnak kellett azt felosztania: két sarok Mondokké volt belőle, a másik kettő Velieské. Velies nagyanyó, egy 75—80 év körüli, elrémitően rútarcú, de galamblelkű öreg néni, magatehetetlen fekiútt az egyik sarokban a földreterített szalmán. Gyerekesen motyogott állandóan valamit, de ki se hederített rá, mert az övéi közül senki nem lehetett otthon a munka sűrűje idején. A tizenötéves kis Mondok-lány veszködött vele is, — hisz Mondokné is csak a beteg miatt futott haza.

Kineses bácsi a másik sarokba került, ugyancsak szalmavacokra. Ágy egyáltalán nem volt a házban, két „bütört” láthattunk csupán: egy rogyott, sárgavirágos barna szekrényfélét s egy disznótorosasztal formájú, kecskelábú tákolmányt a szoba közepén.

Erre az ásztalfélére raklam az öreg batyuját, s Veronhoz fordultam halk szóval — a szalmavacokon terülő rissz-rossz pokróc felé bökve:

— Betyár fekhely ez összetört embernek!

Veron szó nélkül perdült egyet, s hazafutott párnáért. Szerencsétlen időben talált visszajönni: az ajtóban beleütközött az öreg Nyékibe, aki a zárzavarra battyogott elő valahonnan.

— Kotródsz vissza avval a párnával! — hörkent Veronra.

Veron elsápadt, ám a sarkára állt keményen.

— Eresszen édesapám, mert most a segítség a fő, nem a vitatkozás.

— Mindjárt megmutatom neked, mi a fő, csak vissza ne puculj azzal a hóbelevanceal! Mire jutunk, ha mások nyúvik el, ami nekünk is kell?

— Elfelejté már apám, hogy nem is olyan rég nekünk se vót ágy-nemünk, s akkor, úgy-i, jól esett vóna....

— Ippen azért, ebadta! Örülj, hogy van, s ne szaggatásd el másokkal! Szép világ vóna az, ha a gazdaság minden rongy kódísának én adnék derekalját!

— Annak kék adnia, akinek van!

Erre már elkéült a dühtől Nyéki bácsi, s olyat húzott ököllel Veron hátára, hogy csak úgy döndült bele szegény. Ám Veront nem fényőfából faragták, — csak ment, keményen, katonásan befelé a párnával, s megemelte vigyázattal Kincses bácsit.

Kincses bácsi valamelyest magáhozért estére, iszonyú fájdalomai ellenére is. Ideje volt, hogy türhetőbben legyen, mert orvost messzekörnyékről sem lehetett előhajkurászni. A zsadányi orvos Szoboszlón nyaralt, a komádit, a lelkiismeretes Zondát, a tanyavilágba üzte egy sorozatos, titokzatos lépene-megbetegedés, — az ugrai körorvosnak állítólag esődöt mondott a motor-kerékpárja.

— Erről a gyönyörű egészségpolitikáról írának már egyszer a lapok! Dehát ez a Népszavának se jut eszibe soha! — jegyezte meg Pali bácsi, amint munka után Mondokék felé bandukoltunk ketten. Mindenáron ki akarta nyomozni a szerencsétlenség mikéntjét az öreg; valami búzlótt néki.

Mondokéknál magukra hagytam a két öreget, s nyargaltam az első-béres háza felé. Juliskaéknál épp vendégek ricsajoztak. Heves megyei somások asszonyai csiviteltek a kemencetáján csengő nevetéssel. Hajnalra kenyérsütést tervezett Veron, s ezt megtudva, a hevesi menyecskék mindenáron be akartak könyörögni a kemencébe vagy öt kenyéret az övék közül.

— Nem tér, sehogy se tér — kötődött velük Veron.

Egy vastag matyó menyecske cérnavékony hangon feleselt vissza:

— Ha nem tér, akkor tegye ki a napra! Ott is jobban megsül, mint ebbe: a hitvány kemencébe! Sz'ez holnapra összedül!

S kacagtak hozzá mindhárman, szívből, édesen... Lám, — gondoltam —, az tud a legszebben nevetni, aki a legszegényebb, akinek a legkevesebb oka van rá! A szegénységben a nevetés abroncsolja össze a lelkeket.

Míg így böleselkedtem hallgatagon, Julika térült-fordult, s egyszerre csak a kezembe nyomott valami kis gombolyagfélélt újságpapírban.

— Ládd-e! A te kenyered máris készen van!

Kimentem az udvarra, s az alkonyodásban hatalmas szemmeresztgetéssel bontottam ki a csomagot, hogy megnézhessem, miféle kenyérem van nekem.

Csakugyan kiscipó volt! Julika dagasztotta, s megsütötte nekem a „ler“-ben. Még a félvilágnál is láttam, hogy ez bizony olyan kenyér, mintha a homokban is meghengergette volna a gyártója, csakhogy minél ízesebbé tegye... Nem valami „higiénikus“ műhelyben készülhetett, annyi szent, viszont — Julika csinálta! Így hát boldog képet vágtam hozzá, s nagyot haraptam bele, elismerő fejbölgatással.

— Ez igen!

— Ügye? — húzódott széjjel Julika száivalakú szájacskája, s én mindjárt arra gondoltam: de jó volna a cipó után ezt a cakkos kis száját is megkóstolni, a kiskésit!...

Aztán megindultunk a vacsoracsillag porával hintett ösvényen a fácskák felé, s Julika egyre a kezem kereste simogatva. Fülledt nyáreste volt, s a homlokomon verejték gyöngyözött, annyira füstölgött a fejem a gondban: mi a jócsudát csináljak én most? Simogassam-e vissza Julikát, vagy mondjam meg nyíltan, hogy nekem „szeretóm“ van a faluban? Becsületes dolog-e ezt elhallgatni, egy munkásember 14 éves gyerekének, aki — Pali bácsi szavával — azért tanul, hogy tanítani tudhassa a munkástestvéreit s példát mutasson nekik?

— Julika, nekem... — kezdtem akadozva, de nem tudtam folytatni. Szeretöm-e nekem csakugyan Bujdosó Etuca? Nem szeretnivalóbb-e Julika? Sütött-e nekem Etuca valaha is kenyeret? Soha! Ki akarta bekötözni Kineses bácsit, Etuca vagy Julika?... Na, azért Tuca is igen reudes kislány! Bizonyosan megbánta már, hogy megsértett, s hűségesen vár haza! Hogy néztek a szemébe holnap, a táncban? Nem lehet kétfelé sántikálni, ki kell nekem rukkolni becsületesen!

— Julikám! — kezdtem határozottan, s megfogtam a kezét. Ebben a pillanatban velőtrázó kiáltás hallatszott a fécánház felől. Rémülten kaptuk oda mindketten a fejünket. A csillagvilágnál tisztán láthattuk, hogy Pali bácsi a nyakánál fogva rázza „Jehova tanúját”, mint egy rongybabút.

— Pusztulj a szemem elől, te alávaló! Többgyerekes családfemtartót tettél örökre nyomorékká, te vadállat!

Farkas Lajos hörögve kapkodott a nyaka felé, s viosorogva fenyegetőzött.

— Eresszq el a nyakam, mert nem felelek magamért!

De nem mert semmit csinálni, mert egyfelől Kazár Lackó, másfelől a bátyám állt mellettük, villogó szemmel.

Pali bácsi nagyot taszított rajta, úgy eresztette el:

— Takarodj közülünk ebben a percben!

Farkas összekapkodta a szerszámait, s morogva káromkodott, amint nekiszaladt az éjtszakának.

— Ezt megkeserülöd még, Janota! — kiáltott vissza, öklét lóbálva, mielőtt beleveszett volna a sötétségbe. — Megrágalmazni az ártatlan, becsületes embert! Majd én megtanítalak móresre!...

Jani és Lackó izgatottan nyomultak Pali bácsi felé.

— Mi történt tulajdonképpen? — kérdezte Jani. — Mért kergette el Pali bátyám ezt a farizeust?

— Azért, fiam, mert Kineses bácsi jól látta, hogy kettőtök közül ő piszmogott az állvánnyal utolsónak! Kilazította az ácskapesokat, s arra számított: téged ereszt az állványra elsőnek, hogy a nyakad törse a felebaráti szeretet jegyében!

A fiatalok elképedtek. Egymás szavába vágva hadonásztak Pali bácsi orra előtt:

— Akkor hát miért eresztettük el?! Meg kellett volna kötözni a gazembert, s átadni a bíróságnak! Ez bűntény!

— Fel fogjuk jelenteni, — felelte Pali bácsi —, de nem sok sikerrel, előre jelzem nektek: az ugrai őrsparancsnok a tulajdon sógora Farkasnak! Ezekről vártok, szervezett munkás létekre, igazságot? Akik elpusztítják a legjobbjainkat? Hát hiába magyarázok én nektek egy- s másról?...

Azzal nekiállt nyársat hegyezni az öreg. Nem gondolta, hogy mekkora esomó eleven szemet gyűjtött a tulajdon fejére ezen az estén.

DER ENDRE

VARSÁNYI PÉTER

Vallanom kell...

*Ha hajad selymét simítom
a nyárral,
a holdtalan éjék bársonyát
érezem ujjaim közt élni,
arcodból két csillag kéklő fénye,
mint anyám régi örök-szép meséje.
világot szemembe látgy tekinteted.
Ha ifjú szíved lüktetését, hallom,
hazám, alföldem jut eszembe,
ahol a születés — dalt terem.
Városok, falvak, földek ereiben,
a kalász-földek édes énekében,
fellángol a munka s szerelem.
Ha megszólalsz, szavaid mint
magok*

*eszem, szívem tájára hullanak,
hogy kigyúljon életem láza,
s az alkotásnak százezer virága
viruljon mindenütt szabad
hazámba
határtalan, szárnyas örömmel.
— Vallanom kell, mit eddig nem
vallottam:
Munkám izzóbb, ha rád gondolok,
és olyan vagyok, mint a fecske,
mely legyőzi a végtelen kék eget,
a távolságot, ha jó a leikelet,
mert szereti a mi hazánkat,
hol szabadon szárnyalva szállhat,
mint tehozzád gyors képzeletem!*

Tiszatájon

Térdigérő pipacstóban állok,
onnan nézem e kedves világot,
mely a füzes partok szelíd karján
folyót ringat át a rónaságon,
soha megint, drága Tiszatájon...

Itt fakadtam csókból... Itt is élek,
s ha elhívnek, mindig idetérek.
Olyan vagyok, mint hűséges
hórvél;
hazájáért akárhol foly' vére,
csak visszatér régi őrhelyére.

Nézem, nézem, szerelmesen nézem
szép hazámból nyert legszebbik
részem,
és hallgatom harcok dobbanását.
A nagy Költő s betyárokká úzótt
hős legények szíve vér a fű közt.

Nem szomorít: lelkesít az emlék.
Viharaink népiünket nevelték,
egyetlen csepp vér sém hullt
hiába!
Győzelemről győzelemre érlett
mának a múlt roppant elégtételt!

Eszem-szívem tárulkozik rája,
az új arcú, épülő szép tájra.
— Záhonytól le Szegedig, a rónán,
két oldalán a csendes Tiszának
sürgős-forgás, meddig ja szem
láthat.

Tiszalöknél emberek és gépek
friss forrását fakasztják a
fénynek,
— s a folyón is eretvágnak kissé,
italt hozó, bő csatornát ásnak
ezeréve szomjas Hortobágyának.

— S hol a csendőr löszert nem
kímélve,
vezényszóra lött az éhes népre:
„Viharsarok” traktorzajtól hangos.
A nép földjét szántják, nem
az úrét.
— Nótáskedvűbb, rigabb minden
újév!

Távvezeték acéllábon vágta
Duna felől a szolnoki tájnak.
Szén erejét küldi áram útján
Salgótarján a testvérhez, hozzánk.
— Hányféle táj! De egyetlen
ország!

Szeged alatt Tito, haj, betörne.
De fegyverünk élesre van töltve!
Őrizzük a szövőgyári gépek
barátságos, vidám dübörgését...
Őrizzük a hazánkat, — a békét!

Térdigérő pipacstóban állok,
s büszkén nézem ezt a friss
világot:
esőnk, napunk, szellőnk ez az élet,
jelent nevel, jövőt ringat áldón
itt felénk is, az új Tiszatájon...

ANDRÁS SÁNDOR

Úti képek

1.

Mohón harap a zöldes vízbe
a mindig-falánk vaslapát,
halad a nap mind feljebb tűzve
az égen arany zászlaját,
A parton békés óriások
— zöldruhás hegyek — fekszenek,
egyiknek sziklafoga csillan,
ahogy hangtalan felnevel.

2.

Sűrű erdő borul a hegyre,
e sűrű erdőt nézem én,
nézem, szemem lassan behunyom,
és színes kép szökken elém:
Délceg, hegyek közt a Cementmű,
mint fehér emlékoszlop áll,
gépzaj dübög a kékítő égre,
s karcsú, kémények füstje száll.

3.

Ott a határ. Ki veszi észre?
Ott túl az a táj épp olyan,
akár hazám. Mesgyéket tüntet
a lányosléptű, ifjú béke,
s tanúként zúg a vén folyam.

4.

Testvéri vér e csendes vízbe
nem hullik soha, soha már,
a parti fák közt nem lesekszik
ugrásra készen a halál.
Ezer esztendő útvesztője
végleg magunk mögött maradt,
megleltük egymást, és megcsendül
a dal a parti fák alatt.

5.

A zöld jüzesben arcod látom,
rámcsillan kedves mosolyod,
úgy rémlik, zizkó levelek közt
aranybólszótt hajad lobog,
s ahogy hajlik a fűzfavessző.
Kedvesem, reád gondolok.

6.

Fut a hajó, oldalán állok,
nézem, hogy forog a kerék;
vállamra szürke alkony libben,
szívemben hajnal tüze ég.
Szívemben merész vággyak kelnek,
s akár lenn a gőz, hevesen
lúktet bennem e szép világot
betöltő boldog szerelem.

NÉMETH FERENC

A Tisza partján

Kis parti erdőn járom az avart,
halkan susogva fut tovább a víz.
Tápé felől a szellő neszt zavar,
a város felől gyárkürt hangja hív.

Ott túl a táj most végtelen vetés,
hullámszik zölden és lassúdan nő.
S mit régtől tudtam, mint az érverést,
belémnyilallt, mint ébredő erő.

Itt a Tiszánál sem kékebb az ég,
s a föld sem gőzöl forróbb illatot,
mégis most nyílt ki, ahogy soha még,
a legvalóbb varázs: hogy magyar vagyok:

Hisz egyszerű ez, szinte semmiség,
mint az, hogy élek és gondolkodom,
ha semmiség az: bennem tüzzel ég,
hogy ez a föld a szülőm s otthonom.

Magyar voltomban testvér ez a föld,
ez hordja múltunk dicsét, szégyenét,
és e dicsőség belém kedvet önt,
szégyene pedig gyűlöletre készít.

S jóvendőnk hordja, amit rá írunk,
tízmilliónyi mai magyarok,
amit örököl lányunk és fiunk,
s így az életünk nem, kicsiny dolog.

Mert sors, legnagyobb sorsnak részese,
az óceánba befutó kis ér,
midőn az élet lángoló szesze
megvilágítja, hogy ki mennyit ér.

Búzaföldről

Szöke tenger körülöttem,
szöke tenger, búzatenger,
reggel óta vágjuk, mégsem
érem régig a szememmel.
Köröskörül drága búza,
mosolygó, kék ég ragyog ránk.
— olyan, mintha arany tenger
közepében lubickolnánk.

Eppen olyan... Lubickolunk,
— csuromvíz a mellünk,
hátunk...

Szép sütemire hajladozunk,
kaszát-fenni ha megállunk,
Mögöttünk lágy, ölelkező
hullámok, — levágott rendek...
És előttünk játszi szellő
cégnélküli rónát lenget.

Játszi szellő — erősödik,
meglobogtatja az ingünk.
Friss erőre kapunk, s vissza
csípős, borsos tréfát hintünk:
„Szuszogtok ám, lányok...” —
„Külömb
legényekkel már ebédre
kész lettünk volna...” — s utánuk
sárgállik a sok-sok kéve.

...Esteledik. A határban
gyülekeznek a keresztek.
Hosszú sorban, négyes sorban,
ahogy a katonák mennek.
Rakogatom a kéréket,
— vaskos kérék, vállig érnek, —
megforgatom, megölelem.
— mintha Téged ölelnék.

Szerelem*

Zsófi arra ébredt, hogy a férje már nem fekszik mellette. Álmos volt még és bágyadt, nem nyitotta ki a szemét. A szobában motoszkálás hallatszott; Tamás öltözködött. Kisvártatva Zsófi megérezte lélekzésének neszt az arcánál, s a tenyere szorítását a vállán. Tamás föléje hajolt, de ő alvást szimulált.

— Megyek, rózsám, zárd be utánam az ajtót — szólt csendesen a férfi. és megringatta őt, mint valami kisbabát.

A menyecske kelletlenül nyitotta fel a szemét, és imbolyogva lépett le a fekvésről. Korán volt még, alig pirkadt. Tamás felöltözve állt előtte, hátán tarisznyával. Harmadnapja kapálni jár napszámba. Borostás és szeplős képe szélesen mosolygott. Kezét lenyújtotta hozzá, segítette felállni. „Hopp”, mondta, s az asszonykát felemelte magasra, úgy vitte az ajtóig. Szorosán zárta be a karjába, és tüzesen csókolta.

Zsófi egész megsemmisült, s a csókok édessége végigszaladt a testén. Fejét a férfi mellére hajtotta, fekete hajának gazdag hullámai Tamás kabátján kigyóztak.

— Eredj, édes uram, mert itthon hagynak — mondta Zsófi majdnem hangtalanul. Piros száját felnyújtotta, és lágyan megcsókolta Tamás képét, mit sem törődve a szakálltüskék kemény, szöke tarlójával.

Tamás olyat sóhajtott, hogy megmozdult a levegő. Gyerekesen hátrálva, a felesége orrát, nyakát csiklandozva lépett ki a szobából. Zsófi maga maradt, bereteszelte az ajtót. Mindkét arcán érezte a csókok puha pecsétjét és a hajusz simításának nyomát.

Odakint hűvösen ásított a hajnal, bent pedig ólmosszürkén világított a hosszú, keskeny ablak homályos üvege. Ásított Zsófi is. Visszabújt a paplan alá, és félig ébren, félig alva gondolkozott. Értelmetlen, ostoba és nevetséges gondolatai támadtak.

„Vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó.” Egy vénasszonytól hallotta ezt a mondást valamikor, és szendergésében maga előtt látta az embe-

* Részlet a szerzőnek az 1890-es években lejátszódó regényéből.

rét. anint széles. borostás álla mozog, kék szeme mosolyog, vörös-szőke haja pedig izzik, mintha parázs volna.

Az álom, úgy érezte, kirepült a szeméből. „Nem igaz, nem igaz“ — mondogatta felindultan magában. — „hazudott a vén boszorkány“. Igyekezett megnyugodni, de a banya folytonfolyvást suttogta a fülébe: „Vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó.“ Hessegette a suttogást, mindhiába. A vénesszony előtte állt, a szobában, a sublótnál. Uramjézus! A kéménylyukon mászatott be! Piros nagykendővel kötötte be a fejét, arca rút és fekete, orra lecsüng. Nem más ez, mint maga a mesebeli vasorrú bába.

Zsófi meghorzongott, s most már valóban felébredt, feje megtisztult. „Máriám, milyeneket álmodik az ember lánya“ — gondolta, és rúnezett a homályos ablakra. — „Még hogy Tamás... Rágondolni is bűn... Nem igaz. bolondság, babona...“

Amióta egybekeltek, egy rossz szót se hallott még az emberétől. Aki nem él vele, el se hinné, milyen kezes, áldott ember ez a Tamás. Melle széles, mint az ajtó, kezén-lábán óriási izmok dagadoznak, a mozgása, meg a fejezögletes, hangja kemény, haja vörös-szőke, arca szeplős. De olyan gyengéd lelke van a nagy behemót embernek, hogy csudáság. „Édes rózsám“ — így becézi a kis feleségét. Aranyból van a szíve, tiszta aranyból.

Buh, de csúf, de gyalázatos csúnya volt az a boszorkány...

Vörös-szőke, igenis, vörös-szőke haja van az ő drága emberének. És mit tesz az? Attól éppen olyan ember, mint a többi. Jólelkű és dolgos ember, a rosszindulat se mond róla egyebet. Azóta már a dúlók közt megy, szegénykém, kapával a vállán, tarisznyával a hátán.

Az ablak szürke foltja azt mutatta: messze van még a reggel. Fejét Zsófi belefúrta a párnába, és lemerült a hajnali álom tiszta mélységeibe.

A szürke ablak egyre fehérebbé, fényesebbé változott. Mikor a nap felugrott a szomszédék kerítésére, a homályos üveg égni kezdett, milliónyi piros és sárga, zöld és fehér, lila és kék lángoska bullámozott az üvegen. A hullámokat fújta a szél, jobbról balra és felülről lefelé. Lilás rózsaszínbén vibráltak a hófehére meszelt falak, s a mély álom rózsaszínűre pirította az asszonyka gömbölyű arcát is.

Odakint, az udvaron, már felébredtek a szárnyasok. A két gyöngytyúk pittyegett és rikoltozott, a kaesák a kis gödörhöz totyogtak, s karattyoltak egymáshoz: háp-háp-háp-háp. A pulikutya nyargalászott az udvaron, igyekezőn rendet csinálni az alávaló, buta szárnyasok közt. Hol a gyöngyöst, hol egy tyúkot ijesztett meg duhaj esaholással.

A hombár előtt megnyikordult a moslékos vödör füle. Ettől aztán felébredt a két disznó is. Nyáluk összefutott a szájukban, ki is folyt a pofájukon. A vödör nyikorgása rettenetes éhséget ébresztett a gyomrukban. Ugráltak az olajtóra, s rittek, vonítottak, mintha drótoznák őket. Hangjuk elnyomta a szárnyasok lármaját, még a puli esaholása se hallatszott, csak a kakas kodált közbe dölyfösen, kényesen, mintha ő volna a legnagyobb úr ebben az udvarban.

A két disznó ordítása felriasztotta Zsófit. Rögtön látta az ablakról: jóeskan elmúlt az idő. A homályos üveg vakítóan fehérlett a rázúduló napsugártól. Tamás azóta már kiért a földre, és kapálja a kukoricát. Zsófi sietve ugrott fel, de kettőt se léphetett, megszédült és megtorpant. Odakapott a torkához, azután a szívéhez, ott állt egy pillanatig. Hirtelen rosszullet fogta el. Ijedten tűnődött, visszajön-e a fekvésre, vagy menjen a sublótig? Uramisten, vajjon mitől lett rosszul? Csak nem az a szörnnyű álom rontotta még? De nein, az csak babonaság, nem igaz semmiféle babona, Tamás se hisz benne.

A sublóthoz támolygott, és megfogódzott a szélében. Rettentően gyenge volt, úgy érezte, összeesik, gyomra lökdöste a nyeldeköljét. Azt gondolta, hányni fog, bepiszkolja a földet. Nem volt képes odamenni a lavórhoz, elszállt minden ereje, kiverte az izzadság. Leereszkedett a székre.

Életében nem volt még ilyen beteg. Feje hol előre, hol meg oldalt kókadott le, haja behullt a szemébe, kezét a szíven tartotta.

A disznók odakint abbahagyták hirtelen az acsarkodást, az öreggazda beöntötte nekik a mosogatólével, korpával kevert darát. A két disznó hangtalanul zabált és habzsolt, annál jobban lármaztak a gyöngyösök. A puli sort fogott a disznók mellett a vályúnál, lefetyelte befelé a moslékot, fogát irtgyen vicsorogtatva a szárnyasokra. Zsófi hallgatta a jószágudvar reggeli hangjait, s arra gondolt, kapálni kell a kertben a hagymát meg a borsót.

Egész estig kapálni kell, estére meg vacsorát kell főzni az embernek, de ő betegesen gunnyaszt ezen a széken, ő, bárcsak már elmúlna.

A hányinger lassan-lassan elcsitult, Zsófi megpróbált felállni. A feje még kóválygott, újra leült, és nagyokat lélezett. Negyedóra, félóra vagy egy óra is eltelt, mire jobban lett. „Elmegyek a sógorasszonyomhoz. Tapasztaltabb, megkérdezem, mire véli?” — Határozott, s már indult is.

Egész úton attól tartott, ismét rátör a rosszullet, de nem érzett semmit se. A szédülés, a gyengeség elmúlt, mintha nem is kínozta volna.

Julesa, a sógorasszony, etette a kisbabáját, és gagyogva kedveskedett neki. Zsófi szégyellte szobáhozni jövele valódi okát, hátha Julesa kineveti. de aztán a hajnali álomtól kezdve, mégis mindent elmesélt. Julesa figyelt a csecsemőre is, aki jó étvágygal nyelte a tejes pépét, de hallgatta Zsófit is. A baba nagyokat tátogott, csöpp kezével belekapott a kanálba, a bögrébe, majd megragadta az édesanyja balfülét, megcibálta, s győzelmesen felkiáltott egymás után háromszor. Julesa nagyot kacagott, és végtelenül büszke volt a magzatára.

— Na, állj csak fel, hadd nézlek meg — fordult oda Zsófihoz. — Aligha nem állapotos lettél.

Zsófi rámeredt a sógorasszonyára, a fülétől a homlokáig elpirult.

— Sose szégyeld, bekötötték a fejedet, így kell annak lenni. — Julesa fürkésző mosollyal vizsgálta az újasszony takaros derekát. — Még nem látszik meg rajtad — mondta bizonytalanul, és mélyen belenézett Zsófi szemébe.

Lánykorában valamiféle kékes köd ült Zsófi gyönyörű szép fekete szemén, s eltakarta a mélységét. Mióta férjhezment, szeme tisztább és mélyebb lett, s olyan volt, mintha messzebb látna.

Zsófi örült is, meg aggódott is. Nem hitte el mindjárt, amit Julesa mondott, de úgy beszélt a sógorasszony, hogy el kellett hinnie. Felvette a bölcsőbből a kisbabát, ránevetett, megcsókolta, babusgatta.

Óthon estig kapálta a házigazda kertjét. Eltűnődött, gondolkozott: apró piaci gyermek fejlődik a méhében, új emberi élet kiesike csirája, s ő neveli, ő táplálja a vérével, ő hozza majd a világra... Ilyenkor mosolygott. Anya lett. Nagy szó ez és büszkeség. Aztán a gond letörölte arcáról a bősze mosolyt. Kis bölcső, kis dunna, pelenka, miegymás kell a csöppségnek. Pénzért kell a tejet hozni minden nap. Tamás pedig ritkán talál munkát, csak három-hetet dolgozott a Békástón is.

Tamás sötétedéskor ért haza. Ledobta a tarisznyáját, s azt mondta, hogy holnap itthon marad, a gazda kukoricaföldjét megkapálták mindet.

Zsófi lámpát gyújtott, s az asztalt helyettesítő nagyobbaeska láda fehérre sikált deszkájára tette a burgonyapaprikást. Vacsoráztak. Amióta megnősült, Tamásnak irgalmatlan étvágya volt, most meg különösen, megéhezett.

— Mondok valamit, Tamás — szót lehajtott fejjel Zsófi, mikor már a maradékot törülgették a kotliból.

A férfi evett tovább, és várakozó tekintetet vetett az asszonykára.

— Másállapotba kerültem. Gyerekünk lesz.

A váratlan hír hallatára Tamás keze megállott a falattal, félúton a kotli és a szája között.

— Bizonyos ez, rózsaszálam? Egészen bizonyos?

Ebből a kérdésből Zsófi nem tudhatta, örül-e az embere, vagy közönyös? Hangja, mozdulata inkább csodálkozó volt.

— Julesa nénéd bizonyosra veszi, de én is — válaszolt. — Mitől lettem volna rosszul hirtelen?

Az új házaspár szobájában egyetlenegy kopott, öreg szék volt csak, és most Zsófi ült rajta. Tamás bedobta a szájába a falatot, felugrott a kis ládáról, felkapta a feleségét a székről, s forgott vele körbe-körbe, hogy a lámpa is lebegett.

— Juj, ne bolondozz, elszédülök megint! — sikított fel boldogan az asszony.

A behemót ember azt se tudta, mit csináljon örömeiben. Erős karja szorította a menyecskét, s megszeppenve leült vele a székre, lovagoltatta a térdén, ahogyan a nagyapjától tanulta kis korában: így lovagolnak a kisaszonyok...

Az asszonyka szüntelenül mosolygott. — Ugyan fiú lesz-e, vagy lány? — találgatta.

— Meglátjuk — mondta gondolkozva Tamás, és ritka, vörös bajszát simogatta. — Fiú kéne, azt szeretnék.

A munkában, kaszálásban, hat ökörrrel való őszi mélyszántásban Tamás mellett sokszor, sokan kidőlték. Ő még sohasem dőlt ki. Erős, szívós, dolgos teste legyőzte, amit ember legyőzhet: az éhséget, szomjúságot, a reggeli négy órától este tízig elhúzódó nehéz tanyai munkát, s mindenféle nyavalyákat, betegséget. Ilyenfajta győzelmei akaratlan büszkeséggel töltötték meg. A tanyai nagygazdák ellen lángragyúló gyilkos indulatait lenyelni, — ez volt a legnehezebb. De legtöbbször lázadó lelkét is le tudta csillapítani. És a négyhónapos házasság boldogsága növelte az önérzetét. Becézte és kényeztette drága hitvéltársát, életének nagy célját és üdvösségét, első, egyetlen szerelmét. Úgy érezte, ünnepnapok szakadatlan sorából áll a házassága, s nála senki nem boldogabb. És most, születendő gyermeke hírére mégis elhalványult minden öröm és büszkeség, amivel a házasság elhalmozta, s ami régebbi életének borús hétköznapijait meg-megszakította. Ez a perc olyan volt számára, mint a lakodalom legfényesebb pillanata, mint a menyasszonytánc, vagy még annál is különb. Ilyet akkor érezhet csak az ember, amikor a szerelméből megfogamzott kicsi magzat életéről megbizonyosodik, mikor érzzi, látja, tudja saját emberi és férfiúi értékével teljes bizonyosságát.

Az ölében tartotta és gyengéden ringatta a termékeny, kemény, kiesi, húszéves asszonykát. Szentül hitt a titkában, és nagy, büszke boldogság feszegette a lelkét. Büszke volt apa-mivoltára, de nem kevésbé Zsófiira, élete párjára.

Igen, Tamás nagyon büszke volt most Zsófiira, akinek drága teste egy parányi kis emberkét rejteget a világ előtt, s aki esodálatosan szép volt most a lámpafényben. Hogy a magzat fiú lesz-e vagy leány, nem is nagyon érdekelte.

— Fiút jobban szeretnék — mondta mégis újra, s arcán tündöklött a beteljesült férfi-öröm, amiben csak az apáknak lehet részük.

Zsófi bágyadt mosollyal nézte az ágast, amely a szoba kellős közepén függőlegesen állott, feltámasztva a megroppant mestergerendát.

— Nekem mindegy, akár fiú, akár lány — mondta halkán Zsófi. „Anya vagyok. Tamás apa. Apjukom... Mennyire örül neki“ gondolta és lelke merő nyugalom volt. Úgy ült ott, az ura térdén pár percig, mint egy szelíd, doromboló kiscica. Aztán megrázkódott, sóhajtott, és hozzátette hangosan: — Nincsen semmink. Hogy tudom majd felnevelni?...

— Hát akinek anyija sincs, mint nekünk?

— Haha, jól adod. — Zsófi kedves, kerek arcán kesernyéssé vált a mosoly. Csilingelő hangja most szárazon, szemrehányóan kopogott rá Tamás boldogságtól újjongó lelkére. Szép, fekete szemé haragosan villant fel. — Nyoszolyánk sincs. Se asztal, se edény... Megtudnád, ha asszony volnál, mi minden kell egy házba... Pláne, ahol gyerek van!

Tamás berzenkedve nézett körül, hintázó lábai mozdulatlanná váltak. A szoba csaknem üres volt és tágasnak tűnt. — Folyton az a nyoszolya jár az eszedben. Majd lesz az is, mondtam már!

— Földön alszunk, mint a barmok az akolban. Takarítani se tudok a szalmától.

Tamás sanda, nyugtalan szemmel tekintett a fekvés irányába. Vállát behúzta, feje megbicsaklott. Nyoma se volt rajta az előbbi hetyke önérzetnek. A földön szalma, azon suba, azon Zsófi derékulja, ott szoktak aludni. A szalma folyton szemtel, a subát minden nap ki kell szellőztetni, nehogy megpenészedjék. Igazán kell egy nyoszolya, hiszen Zsófi gyerekkágyas asszony lesz. Dehát most is három napig kapált csak. Fejét a felesége mellére hajtotta, hogy a szívét hasogató tehetetlenségi érzés ne kínozza annyira. Zsófi szemrehányó szavai úgy repültek be az agyába, mintha kalapáccsal verték volna a tarkóját. Zsófi tovább beszélt ezen a vigasztalan, száraz hangon:

— Eleinte lavórban is fürdethetem. De későbbben kinövi. Kell egy mosóteknő. Nagymosáshoz, fürdetéshez, meg minden... Pelenkák, vásznak, kis ruhának, pólyának. Fityula a kis fejére... Hordani kell a tejet. Fizetni a bábának... Nem is tudom, tán jobb volna...

— Zsófikám! Nehogy elpityeredj már! — Tamás felkapta a fejét, vállát hátrahúzta, karját szorosabbra fonta Zsófi körül, hangja megint ércesen

búgott, szeme bizakodó kifejezést öltött. — Beszerzek én mindenfélét, meg-
látod! Holnap megyek a piacra, elállok részesnek.

— A sógorod ott ténferg minden áldott nap, mégse kap részt.

A menyecske hangjában volt valami ingerült és félcélmertes, jóslatszerű
árnyalat. Mintha nem is az a régi, merész, talpraesett Zsófi volna, aki volt.
Tamás összehúzott szemmel fürkészte az arcát:

— Ejnye, de neki vagy keseredve — mondta bizalmatlanul, s hangja
vágott, mint a kés.

Erre a hideg, éles hangra Zsófi lelkét zavaros, homályos aggodalom
kerítette hatalmába. Megijedt, hogy szakadék nő közte és a férje között, s
meghorzongott. Arcára mosolyt erőszakolt, átkarolta az ura nyakát, oda-
húzta magához, de nem az ember nagy szemébe, hanem oldalát, az ágas felé
nézett, bele a semmibe.

Tamás is követte tekintetével a felesége szeme útját.

Az ágason lefogott a Tamás himzett fehér szürje, mögötte az ünneplő
eszmája. A fal mellett a teli zsák, mellette a darab-zsák, mindkettőben búza
volt. Tamás arra gondolt: fogy, fogyogat az élelem. Hetven kiló lehet már
csak. Az ablakban ott a tükrör. Elfér a tenyerében. Amióta házasember, mást
se vett az asszonyának, csak ezt a kis hitvány tükröt. Se egy kötőt, se egy
kendőt, semmit se.

Az asszonyka lekászolódtott a férfi térdéről. Sóhajtottak mind a ketten.
Ledőltek a fekvésre, s ereikben fellángolt a szerelem.

KOVÁCS MIHÁLY

VINCZE ANDRÁS

Üzenet a fiataloknak

*Ha újra húszéves lennék,
egy szép vörös krétát vennék,
s fruám gyárfalra merészen:
„En húszéves vagyok! Éljen!”*

*Tudnám, én mindent tehetek,
enyém a föld, lé, emberek!
Ide mind, ne aludjatok! ...
Gépen vágom a holnapot:*

*S dalolva futnék a géphez,
s kacagra nyúlnék kerékléc.
Hej, hogy robogna, repülne! ...
A gyár is táncra perdülne.*

*Igy beszélnék, így is tennék.
De a húsz év már csak emlék ...
Némán, dühöngve, lihegve
síneket hordtam sínekre.*

*S olyan voltam, mint a féreg,
sorány, süket, mint az élet.
Éjjel írtam akkor szénnel
ragonra: „Győzz, munkás, vérrel!”*

Tavaszi rügyek

*Hajt a homok, itt a tavasz,
holnapra készül a lomb;
hej, rigóként befészkelünk,
s futlyre kap a téli gond.*

*Rügyezz, te is barack, látod,
permetezek, rád leszek;
hej, azt mondom, ha nem teremsz,
összel, pajtás, jaj neked.*

*Búza telett, szél legyezi,
nap esőkolja szálhegyen;
hej, kalapom földhöz vágom,
most csak jó idő legyen.*

*Fuss te is kaes, öreg tőke
szidd meg ezt a homokot;
hej, mit iszok zord estéken,
ha most kerülsz jó napot.*

*Tavaszdik, be is állt már,
járok, kelek peckesen;
kapa, metsző most rillogra
rohamozza győztesen.*

Mint a pipacs . . .

Első közös vacsoránknál
elmondta, hogy traktoroslány,
elmondta, hogy milyen szépek
Szeged mellett a vetések,
és hogy neki a legdrágább
a traktora, — hogyha látnánk!
Nem is bánja, bármi szegény,
de akármily soká éljen,
nem rágyjék el önmagától
a szegedi szép határból!

Mint a pipacs: égett arca,
mezők színe látszott rajta,
a szemébe lángok szöktek,
s mint a frissen szántott földnek,
olyan barna volt a fénye,
amíg mindezt elmesélte
tiszamenti szép beszéddel, —
— Itt jó lenni, jó az étel,
ám ő mégis alig várja,
hogy felüljön traktorára . . .

— Szórakozás akad bőren
balatoni üdülőben,
labda pattan, leng a csónak,
fiúk, lányok dalt dalolnak,
zajos, hangos a víz partja,
Ilonka a hintát hajtja.
Vidáman jár reggel, este,
— a traktorát elfeledte?
Nem rágyjodik a határba,
ahol nő a búza, árpa?

— Egyik este vacsoránál
ő nem ül le, ő csak áll, áll,
magyokára szól szerényen:
„Haza kell már mennem nekem!”
— Marasztaljuk, hogy még várhat,
hiszen már csak egynéhány nap,
s két hetünknek úgy is vége, —
— Nem, őt hívja, várja gépe . . .!
Mindenkitől elbúcsúzik,
— kikísértük a rasálig . . .

CSABAI SZABÓ LÁSZLÓ

Életem

A hősi forradalom esős őszén
szeptember kilenc rigan nevetett.
Vasárnap dél volt . . . a majorban pörén
hancúroztak a béresgyerekek,
édesanyám meg vergődött a kínban.
Fájtam neki. Lázás volt és fáradt.
A falu közepén harang szólt: bim-bam.
Cseléd volt az apám s csupa alázat,
a főuraság parádés kocsisa . . .
Fecskék készültek már a drótokon.
Én szíjogtam, de nővérem Rozika,
olyan nyájas rolt, mint a jó rokon.
Jöttek a betűk, majd rendhagyó ígék,
s mint őszi hajnalon a kába kőd:
fojtogatott a származás . . . Régi kép:
malasztot — nem húst — adni sűrűn jött
ki hozzánk körér papunk, az esperes.
Szólt az apám: „Cibere az ebéd!”
S halkán kérdezte, kunyhónkban mit keres
pók-hasával? . . . Erre nem volt beszéd,
de az osztályban utolsó padba tett . . .
Nem sírtam már . . . s bennem maradt a jó
szándék . . . Vén ráncos kezében margarét,
Szabadság? . . . Neki szabad rolt a szó!

*És múltak az évek... Egy őszi napon
szerelmes lettem... habfehér teste
ma is agyamban ragyog, s ha kirakom
emlékét, éget, mint akkor este.
Tenyerem csöpp melle halmát még érzi,
bár az örömiink gyorsan elköszönt.
Ma is látom tűnő álmomban,* régi
ablakokban s a régi küszöbön.*

*Ócska-zsávoly gúnyát hányt a sors rám is...
Egy őszi rózsás, fülledt délután
indult a század, s azt hittem, hogy Párizs,
London, Moszkva tőlünk reszket csupán.
Számban már régen nem volt egy jó falat.
Nem fogam hullt ki. Hajam deres lett.
Domború keblemből nóta nem fakadt,
s régi kedvem is későn keresett.
Éreztem, hogy oszlik bennem a közöny,
és riadót ver a bizonyosság,
láttam, hogy nincs itt szánalom vagy öröm,
csak az emberi jogot tapossák.
Ez a csata — tudtam — nem az én csatám.
Fakult szememben ritkán volt lélek,
és egy januári pesti éjtszakán,
sírva öleltem az „ellenséget”.
Nem tudom a nevét... Széles arca volt.
A szeme égett, mint csillogó agát.
Arca mosolygott, lelke is; lehajolt
s megsimogatta egy kislány haját.*

*Mint fényben az árnyék, lünnék az évek.
Egy emberöltőn lassan túl vagyok.
Szabad hazában, szabadon mesélek.
Munkások órnak, nem apostolok...*

LERMONTOV

A vitorla

*A messzeségben egy vitorla
Lebeg a tenger kék ködén.
A messzeségbe mi sodorta?
Mért jár a távol tág vizén?*

*Lent játszanak a kék hullámok,
Az úrboe jobbra-balra dül.
Ó, nem keres ő boldogságot,
S nem is előle menekül.*

*Amíg a tengert festi égi
Kék, s míg aranyap fénye rajl,
Ő várja, melyben rejtve véli
A szív nyugalmát: a vihart!*
Farkas László fordítása

Farkas vagy pásztor...*

Csak bácsi a többiek beszédéből azt veszi ki, hogy nincsen immár semmi reményük. Közelében egy hang meg is szólal:

— Szóval... valamennyien csapdában vagyunk, Csak bácsi, és egy a vége, el kell pusztulni, akár így, akár úgy, de mindenféleképpen... Mondja meg hát: van-e menekvés ebből a pokolból? Mindig a bizonytalankodás, a rettegés? Örökké ez lesz a sorsunk?

A szemek úgy néznek rá, mint aki tudja a titok nyitját. És Csak bácsi-ban alakulni kezdenek a mese körvonalai. De hogyan is kezdje? Elmosolyodik. S mosoly rá a válasz. Ezzel meg is tört a feszültség. Milyen szépek ezek a fákó, lőszszínű arcok, ha a mosoly átfut rajtuk. Mint a szirtes hegyoldal, ha a felhő vonulása után átfut a fény pásztája. Úgy mosolyognak ezek az emberek Csak körül itt a töltésoldalon. Alkonyodik.

Egyszerre megtöri a csöndöt az öreg. Ravaszkság mosollyal kérdést tesz fel:

— Gyerekek, melyik jobb, ha a farkas eszi meg a bárányt, vagy a pásztor?

Kuncogva felelnek, csak nem egységesen, de ravaszul a számukra kedvezőbb megoldást találva:

— Legjobb, ha mi esszük meg a bárányt!

Rátonyit nem elégíti ki a felelet, de a kérdés, sem. Öreg Csak a fejét rázza: nem olyan egyszerű a dolog, ha a bárány szempontjából nézzük.

— Most majd elmesélem, hogyan gondolkodott erről a bárány...

Mosolyognak. A mesét ülve szokták hallgatni, hát most még az is leül, aki eddig állott. Körbe telepszene. Csákra néz minden szem. Várják a mesét. Az öreg mondja is már.

— Egyszer régen legelészett a nyáj. Jó a fű, az idő előre van már. De a bárányok még nincsenek leválasztva. Ilyenkor a legélénkebbek. Ilyenkor a legnagyobb a bégetés is. Egy birka különösen sokat béget. Szép, erős kosbáránkjája van. Ezt a pásztor is kedvtelve nézegeti. Tenyészkosnak szánja. Még nevet is ad neki. Gazsinak hívja. Hát én is így emlegetem. Gazsi, ha nem szeretné a tejet, akár felnőttnek is gondolná már magát. Nagy az életereje. Viaskodik is. Játékos kedvében már a pásztort is ledöntötte a lábáról. Akár az öreg kosok. Az anyja csak egyre béget. Végre odamegy hozzá Gazsi, s szemrehányást tesz anyjának, mit béget annyit érte. Nem pici ő már. Hogyne béguék utánad, mikor úgy szeretlek. Féltelek, hogy elkalandozol a nyájtól, és megesz a farkas... Gazsi megdöbben. Megeheti őt valaki, és akkor nem lesz többé, mint ahogy a fű is elvesz, amit megesznek? Ilyenre még nem gondolt. És éppen farkas eszi meg. Dehát milyen az a farkas? Nem tudja, mi az. S hogyan védekezzen ellene, ha nem ismeri. Kérdi az anyját. De a birka sem tudja. Nem látott még, de az öregek beszélték, hogy a farkas megette a birkát vagy a bárányt... Hát akkor hogyan tudjam elkerülni a farkast, ha nem tudom, milyen, kérdi panaszosan Gazsi? A birka szomorodik a kérdésen. Aztán azt tanácsolja Gazsinak, kérdezze meg Szolgát, a pásztor kutyáját. Az elcsavarog a nyáj mellől, mikor a nyáj pihen. Az tán meg tudja mondani... Gazsi nem szívesen megy a mogorva Szolgához, nem szereti őt. Szolga megtépi a birkát, ha kilegel a nyájból egy kis jobb fű után. De mégis, hogy megtudhassa, milyen a farkas, ráfanyalodik. Odamegy, megáll a heverő Szolga mellett, s félénken megkérdezi: Szolga, mondd meg nekem, milyen a farkas? Ismered-e, láttál-e már farkast?... Még nem látott, pedig neki rokona, de hallani már hallott felőle... Gazsi tovább kérdez: Hogyan eszi meg, ha elmegegy a nyájtól?... Hát szőröstül-bőröstül... Hát az bizony nem lehet jó, gondolja Gazsi, s jóba akar lenni Szolgával, és fogadja, ő nem megy el a nyájtól, nehogy megegye a farkas... De ekkor Szolga váratlanul ezt veti oda neki: Ha ittmaradsz, akkor meg a pásztor fog megenni!... Gazsi megriad. Megeszi a pásztor? Aztán a pásztor hogyan eszi meg?... Szolga kineveti. A pásztor nem szőröstül-bőröstül eszi meg. Hanem összeköti a négy lábát. Elvágja a nyakát. Kis lyukat vág a két hátsó lábán. Oda nád-szálat dug be, és azon keresztül felfújja. Jól megdögönyözi, aztán felhasítja felsőcombján a bőrt, és lehúzza a bőrét. Felhasítja a bőrét, kivészi a belét, a

* Részlet egy hosszabb elbeszélésből.

máját. Majd felyagdálja a húsát, összetöri a csontját. Tűzre gyújt, s felteszi bográcsban a húst. Vág rá vöröshagymát, sót hint rá, megpaprikazza, vízzel felforraltja, s ha megfőtt, megeszi...

Gazsi szédül a sokféle módtól, ahogyan előkészítik a bárányt a megezésre. A végén ezt mondja Szolga: Na, Gazsi, most már tudhatod, hogyan eszi meg a pásztor a birkát, a bárányt.

Gazsi elszörnyedve hallgatja Szolga beszédét. Határtalan rémület reszket minden kis tagjában. Felbéget: Szolga, és ha szöröstül-böröstül esznek meg, az jó!

Szolga jóleső emlékezéssel felel: Nagyon jó. Kölyökkoromban fogócskát játszottam egy nyúlkölyökkel. A nyulaeska nagyon kifáradt és lefeküdt. Nézegettem, de nem kelt fel. Még játszani akartam, ezért keltettem, ráztam. Hát nem élt már. Nagyon érzett a hús szaga, és beleharaptam. Jó íze volt. Megettem az egészet szöröstül-böröstül... Megnyalja Szolga a száját, visszaemlékszik az ízére, és boldog vágyással mondja: Azóta sem ettem olyan jót...

Ignác, az egyik mesehallgató feláll:

— Nem hallgatom tovább. Azt hittem, hogy jó mese lesz. — Elköszön s elmegy. A többi rosszalással néz utána, hogy megzavarta a mese folyását. Tízfel a szemük, benne élnek a mesében, mintha csakugyan róluk volna szó. Gazsikról, Szolgákról.

Az öreg szövi tovább a mesét:

— Gazsi meg keserves bégetéssel szalad anyjához. Ömlik belőle a szemrehányás: Így szeretsz te engem! Példeszd, ne egyen meg a farkas. És egyre csak arra tanítasz, maradjak a nyájban. Arról hallgatsz, hogy itt meg a pásztor esz meg!

Az egész nyáj összeverődik, és Gazsi beszédét hallgatják. Ő meg elmondja, amit Szolgától hallott. Nagy rémület támad az egész nyájban. Szerteszaladnak. A pásztor és Szolga utánuk! Szolga előz és kegyetlenül marja az elől haladókat. Vissza, vissza! S mivel a nyáj nem nyugszik, beterelik a karámba. A kerítés nem engedi elfutni őket. Vissza az ajtóhoz. Ott meg a pásztor áll. Meg Szolga. A kosok feldöntik őket, kiözönlenek, és újra szétfutnak. Szolga kegyetlenül marja a megfutókat, s visszatereli. Egész nap keservesen bég az egész nyáj. Csak Gazsi gondolkodik megfeszítetten. Ejjél felé úgy érzé, megtalálta a megoldást. És reggel, amikor kieresztik őket, odasettenkedik Szolgához: Hallod, Szolga tegnap nagyon jólesően emlékeztlél arról az időről, amikor szöröstül-böröstül etted meg a nyulat. Nem volna-e kedved megint úgy élni? Mindig úgy élni? Játsszani és jót enni? Szabadon, ahol nem parancsol senki?

Szolga mohón felel: Dehogyanem! Azóta is folyton arról álmodozom. Ha eiközálóok bámészkodni, és a pásztorinak éppen akkor volna szüksége ráni, bizony el is páhol. Tudod ezt te is, Gazsi, hogyan van. Még láncra is köt. Elfelejt enni és imi adni. Nagyon keserves ez a kutyasors. Te talán tudnál valamit, hogy úgy élhessek, amint elmondtad?

Tudnék — feleli Gazsi —, ha ráállnál. De nyugodtan hallgass meg, ne ugass olyan nagyon, mert a pásztor figyel... Te is szeretsz élni, és a birkák is. Hagyjuk itt a pásztorát mindahányan!... Hallod, ne türelmetlenkedj!... Olyan jó nagy legelők és hús erdők, jóvizű patakok meg tavak vannak. Olyan jó élni, enni, játszani, pihenni és megint enni nyugodtan, ahogy a kedvünk tartja, és ameddig az életünk tart. Ha elfogy az életünk, akkor megeszel minket szöröstül-böröstül. Ha találkozunk a farkasrokonoddal, azzal is megbeszéljük. Így olyan szépen élhetnénk, s neked sem kell örökösen körülhólnod a nyáját, mert a pásztor úgy kívánja. Nem is köt láncra. Így gondoltam én, és te sem találod majd rossznak az életet.

Szolga szájában elhatalmasodik a vágyott íz. De mégis tagadóan felel.

Nagyon szép volna, Gazsi, de nem tehetem, hogy elhagyjam a pásztorát. És titeket sem engedlek elszökni, amíg az erőm bírja. Hálásnak, türelmesnek kell lennem a pásztorhoz, mert az életem neki köszönhetem, s mert én csak szolga vagyok. Őseim is azok voltak... Amikor én világrajöttem, az anyámnak öt kölyke volt. A pásztor négyet a vízbe fojtott, s engem meghagyott. Pedig engem is elpusztíthatott volna. Ezért vagyok hű és hálás a pásztorhoz.

Gazsi elszörnyedve hallgatja a hűségnek ezt a megokolását. Felháborodva, reszketve mondja Szolgának, hogy amiért négy testvérét a vízbe fojtotta, nem hűség jár, hanem bosszú. Hisz azok az ő testvérei voltak... És ha te, Szolga, azt hiszed, hogy hű vagy, tudd meg, ez nem igaz, mert gyalázatos, aljas kutya vagy!...

Szolga kutya létére sokat elűrt, sok sértést, amit a pásztortól kapott. De báránytól, birkától még soha. Felindultságában Gazsi torkához kapott és megszorította. Gazsi egyetlen hangot sem adott, csak eldőlt. Szolga meg dühösen morgott. Orrával és lábával megpiszkálta Gazsit. A pásztor, aki figyelte őket, odaigyekezett, amint látta, hogy Gazsi eldőlt. De a bárány már kimúlt. Szolga farkesóvával akart dicskedni, hogy megfojtotta a lázadót, de a pásztor csak azt látta, hogy a legszebb bárányt pusztította el. Ezért olyat vágott a gamóssal Szolgára, hogy a lába elfört, majd irgalmatlanul hasbarúgta... A nyáj meg elrohant. Kutya nem volt, így hát elszaladtak.

Messze, messze mentek. Egy ideig sűrűn emlegették Gazsit, szabadítójukat, de aztán mind ritkábban. Szabadok, boldogok voltak. Már meg is feledkeztek a pásztorról. Pedig a pásztor nem pihént, és nem nyugodott bele a nyáj elvesztésébe. Ment utánuk nyomról-nyomra. És meg is találta őket, amikor már megfeledkeztek róla. A pásztor ravasz volt, s úgy tett, mintha meg lett volna Szolga. Rikkantott egy nagyot: Pfütty, te!... És a kiáltásra, amely Szolgát a terelésre szólította, eszeveszetten terelődtek a pásztor elé, aki ismét ura lett a nyájnak. Nevelt magának új Szolgát. De mert ravasz volt, most már a nyájból. És ezek a nyájból való új Szolgák még kegyetlenebbek voltak a terelésnél, mint a régi Szolga... A nyáját azóta sem hagyta el az emlékezés, hogy a pásztor meg-eheti őket, ezért időnként vakrémület szállja meg őket, és minden Szolga ellenére is meg-megkísérlik az elmenekülést... És a pásztorok ravaszak. A nyáját a farkassal ijesztik. Pedig a farkas milliómodnyit eszik csak meg, mint a pásztor. És ha Gazsi élne, ezt mondaná a nyájnak: Ne féljeteK a farkastól, csak a pásztortól...

Öreg Csák a zsebében kotorász. Előveszi a dózniját, cigarettát sodor.

A többi néz rá. Egyik-másikuk nagyot sóhajt. Nyiladoznak a szemek. Igen, igaza van Csáknak. Így van.

Jóska meg is szólal:

— Na, akárhogy lesz is, de rólam nem esz le több húst a pásztor, mint amennyit már lerágott. S ha Szolga lesz valaki közületek, hát én nem állok jót magamért!...

Csák bácsi mosolyog:

— Ne te, ne! Te aztán komolyan vetted a mesét. — És megveregeti Jóska vállát.

Indulnak hazafelé.

VARGA JÁNOS

SIMAI MIHÁLY

Születésnap

*A sima év csak elpereg,
akár az érett búzamag.
Jövönk kalászos rengeteg,
s már minden évem gazdagabb.*

*...Mint gyermek, sírtam egy
kicsit,
Kamaszként éheztem sokat...
S most zsenge rétek őrizik
sarjadzó ifjúságomat.*

*Suhanhat egy év más után,
jövönk kalászos rengeteg.
S majd visszafényli szép hazám,
a dolgoz-harcos éveket!*

Béke

Elvtársak: béke! — így rohantak
hozzánk a koreaiak.
S alig volt értelme a hangnak,
dadogtak az öröm miatt.

Ó, mennyi mindent mondtak akkor
belénk karolva boldogan,
míg megértettük a szavakból,
hogy Koreában béke van:

A kisgyerek tanulhat járni,
és írni, hogyha már nagyobb,
a lányok télt arcán a nyár;
örömtűz újra átragyog.

Az asszonyok meleg szemében
könnyek helyén mosoly derül,
mindenki dolgozik serényen,
— oly tág az ég köröskörül —

Oly kék az ég, s oly szép az élet,
gügyög a gyermek, cseng a dal,
a harcos boldog: hazatérhet,
szerelmet, munkát, rizst akar.

És ők is, ők is hazatérnek...
S mert árvák mind, az árvaság
csak drágábbá teszi a féltett,
még megmaradt szülőházát.

S otthon — kérdeztem — mit
csináltok
most, hogy győzött a hősi ügy?
„Építeni... ott is...
Sztálinvárost!”
szólt lelkesülten egyikük.

LÁSZLÓ IBOLYA

Nyomodat mossák őszesők

Nyelvemem még a nyár íze,
szememben virradatok kékje,
szívemben csendek tengere,
számon számodra béke.

Mért pöröljelek csókjaimmal?
Vágyak malmában sem zúzatlak
már.

Rábólintottam, kell, hogy úgy
legyen;
vígyn, vissza sem nézve rám,
a nyár.

Nem ébredek már szép neveddel,
nyomod elmossák őszesők,
nem érted jó az este és a reggel,
nem vagyok már a szeretőd.

Korona vérzi homlokom,
góg-trónuson nincs helye
könnyeknek!
... mégis, hogy mégis, kíséretül
jönnek, csak egyre jönnek.
Nem tudom útját állni
a néma könnyözönnek...

Még, nyelvemen a nyár íze:
szememben bánatok sötétje,
szívemben csendek tengere,
számon számodra béke.
Magamnak semmi, semmi már,
hisz elvitt, vissza sem nézve rám
a nyár.

Jó éjszakát

Csillaggal himzett szür, este
leterítve már a gyepre,

telepedjék rá, ki fáradt,
szelek is, mert sokat jártak,

felhők is, mert sokat sirtak,
fák is, mert sok árnyat írtak.

Pihenést a fáradottnak,
akik ma dologba' voltak,

jóéjszakát jó emberek,
társak, akiket szerettek,

jóéjszakát városoknak,
ahol gépek zakatoltak,

álmodjatok; búzatáblák,
elsőgyümölcs hozó fácskák.

Csak ti, ott fenn, csillagok,
ébren ti virrasszatok,

és hulljatok sisteregve,
ha akárki settenkedne

megzavarni holnaprejtő
pihenésünk perceit.

El, ti lármás vadlibák,
csitt, tücskök zenéje,

mert új napról álmodik
házam boldog népe.

KISS LAJOS

És összevetve tetteiddel . . .

Már cirmosul az erdő sátra,
s száraz ágak jó nesze van,
és mint szorgos, nagy tük

fokában,

az ökörnál selymes cérnaszála
messze leng a fák gallyába fűzve.

Igy varrja az ég kék, tiszta ingét,
mert az ócskát elnyűtte rég,
felhőfoszlányként levetette.

Egy vén, korhadt tönkön ülve
nézem,

hogyan vetkőzik előttem a tájék.

Nézem, hogy lassan küszik az
árnyék,

s egyre nő az őszi erdőszélen.

S mintha minden arról beszélne,
de főként a szóraváró csend,

hogy az egész táj felőled üzent:

— madárszó és méla tücsökzene.

Rejtve vagy itt, mint jó
nyugalom,

mint a földmély és illata,
és a sok-múltú táj maga,

mint a legszebb vágy, mely
szabadon

téged formál és alakba önt;
ezer ízt és ezer illatot ad

és túloz, hogy te vagy a világ
s vallja, hogy nálad nincsen

külömb.

De félek, hogy a képzeletemmel
és a szívemmel építgetlek.

Várom, hogy egykor majd
fellellek,

és összevetve tetteiddel,
nem leszel kisebb, mint e remény,

nem leszel szürkébb, mint ez a
kép.

A titok

Sztjapukász sok mindenről tudott.

Amikor Zauasz nem vitte magával a szigetre, tudta, hogy Zauasz ott meggyfalevéllal töltött agyagpipát szív titokban. Azt is tudta, hogy Mátulisz bíró fiai kelepécét készítették az erdőben a nyulaknak. Sztjapukász tudta, merre vannak az erdőben barlangok, és sok más dologról is tudott, amiről kívülről aztán igazán senki még csak nem is álmódhatott! Így például mindenki azt hiszi, hogy Siva, a lovuk, nyomorék, pedig balpatája alá apja csak akkor vert szőget, amikor a hitleristák betörték... Így aztán megmaradt, mert a fasisztáknak nem kellett a nyomorék ló.

Itt van a seregélykalitka. Kinek jutna eszébe, hogy a kalitka fenekén valamit elrejtettek... mégpedig a fasiszták elől!

Sztjapukász sok mindenről tudott. De ígérhették neki a legszebb rézgombot, ráadásul cipőasztás dobozt, meg összecusukható kést és egy marék kaudiscukrot, — Sztjapukász nem beszélt arról, amit tudott.

Egyszer aztán a sok titokhoz megtudott még egyet, és úgy érezte, ez a legnagyobb. Kezdetben nem is sejtette, hogy titkot fedezett fel. Hiszen édesapja azelőtt is járt a csűrbe. Hol a jószágnak hozott szénát, hol rozsot vitt esépelni. Csakhogy most a kabátja alá egy fazék levest és nagy karéj kenyeret rejtett. Ezt eleinte nem értette a fiú. Talán a baránykáknak vagy a kismalacoknak viszi? De miért visz akkor kanalat is? De mindez még hágyán, Sztjapukász észrevette, hogy apja a csűrből véres rongyot hozott ki, édesanyja pedig ijedten dobta a vizes vödörbe.

— Egek! Már a második inget hasítom szét... Hát még mindig vérzik?

— Kissé csillapodott a vérzés, a könyöknél már majdnem behegedt. Rendesen evett, és a szeme mintha nyugodtabb volna... De hová menjen, ha nem érti a nyelvünket?

— Éjtszaka fázni fog. Oda kellene adnod a bekecsedet, — mondta az anyja aggodalmasan.

— Már odaadtam... nem panaszkodik. Azt mondja, hogy a széna meleg.

Sztjapukász lélekzetviasszafojtva hallgatta a beszélgetést. Úgy tűnt, mintha emberről volna szó. Szerette volna megfejtetni a rejtélyt. Többször apja után somfordált, amikor ez a csűr felé tartott, de apja visszakergette.

— Szeretném megnézni a kisborjút — ugrándozott hízkelkedve a fiú.

— Megmondtam: otthon maradsz! Vagy elővegyem a szíjat?

Nem, Sztjapukász ezt nem akarta. Elődalgott. De másnap újból csak ott termett, mikor apja a csűr felé indult. Apja rá is kiáltott:

— Gyere csak, gyere!... Leponomáre vár rád a csűrben!

A fiú megrettent. Leponomáre a falu boszorkánya, akit még sohasem látott, de akiről sokat beszéltek az öregek, és vele ijesztgették az anyák gyermekeiket. Ha anyja említi Leponomáret, Sztjapukász még csak nem is ügyel a szavára, de ha apja mondja: annak himni kell.

Sztjapukásznak a foga is összekocant félelmében. Még álmában is a boszorkány kísértette. Amikor felriadt ágyában, anyja fehérenmút foltozott az ágy lábánál, apja pedig halkán beszélt:

— Amint befagy a folyó, át akar jutni a túlsó oldalra!

— Reggelre megvarrom az ingét, és meleg kapcát hasítok neki — súgta az anyja.

Sztjapukász nem sokat értett az egészségből, de annyit sejtett, hogy szülei egy sebesült szovjet katonát rejtegetnek a csűrben...

* * *

Éjtszaka váratlan fagy köszöntött be, és reggelre tükrösíma jég borította a lápot. Sztjapukász mindenről megfélemedezett, úgy örült a jégnek. A malomgát körül hemzsegték a gyerekek, koresolyáik mint lángnyelvek csillogtak a napfényben.

Anyja figyelmeztette Sztjapukászt:

— Egyedül koresolyázz, kisfiam. Szóba se állja a bíró gyerekeivel. Olyanok ezek is, mint az apjuk, aki egy garasért még a legjobb barátját is eladná!

A fiú jobblábra kötötte a koresolyát, balcipőjébe pedig szöveget vert. hogy jobban nekiiramodhasson, és még hátranézni sem volt ideje, máris a pataknál találta magát. Csak a part mentén akart maradni, mégis egyre beljebb és beljebb merészkedett. Egyszerre csak feltűntek a bíró fiai. Sztjapukász megfélemedezett az anyai intelmeiről, különösen, mikor meglátta, hogy Pruncenek, az idősebb fiúnak mindkét lábán igazi acélkoresolya van.

Prunce — Sztjapukász csodálkozásának láttára — gúnyosan megszólalt:

— Ha úgy tudsz koresolyázni, mint én, odaadom a koresolyámat?

Prunce két öccse csúfondárosan vihogott.

— Ezzel a tuskóval csak elrontod a jeget — jegyezte meg az egyik, miközben cukrot kotort ki a zsebéből.

Sztjapukász megszegyenülten bámulta a fiúkat:

— Apám a tiéteknél is szebb koresolyát tud készíteni!

— Apád semmihez sem ért, de ha tényleg olyan ügyes, kovácsoljod neked egy horgot, mellyel az orrodát kitisztíthatod! — ezzel a bíró legidősebb fia akkorát taszított Sztjapukászon, hogy az végigbukfencezett a jégen.

Amikor feltápáskodott, mindhárman nekiestek, és újra fellökték. Feltápáskodott, lerázta magáról a havat, és félig sírva mondta:

— Tudok egy nagy titkot. Nálunk a csűrben van... De ti erről nem tudhattok, pedig mi mindent adnátok nekem, ha elárulnám... Még a szájharmónikát és a gombjaitokat is odaadnátok...

A gyerekek felfigyeltek.

— Csakugyan? Mi van ott? — kérdezték egyszerre.

— Azt nem mondom meg — felelte Sztjapukász büszkén.

— Egy órára kölcsönadom a koresolyámat.

— Akkor sem mondom meg!

— És ha a sárga galambokat megkapod?

— Bármit adsz is, nem mondhatom meg!

Prunce megragadta a fiú kezét, és olyat csavart rajta, hogy a kisfiú előtt elsötétedett a világ. Csak most eszmélt rá, hogy ostobán viselkedett, az ellenség kezébe került, és nem szabadulhat. De érezte, hogy a titkot nem szabad elárulnia.

Prunce a kisfiú mellére térdelt, hogy az még lélekezni sem tudott. Fuldokolva nyögte:

— Engedj el, akkor elmondom!

Prunce elengedte.

— Nyulak vannak a csűrben, — hazudta a kisfiú.

— Elők vagy döglöttek?

— Döglöttek.

A bíró nagyobbik fia egy darabig merőn nézte Sztjapukászt:

— Így már értem. Tehát te fosztottad ki a csapdánkat?

— En... — suftogta a fiú, aki most minden bűnt hajlandó volt vállalni, csak hogy a csűr igazi titkát ne kényszerüljön elárulni.

— Nesze, te tolvaj! — Az első ütés az oldalát érte, a második a fejét. Úgy tűnt, mintha a napra hirtelen kendőt terítenének. Sztjapukász csak akkor tért magához, amikor már egyedül maradt. Éles fájdalmat érzett, amint fejét felemelte. Szájából keskeny vörös csík szivárgott. Fel akart tápáskodni, de újra meg újra visszaesett. Arra gondolt, hogy itt hal meg a jégen, és varjak vájják ki a szemét. Ettől új erőre kapott, és tántorogva indult hazafelé.

Nem tudta, miként került haza. Amikor anyja aggódo szemébe nézett, izgatottan motyogta:

— Koresolyáztam anyám, koresolyáztam...

— És elestél, galambocskám? — kérdezte az édesanyja.

— Elestém, — hagyta rá a kisfiú, mert örült, hogy édesanyja ily egyszerű magyarázatot talált az esetre.

Amikor meggyógyult, és először nézett ki az ablakon, látta, hogy nem csak a patakot, hanem a folyót is jég borítja. Figyelmesen kémlelte szülei arcát, de a titok az titok, és a kisfiú nem akart kérdezősködni. Azt azonban észrevette, hogy apja többé nem visz ennivalót a csűrbe...

Lítvánból fordította KERTÉSZ ERZSÉBET

Barátunk bemutatkozik

Magátnövesztő — hízlaló
kedvében volt ifjú barátunk,
csalágy ömölt a sima szó
belőle, szinte száját tátunk,
milyen nehéz, göröngyös út
az élete... — „Komisz a pálya,
csak néhány szál virág ha jut
annak, ki vért-izzadva járja.
Így jártam én is. Gát ezer
hevert utamban, — átalléptem.
Tudtam: Ha most erős leszel,
orkán sem dönt meg, Jorgószél
sem.

Csatáztam tűzben, s lantomon
a hősök győzedelmét zengtem...”
Ittuk szavát frissen, mohón,
mázsányi cseud ült a teremben. —
„— Úgy ontottam az éneket,
mint gyár a traktort, gép a búzát,
tudtam, milyen magot vetek,
s világunkban ez összekészült
fonálesomóban Őt, az Embert
kerestem, s megtaláltam én.

Neki emeltem szobrot, — tenger
regényt, drámát, dalt,
költeményt...
S hogy még a terveimről szóljak:
Tanulnom kell, tudom, sokat,
s ha lesz időm, a jövő hónap
végén (s ha szívesen fogad
a kiadó); három regényem
sajtó alá rendezgetem...
És még ez év végén szerényen
benyújtom új verskötetem...”

Megilletődöttünk. Laci bácsi
volt csupán arra is kíváncsi,
(ej, mindig csak az öregék),
hogy e csodás, pazar, remek
művekből sok, jelent-e meg,
hol és mikor?... S mint május-
álom
szétfoszlott minden hirtelen...
„— Múlt évben a faluújságon
rövid csasztuskám, névtelen...”

FARKAS LÁSZLÓ

Újfi filozófiája

Neki rossz minden, ami régi,
S ha új, a rossz is tetszetős.
Fennen gügyögnek nagy igéi,
Szíve erős s ő maga — hős.

És fordítottan így tanítja:
Mi jó, az új mind, nem koros.
Ezt okkal, érvel bizonyítja,
S mi rossz, az régi, bizonyos.

Am van neki egy régi álma,
Csak el nem mondja ezt soha:
Mindig legyen hat új ruhája
És hatvan hektó óbora.

Az álma régi, mindamellet
Új ember ő, nem éri vád,
De régen, míg a régi kellett,
Akkor is hordott új ruhát,

Akkor meg az volt jó, mi régi,
És így az új is régi lett,
A jót a rosszal fölcserélni
Új úrfi mindig sietett.

Nekünk is van egy régi álmunk:
Pokol fenekére küldjük őt,
És aztán jönnek majd minálunk
Az igazán új s jó idők.

Ezt a rendet hirdetem

*Pompás, napfényes őszi nap,
— későn virágzó szerelem —
a tavasz végső lángja vagy,
és tavaszt varázsolsz nekem.*

*Végigmegyek ú vén Szeged
nagy, zordon házai között,
s lám — friss színek, vidám színek:
mind új ruhába öltözött.*

*Megifjú és reámnemet
a város kóruhá szíve,
Állványokon sürgő kezek:
öltöztessétek izibe!*

*Az utcán mész, homok, cement.
Törlődik minden. Furcsa rend.
En ezt a rendet szeretem,
mert újat és szépet teremt.*

*En ezt a rendet hirdetem,
s hitet teszek szóval, kézzel:
mert mindig újul és terem,
s mint a szerelem — nem vész el.*

*Es az újuló utcákon
számot vetek most magammal:
elég erő lesz ifjúságom,
bírom szerelemmel, dallal?*

*Friss vér rohan föl ereimben,
virtusos kedv feszít ma újra,
hogy szinte szétpattan az ingem:
ej, jöhet még több, izzóbb munka!*

Noszlopy Gáspár, a forradalom katonája

A „Magyar Hírlap” című osztrák hivatalos lap 1852. május 6-i 760/3.552. számában „Haditörvényszéki ítélet” címmel közlemény jelent meg, és felsorolja néhány „vádlott” nevét — köztük Noszlopy Gáspárét —, mint akiket távollétükben az „Újépület” udvarán felállított bitófákon — neveik kiszégeztetésével „jelképesen” kivégeztek. A közlemény felsorolja mindazokat a „vád-pontokat”, melyeknek alapján a „szökésben lévő” volt honvédtiszteket „halálra ítélték”. A Noszlopyra vonatkozó rész így hangzik:

— „Noszlopy Gáspár vracsi Somogy m. sz. 30 éves, evang., nőtlen, volt alszolgabíró a marczali járásban ugyanazon megyében, 1851. szept. 22-én felségsértési vád miatt végzésilég idéztetett, de meg nem jelent, 1849. februárban a törvényes kormány organumai által viselt szolgabírói hivatalából le-tétetvén 1849. mart. végén a forradalmi honvédelmi bizottmány által reá-ruházott kormánybiztosi hivatalát Somogy megyében elvállalta, s a forra-dalom teljes legyőzetéséig oly módon vitte, hogy az említett Somogy, továbbá Tolna és Baranya megyében a népfelkelést nagy tömegekben szervezte, fegyverezte, s a császári-királyi csapatok ellen vitte, a fel-kező sereg számára újoncokat szedett, nemzetőröket tett mozgóvá, guerilla csapatokat állított, s azokba a börtönökből kibocsátott fegyenceket besorozta, a törvényes kormány által behelyezett hivatalnokokat állomásaikról letette, és azok helyébe forradalmi gondolkozásúakat nevezett ki, a népet az összehívott népgyűléseken a törvényes kormány ellen lázította, fanatikus végső ellenállásra ingerlő, s a Felsőes dynastia ellen a legaljasb szidalmazásokat tartalmazó proclamatiókat bocsátott ki, s azokat az erdőkbén is a fákra szegezteté, loyalis érzelmű személyeket befoga-tott, azokat vonulásaiban magával hurczolta, s azok vagyonait lefoglalta, Kos-suthjegyek elfogadását halálbüntetés mellett megparancsolta, maga számára pedig azokért austriai bankjegyeket csikart ki, s többnemű zsarolásokat és erőszakosságokat engedett meg magának, 1849. július végén minden oldalról a cs. kir. csapatok által szoritva 3.000-nyi horda élén Veszprém megyébe menekült, s nem átalott ezen útjában kereskedelmi árukkal rakott kocsikat feltartóztatni és kirabolni. Füreden és Veszprémben odaérkezte után ismét-telte a már említett csalást a Kossuthjegyekkel. 1849. augusztus 11-én Veszprém vármegyének Kossuth-féle kormánybiztosává proclamálta magát, újoncz-állítást rendelt, a börtönökbén létezett összes gonosztevőknek csapatjába soro-zását rendelte, mindennemű új zsarolásokat és erőszakosságokat engedett meg magának, nevezetesen Veszprémben a sóhivataltól 1.000 pftot, a székeskáp-talantól 40.000 pftot s a püspöktől egy kocsit, 8 lovat és 393 mázsa gyapjút vett el, ezeket, valamint a vonulása alatt rabolt több más tárgyakat külön-böző helyeken nyilvánosan elárvereztette, s még 1849. aug. 21-én is egy proclamatiót bocsátott ki Somogy lakóihoz, melyben ezeknek tudtul adá, mikép guerilla csapatok alakítása s a cs. kir. csapatok elleni alkalmazása oka eltávozásának Somogy megyéből, s őket adófizetés s a törvényes kormány által behelyezett organumok iránti engedelmesség megtagadására, minden hivatal visszautasítására, a Kossuthjegyek elrejtésére s Magyarország köz-jövedelmeire kiadott utalványok el nem fogadására szólította fel.” — Eddig a „törvényes” osztrák császári kormány haditörvényszékének „vaddirata”, amely végül a következő fejezettel záródik:

... „kötél általi halált érdemlenek. s neveik a bitófára kiszégezendők.”

Mindezek a „vádpointok”, melyeket az idézett hirdetmény felsorakoztat, függetlenségi harcunk egyik legderekabb vezérférfiának legszebb dicsérete, az igazi hazafiúi magatartásnak elismerése.

Noszlopy Gáspár a polgár-katona (partizán), a szabadcsapatvezér legérdekesebb történelmi alakja volt. Határtalan hazaszeretete, a szabadság eszméje iránti rajongása, az ellenség mérhetetlen gyűlölete mellett, a nagyszerű szervezőképesség, személyes bátorság, fegyelmezőképessegek, valamint a vakmerő vállalkozószellem azok a tulajdonságok, melyek olyan katonai műveletek végrehajtására tették alkalmassá, amilyenekre csak magasabbrendű lelkitulajdonságok birtokosai felelnek meg.

1848. őszén a somogyi nép eleinte még Jellasicstól remélt segítséget, mint ezt egy korabeli levél is bizonyítja (részlet egy drávamenti tanító leveléből, olvasható V. Waldapfel Eszter: Forradalom és Szabadságharc levelestára, — című könyvének 70—71. oldalán).

— „Tisztelt Szerkesztő Úr!

Sietek önt az itteni népek érzelmeiről tudósítani. Ki van hirdetve az általános népfelkelés, de a nép mozdulni tűzhelyétől éppen nem akar. Azt mondja, — „nékünk nem ellenségünk a horváth szomszédunk, miért bántana az minket, midőn mi véle, ő viszont mi velünk mindig barátságos viszonyban voltunk, csak akkor félhétünk tőle, ha mi bántjuk őket. A bán nem fog minket bántani, hanem az urakat, azokkal pedig mit gondolunk mi, sőt a bán nekünk is többet ad, mint a magyar urak — Szlavoniában is mennyit adott már, nincs határ, legeltethet, makkoltathat a horváth, ameddig akar; ezek a magyar urak pedig most akarták Pécsert egy polgártársunkat gubatsért akasztatni...” —

Somogy népe azonban csalódott, mert a bán táborát kísérő szerzésánok jószágokat elhajtották, pénzüket elrabolták, gyilkoltak, raboltak, s a nép ezen annyira felbőszült, hogy ha a magyar kormány kellő eréllyel lép fel, a nép segítségével, minden katonai beavatkozás nélkül, a bán erőszakos csordáit tönkrevethették volna, de a királyi biztos, Teleki Ádám folytonos visszavonulásban nem volt hajlandó megütközni az ellenséggel.

„Hallottam, hogy Jellasics berontott Magyarországra 20.000 emberrel, és nem estem kétségbe.”

„Hallottam, hogy Teleki Ádám tábornok oly csufondáros hazaárulást követett el, melynek párját az összes világtörténelemben keresni kell...” — írja ekkor Petőfi Sándor a „Március 15-é”-ben.

És Teleki hazaárulását ellensúlyozni Noszlopy Gáspár összegyűjtötte Marcali környéke szegényparasztaikat, hogy megtámadja a „büszke bán” csapatait. S midőn a felkelők Jellasics számbelileg jóval erősebb, jól felszerelt gyalogsággal kísért élelmiszerszállító szekereivel, málhakocsijaival találkoznak, egyetlen rohammal szétverik Jellasicsnak e baloldalvédjét, és a zsákmány 239 ló, 95 szekér, egy zászlóaljnyi fogoly s két tiszt.

Jellasics Lellén táborozva értesült a gombai ütközetről, s erős járőr kíséretében lovasfutárt menesztett Noszlopyhoz, üzenvén:

— „Üzenem annak a lázadónak, hogy két tisztemet azonnal bocsássa szabadon, különben elfogatom, és felakasztatom a legelső útszéli fára!”

Noszlopy nem ijedt meg a „büszke bán” üzenetétől, különben sem maradt ideje Jellasicsnak, hogy beváltsa ígérését; Pákozdnál — mint tudjuk — csúfos vereség érte csapatait.

Sajnos, a szüntelen árulás-sorozat következtében Pákozdra aztán mégis Mór következett; Perczel itt csatát vesztett.

Perczel serege az ellenség lovassága és ágyúi által keresztűzbe vétéven a 7.000-nyi honvédcsapat a 80.000-nyi osztrák erőttől annyira szétszóratott, hogy bár az ellenség kétannyit veszített, a honvédségnek csak fele maradt meg. és maga a tábornok is csak személyes bátorsága révén menekült meg. Görgei, aki itt lett először árulóvá, a fehérvári sikről egykedvű mosollyal nézte veszélyben lévő vezértársát, gúnyosan mondta:

— „Jetzt lauft der kadet Perczel!”

És a szerencsétlenség bekövetkezett!

— „Megtörtént — írta akkor Petőfi Sándor az Alföldi Hírlapban. — Budapest az ellenség kezében van. Sokat veszítettünk, de koránsem mindent, s a bal esetnek következése csak úgy lesz, ha most elcsüggedünk. Ez lenne ránk nézve legkárosabb, s a mi több, legszegyenítőbb. Ekkor csakugyan megérdemelnők, hogy mindent elveszítsünk.

Ami engem illet, én e csapástól nem hogy kétségbe esném, sőt örülék rajta, mert tudom, hogy kára mulékony, haszna végtelen lesz. Megrázott bennünket az ellenség, megrostált; a szemét és konkoly kihull, a java meg benn marad. Most minden félbarátunk és titkos ellenségünk átmegy a győzelmekhez, s hogy eddig is nem mi vagyunk a győzők, onnan van, mert ezek köztünk voltak. Míg azt nem tudjuk, ki mind ellenségünk, hogyan diadal-maskodhatnánk?”

Ezt vallotta Noszlopy Gáspár is, ő a javából való volt, s mindvégig — halálig — benn maradt a küzdelemben.

III.

1849. március elején Noszlopyt Debrecenben találjuk. Kossuthnál azzal az elhatározással jelentkezik, hogy Somogy — majd később Dunántúl — felszabadítását célzó tervéhez beleegyezését megnyerje. Kossuth eleinte idegenkedett attól a gondolattól, s ezt a megjegyzést tette:

— A dunántúli megyék felszabadításának idejét még nem látom elérkezettnek, a nemes vállalkozás csekély kilátások mellett nagy veszélyekkel jár!

Noszlopy kijelentette, hogy ő a veszélyeket illetőleg magával számotvetett, és mérlegelve a körülményeket, a várható nehézségek ellenére is arra kérte Kossuthot, hogy feltett tervében segítse őt.

Perczel is pártfogolta Noszlopyt, Kossuth március 18-án aláírta számára a megbízó-levelet. Ekkor az új kormánybiztos Szegeden át Szabadkára utazott, a számára Perczel által költségül adott 500 forintból/kiáltványt nyomtatott, és Czintula őrnagy seregéből elbocsátott harmincöt Somogyból való honvéd kíséretében Baján át Dunántúlra indult.

Útjukban — erdőn-mezőn — még a sváb parasztok is útbaigazították őket, és a velük folytatott beszélgetés során legtöbbször elégtelenségükről győződhetek meg.

Ellátásuk vajmi keserves volt, hiszen járt úton nem igen mehettek céljuk felé, leginkább az éjtszaka sötéttségét használták fel a továbbjutásra. Nágocson egy útszéli keresztre függesztették ki elsőül a túladunai néphez szóló proklamációjukat. A kiragasztott kiáltványnak már harmadnap mutatkozott az eredménye: Véménden már hatvantagú küldöttség várta őket, és Bencze János nevezetű vezetőjükkel az élükön bőséges élelmiszer-adománnyal járultak a vállalkozás sikeréhez, ami annál inkább is igen jókor történt, mert már napok óta csak száraz kenyeret ettek. A szegényparasztság mindenütt szeretettel fogadta be őket, és rejtegette otthonában, présházaiban. Hosszas vándorlás után érkeztek meg Somogy keletre néző dombjai alá, ahol egy kis falu-

ban — Dunántúlra érkezésük óta először — ágyban háltak. Reggel kipihenten indultak tovább. Megmagyarázhatatlan a szülőföld iránti vonzalom. Midőn meglátták az ismerős tájakat, ezek a harcedzett, elszánt férfiak leborultak a pusztára, és megcsókolták azt.

Nyimnél történt, hogy egy pásztorfiú nagy lélekszakadva szaladt utánuk tudtukra adni: Pécsről vasasnémetek érkeztek — bizonyára a hazaáruuló Czindery császári főispán utasítására, hogy a vakmerőket elfogják. Tardra menekültek, s ott a bírótól fogatot kértek, de ez cselekvés helyett a jegyzőhöz szaladt, az elbújt, a bíró pedig csak annyit mondott:

— Kinek szekere, lova nincs, az Bécsbe is gyalog jár!

IV.

Noszlopy szétnézett szülőföldje szeretett tájain, s látva Somogy népének nyomorát, elgondolkodott, hogy a szerencse és a merészség fenntartotta számára a megszabadítás érdemét. Jacopo Orsis szavait mormolva indult el dicsőséges és végtelen útján:

— Az élet szirtjein megkapaszkodva egy fényt követek, melyet, ha egész testem sírban, csak fejem volna földszínén, akkor is szüntelen szemeim előtt látnék csillogni; óh dicsőség!

Április 27-én már a Balatonvidéket járták, és 30-ra virradóra Sörnye, Osztopán, Csoknya, Hetes és Juta felkelt népével Kaposvár visszavételére indultak, de már későn, mert a 400 főnyi gyáva zsoldos had néhány békés polgárt ölve meg, érkezésük pusztára hírére az éjtszaka leple alatt elinált.

Noszlopynek első dolga volt, hogy a nép bevonásával új tisztikart választott, megszervezte a közigazgatást, majd csapatait újjászervezve, megindult Szigetvár felszabadítására. Közben arra is volt gondja, hogy bátyját és helyettesét, Noszlopy Antalt Kossuthoz küldje, mert a kormányzót a megyebeli arisztokrácia elárasztotta Noszlopyt gyalázó feljelentésekkel. Noszlopy követte május végén érkezett vissza Somogyba, és magával hozta a belügyminiszter által Noszlopy számára küldött új, teljhatalmú megbízatást. Most már Kossuth is látta, hogy az általa anyira szorgalmazott népfelkelés — partizánháború — legeredményesebb ütközetei Somogyban folynak. Noszlopy huszonkilenc huszárja Nagykanizsa felkelt népével a városból kiűzte a 600-nál több megszálló horvátságot, és a dicstelenül elfutott ellenségtől most már nemcsak a drága szülőföld — Somogy — szabadult meg, hanem felszabadult Zala jelentős része is.

1849. nyarának egyik legnevezetesebb eseménye Kaposvárott a függetlenségi nyilatkozat kihirdetése volt, amely az egész országban — Debrecent kivéve — a legnagyobb érdeklődéssel volt.

Noszlopy nem akarta a népet a termelő munkától elvonni, állandó harci csapat szervezéséhez fogott. A megyeközponti iparosok keveseknek bizonyultak, hát máshonnan is odaédesgetett mesteremberekkel telt meg a megyeháza, és huszonnégy óra alatt 50 gyalog és 25 huszár felszerelése készült el. Az ellenség sehogyan sem akart beletörődni Somogy elvesztésébe, és folyton próbálkozott. Ha megverték Ihárosberénynél, Bácsnál bukkant fel, ha elzarták, máshol jelent meg. Ezekben a csatákban igen jó fegyvernek bizonyult a Roskai Pál kaposvári kovácsmester által készített „kelebárd”. Ez a balta is, szorony is már Mátyás királyunk fekete seregének is jó fegyvere volt, és hármas előnye, hogy a vele való bánást bárki könnyen megtanulhatta, és egyformán jó volt védelemre, támadásra. Az éhes katona nyársnak is használhatta birka- vagy nyúlspütnél.

Görgei árulása folyton kísértett. Hiába jutottak az eszékvári osztrák katonai parancsnok élelmiszert sürgető levelének birtokába, és hívta fel Noszlopy Görgei és a kormány figyelmét, Görgei nem intézkedett, pedig Eszékét könnyen visszafoglalhattuk volna.

Közben a belső ellenség sem nyugodott, és újból meg újból elárasztották Kossuthot Noszlopyt vádoló feljelentésekkel, úgyhogy Kossuth már hajlott volna, hogy Sárközy Albertet nevezze ki Noszlopy posztjára. A kormánybiztos jónak látta Debrecenbe utazni. Kossuth belátta, hogy Noszlopyt alaptalanul vádolják, de a kormánybiztos távollétében a Guyon által kinevezett katonai parancsnok, Herteléndy János összeesküvést szőtt. Noszlopy elfogatta Herteléndy, de már elkészt vele, és az egyre bátrabbá váló ellenséget már nem lehetett távoltartani Somogy földjéről. Noszlopy csapatainak el kellett vonulnia Szekszárd irányába, az árulók elkobzott vagyonát pedig erős fegyveres kísérettel Szegedre, a kormány új székhelyére vitette.

Ekkor érkezett Szemere miniszterelnök üzenete Noszlopy számára:

— Ha ön erősnek érzi magát, felhatalmaztatik Túladuna felszabadítására!

Noszlopy általános felkelést hirdetve vette át csapatainak vezényletét, az áruló Herteléndy helyébe Radákovics századost nevezte ki katonai tanácsadójául.

Noszlopynek elhatározott szándéka volt, hogy a Balatonon átkelve, csapatait egyesíti Klapka seregével. A hadmozdulat sikere érdekében azt a hírt terjesztették, hogy a pécsi vasasnémek megtámadására indultak. Útjukban a fekete-sárga érzelmű bonyhádi svábok vaklármát csinálva azt kiabálták, hogy:

— Jönnek a császáriak!

Radákovics ügyességén múltott, hogy ijedelem helyett percek alatt ütközetre készen vonultak fel csapataink. A vaklármáért és egyik katonánk meggyilkolásáért a gazdag sváb dohányosokat ezüstben fizetendő 20.000 forintra büntette Noszlopy, és azok a hatalmas summát egy óra leforgása alatt megfizették. Bonyhádról Tabrá vonult el Noszlopy az ekkor már 3.000-en felül lévő sereggel.

Az osztrákok nyomukban lévő hadának parancsnoka megadásra szólította fel csapatainkat, azok azonban Zamárdi irányában elvonultak, és végrehajtották az 1848—49-i szabadságharc egyik legbravúrosabb hadmozdulatát: a szüntelen nyomukban lévő ellenség ágyúinak tüzeiben átkeltek a Balatonon. A 15 kilométer szélességre nőtt távot — Zamárdi és Füred között úgy tették meg bárkák és csónakok segítségével, hogy huszárokat, ágyúkat, szénát, zabot, élelmet és végül a gyalogságot teljes egészében átmenekítették a veszprémi oldalra.

Ekkor merész tervek fordultak meg Noszlopy agyában: 80.000 főnyi sereget akart szervezni, hogy a Bakonyra és Komáromra támaszkodva döntő csapást mérjen az ellenségre, s felszabadítsa nemcsak Dunántúlt, hanem az egész magyar hazát. Újházy László, Klapka kormánybiztosa is hasonló tervekkel foglalkozott, és a tábornok helyeslésével megindult a csapatszervezés nagy munkája. Noszlopy csapatainak létszáma most már 12.000-re nőtt, mert útjában mindenütt lelkesen csatlakoztak paraszt- és mesterember-önkéntesek. Veszprémbe érkeztek Noszlopyt Klapka következő szövegű levele várta:

„Klapka tábornok

Noszlopi, a dunántúli alsó megyék kormánybiztosának
Győr, aug. 14. 849.

Sorait örömmel olvastam. mert tökéletesen kifejezik szándokom s akaratom az alsó megyék biztosítása iránt.

Legszentebb kötelességemnek tartom ugyanis a haza ezen vidéke felmentésére figyelmemet fordítani, azonban, hogy sereggel összpontosított állást vegyek Komárom környékén, s az ellenségnek legutolsó s fő erejét megverve, megsemmisítve Komáromot s a Duna jobb partját felülről biztosíthassam; s csak akkor tehetem azt, hogy az aldunai megyék biztosítására nem többé egy csapatot küldhessek, hanem egy hadtestet, erre nézve a következőket látom szükségesnek.

A) Hogy minden újonczok felruházás és felszerelés végett Komáromba küldessenek, itt a ruha és fegyvertár; itt fognak zászlóaljakká alakíttatni, s így minden fehérműt, posztót és egyebet legcélszerűbbnek vélném Komáromba szállíttatni. Továbbá legnagyobb szükség van lovakra, mert hogy tökéletesen mozgóvá tehessem seregemet, társzekéri fogatokra, de különösen löszerező fogatokra van szükségem; felkérem tehát, ha bármennyi ló volna is kapható, az államhatalom részéről összevásárolandó.

B) Azon vezényletére bízott somogyi csapatot zászlóaljakká vélvén alakítani a „Somogyi zászlóalj” név alatt; a mi a viszonyt ön és Mednyánszky őrnagy között illeti, mind kormánybiztos teljhatalommal működend minden political s polgári ügyek felett; a katonai ügyek vezénylete kizárólag Mednyánszky őrnagyot illetvén.

S így hazánk egy új sereget alakítva, jövője felett határozólag léphetünk fel, ha működéseinket egyetértés vezérelndi.

Az előadott terv legnagyobb titokban tartását igényli, e végett kérem soraim azonnali megsemmisítését.

Klapka tábornok.”

V.

Görgei árulása bizonyossá válván, a gyönyörű terv csak terv maradt, Klapka Komáromba rendelte Noszlogy seregeit, s azok az osztrák csapatokon keresztül verekedve magukat, augusztus 20-a táján bevonultak a komáromi táborba. Noszlogy kívül maradt, hogy az immáron föld alá kényszerült szabadságküzdelmet tovább vezesse, mert nem hitt abban, hogy a magyar szabadságharc ügye végképp elbukott.

VI.

Ezidén emlékezett meg Somogy és Veszprém megyék felszabadult dolgozó népe Noszlogy Gáspár — Kössuth forradalmi kormánybiztosa — vértanúságának 100 éves évfordulójáról. Száz esztendővel ezelőtt 1853. március 3-án végeztette ki a császári önkény a magyar szabadságharc egyik legkövetkezetesebben forradalmi vezetőférfiát, a mindhalálig hűséggel harcoló szabadcsapatvezért: Noszlogy Gáspárt.

— „A SZABADSÁGHARCZNAK NÉPHARCZNAK KELL LENNIE. EKKOR A NÉP GYŐZHETETLEN — így kezdődött a Honvédelmi Bizottmány 1848. december 18-án kelt, népfelkelést és szabadcsapatok szervezését szorgalmazó rendelete, és ezzel fejeződött be: — „KELJEN FEL KÜLÖNÖSEN KOMÁROM, GYŐR, VESZPRÉM MEGYE. S VESZPRÉM MEGYÉBEN A BAKONYNAK RETTENTHETETLEN NÉPE. — AZ ELLENSÉGGEL SZEMKÖZT OTT ÁLL VITÉZ SEREGÜNKE. A NÉP PEDIG — MINT FÁRADHATATLAN HANGYA SEREG VEGYE ÓT KÖRÜL MINDEN OLDALRÓL. KOMÁROM NÉPÉNEK CSALLÓKÖZ MOCSÁRJAI. A GYŐRINEK MAGA

GYÓR. HADSEREGÜNK S A VIDÉK BIZTOSÍTÓ VIZEI. — VESZPRÉMEK A BAKONY BEVEHETETLEN REJTELMEI BIZTOS FEDEZETÜL SZOLGALNAK.

MIG A BAKONYBAN S BAKONY TÁJÁN A NÉP ÓRZI A HAZÁT. ADDIG JAJ AZON ELLENSÉGNEK, MELLY AZT HÁTA MÖGÖTT HAGYVA ELŐRE MER VONULNI.

FEL, FEL SZABAD HAZÁNK SZABAD NÉPÉNEK EZEREI!"

Dunántúl népének keserves sors jutott osztályrészül. Hazánk legjobban sanyargatott s a Habsburg-hódítók által legvadabbul fosztogatott vidéke volt. E tartomány birtokosai túlnyomó részben idegen főurak, nagyhatalmú főpapok voltak, és egy-két kivételtől eltekintve mindenkor a Habsburg gyarmatosítás szolgálatában álltak, önző érdekeik érvényesítése kedvéért hazájukat is elárulták. Az uralkodóosztály zöme, a birtokos nemesség is, akárcsak a jobbágyság, megsínylette az idegen uralkodóház és siserehadának nemzetellenes magatartását, és amikor elhangzott Kossuth kormánybiztosának, Noszlopy Gáspárnak fegyverbehívó, kiáltó szava, Somogy nemessége — az arisztokrácia dühödt ellenzése ellenére — nagy többségében a szabadságharcban való részvételt választotta, és kitartott akkor is, amikor már Görgei árulása nyilvánvalóvá vált, de nem is cselekedhetett másként, hiszen nem volt más választása — a szabadságharc bukása után —, mint együttmaradni a néppel vagy fejét a hóhér hurkolt kötelébe illeszteni. A nép pedig őszintén kívánta a harcot továbbra is, az általános felkelést hirdető felhívásra tömegesen jelentkezett a föld népe, tanúságot téve elszántságáról. Noszlopynek eltökélt szándéka volt, hogy a szabadságért harcolni akaró parasztok mozgalmát széleskörű, nemzeti összefogáson alapuló szabadságharccá fejleszti annak ellenére, hogy Komáromot kivéve már nem is álltak harcban reguláris csapatok. Mint tudjuk, azt akarta, tervezte, hogy a Bakonyra támaszkodva 80.000 főnyi sereget szervez, és Klapka haderejével egyesülve döntő csapást mérnek az ellenségre. Klapka egy ideig helyeselte Noszlopy készülődéseit, levele tanúskodott, hogy egyet is értett vele, azután mégis elállt a tervtől, és a somogyi csapatokat Komáromba rendelte.

A korábbi somogyi szabadcsapattól eltekintve — Noszlopy a jelentkezőket kénytelen volt elszéledni hagyni, sőt régi, kipróbált embereinek egy része is elhagyta vagy elvonult Mednyánszky őrnagy vezetésével Komáromba. Ezekről így búcsúzott:

— „Mondjátok meg mindenkinek, hogy ez volt az utolsó magyar csapat, mely nem adta meg magát, vezére, pedig hű marad mindhalálig...”

És Noszlopy Gáspár nem ment be Komáromba, Mednyánszky hívására sem válaszolt, hanem néhány kipróbált, hűséges emberével elindult Csobánc irányába, útközben arról értesült, hogy fejére — ha élve kerül kézre 1.000—, ha holtan jutna erre a sorsra, akkor 600 forint — vérdíj tüzetett ki, határtalan gyűlöletének utat engedve, nem törődve veszélyes helyzetével, a következő kiáltvánnyal felelt a gazoknak:

— „TI GYÁVÁK, KIK HŐS SEREGÜNK FEGYVEREI ELŐTT MEG NEM ALLHATVA ESZEVESZETTEN FUTOTTATOK, MOST A FEGYVERTOLEN NÉP BÉKÉS LAKAIT HÁBORGATJÁTOK S POLGÁRTÁRSAIMAT ÜLDÖZVE KINOZZÁTOK, VÉRÜKET INNI NEM SZÉGYENLITEK, NEM ISZONYODTOK? EZ CSAK HOZZÁTOK ILLÓ NEMTELEN, DURVA, VAD TÉNY; MIVEL BECSÜLETES NEMZET OROSZLÁNYKÉNT A MEGGYŐZÖTTEK IRÁNT NAGYLELKÜSÉGET, VITÉZ CSATÁBAN BÁTORSÁGOT TANUSIT.

HALLOM, FEJEINKRE 1.000—1.000 FORINTOKAT TŰZETEK KI, EZ AZ EGY, AMIERT ELISMERÉssel TARTOZOM, MERT EZÁLTAL ELISMERITEK, HOGY A MI FEJEINK 1.000 FORINTOKAT ÉRNEK ELŐTTE-TEK, MIDŐN EN MINDNYÁJÓTOKÉRT NEM ADNÉK EGY KONGÓ GARAST. VIGYÁZZATOK!"

Noszlopy Sümeg felé menetelve bevette magát a nagy rengetegbe, hol is vadászból tartotta fenn magát és embereit. Győr, Vas és Somogy megyékből sokan menekültek az üldözöttek a sümegvidéki rengetegbe. Belőlük toborozta újraszervezni szándékolt csapatának harcosait, mert makacsul kitartott amellett, hogy a Bakonyra támaszkodva még a történetek után is van remény az ellenséget légyözni. Munkája közben érkezett el hozzá annak híre, hogy Jozéfa nevezetű nővére, aki fehérneműt hozott utána, útközben kolerában megbetegedett, meg is halt. Noszlopy nem törődve a ráváró ezernyi veszéllyel, indult nővérét illően eltemettetni, s jellemző bátorságára, hogy a végtisztességen résztvett, és csak annyiban álcázta magát, hogy tisztos paraszti feketébe öltözött. Ez történt pedig 19-e szeptember táján 1849-ben.

Azután megkezdődött a végtelen kálvária, csapata néhány főre olvadt le, s Komárom elestének hírére csak a menekülést vagy a biztos halált választhatták: Noszlopy nem adta fel még ekkor sem a reményt, hogy hazája, Magyarország újra szabaddá lesz, és nem hóhér kezétől, hanem vitéz csapatában akart meghalni.

Besűgökkel, idegen katonasággal, gyalázatos haszonlesőkkel telt meg Dunántúl — legkivált pedig a Bakony — minden zúga, csak az erdő adott menedéket, csak éjtszaka folytathatta útját az egykori dicsőséges partizánharcok vezére, a bújdosóvá lett Noszlopy. Minden szenvedésnek megvan a maga vámszedője. Pl. amikor éjtszaka holdvilágnál a Zala folyón akart átkelni, egy molnárné csak úgy vitette át őket, hogy a 30—40 lépésnyi távolságon megtett evezőmunkáért 10—10 forintokat szedett be, s mindezt azért, mert a menekülők nem lették meg a kőhajításnyira lévő hidat. Lassán eljutottak Marcaliig, de csak édesanyjához Pál öccse által küldött üzenetre jutott az időből, és menekülni kellett tovább, hogyne, hiszen a Czindery császári biztos dühtől tájékozva hajszolta pandúrjait, zsandárjait, hogy fogják el Noszlopyt, — aki elől nem is olyan régen Kaposvártól Pécsig egy szuszra szaladt a gazdag arisztokrata, a császár főispánja.

Noszlopy Szabadszállásra, majd Mezőberénybe ment, ahol egy barátjánál kádárlegényként dolgozva rejtőzködött. Nem sokáig maradt tétlen, s újra kezdte szövögetni egy nagyobbszabású szervezkedés szálait. Egyszer Aradon látják, aztán Kecskeméten tűnik fel. El is fogják, de Ludoviceum-beli rabságából — akkor ez foglyok számára berendezett kórház volt — vakmerő módon megszökik, és tovább agitál, szervezkedik. Most már egészen az Alföldre tette át működésének színhelyét, még Rózsa Sándorral — akit a szabadságharc alatt Kossuth részesített amnesztiában és tette meg szabadságcsapatvezetőnek — is érintkezésben állott. Közben — 1851-ben — kedvező hírek érkeznek Erdélyből. Balavásáron Horváth Károly ottani szőlőbirtokos szüretjén Molnár József, Török János, Gálffy Mihály és a később árulóvá lett Biró Mihály találkozott a „láthatatlan kormány” futárával, Magos Ernővel, akit Makk József Komárom volt tüzérparancsnoka Kossuth megbízásából küldött Erdélybe, hogy szervezkedést kezdjen az elnyomó rendszerrel szemben felkelni akaró hazafiak közt. Kossuth arra is utasítást adott, hogy az anyaországi elégedetleneket is — köztük Noszlopyt is — vonják be a szervezkedésbe. Makk szigorú utasítás ellenére központi komitét — láthatatlan kormányt — alapított, s Noszlopy felhívta egyik összeesküvőtársa — Jubál Károly — figyemét, hogy „aki ily

tervezeti működés mellett fogad el megbízatást, az egyszersmind előre készüljön is minden használhatóság reménye nélkül hazájáért meghalni.”

Az erdélyi szervezetet Bíró Mihály árulása következtében 1852. január 24-én letartóztatták. Az elfogottakat a legkegyetlenebbül megkínozták, de azok közül egy sem akadt, aki elárulta volna társait, így menekült meg Noszlopy a fogságba eséstől. Ekkor Kecskemét környékére megy, és Bobory Károly, továbbá Szabó Károly ceglédi hazafiak által rendelkezésére bocsátott 4.000 forintból szabadcsapat szervezésbe kezd. Szervezetébe belevonja Gaál József volt honvédfőhadnagyot, Zabolay Károly volt guerilla-hadnagyot, Jubál Károly műegyetemi tanárt, a Kossuth-fiak egykori nevelőjét, továbbá Vasváry Ferenc kecskeméti birtokost, Andrásfy Károly volt gárdista hadnagyot, egykori honvédtisztet és Sárközy Soma Aurél ügyvédet, hogy különösen ez utóbbi segítségével Kecskemét környékének szegényparasztságából szabadcsapatot alakítsanak azzal a céllal, hogy a Magyarországra készülődő fiatal Ferencz Józsefet elfogják, és mindaddig fogvatartsák, míg az 1848-i törvényeket újra életbe nem lépteti.

Előkerülnek az elrejtett fegyverek. A kecskeméti szabóiparosok éjjel-nappal varrják a csapat ruházatát, és a császárfogás híre szóbeszéd tárgya. A spionok hamar megszimatolják Noszlopyék készülődéseit, és elfogják az összeesküvés minden részését, csak Noszlopy menekül el, úgy hogy vakmerő módon, határtalan akarattal és rendkívüli ügyességgel a gyűrűből kijut a háztetőkön át. Ceglédre lóháton jut el, majd szénásszekéren elbújva Szolnokra menekül, Szolnokról gyalog indul, s útközben fogják el.

Egy ideig sikerül kiletét letagadni, fogolytársai közt akadt szép számmal volt csapatbelije is, de egyetlen partizán sem akadt, aki vezérét elárulta volna; végül aztán egy Csorba nevezetű felcser vallott rá, ez a császárhű, fekete-sárga-érelmű ember korábban Noszlopy foglyai közt volt, s ezért bosszúból jelentette fel Noszlopyt.

Az 1852. május 6-án „In effigie” halálra ítélte, s a Neugebaude udvarán jelképesen „kivégzett” Noszlopy Gáspár, aztán 1853. február 27-én hóhérai elé állíttatott. A haditörvényszék meghozta ítéletét, amely halálra szolt — kötéltáltali halálra.

1853. március 1-én hirdették ki a „vádottak” előtt, és március 3-án az öreg ferencvárosi temetőben — a mostani Haller-piac helyén — kivégezték Noszlopy Gáspárt, Sárközy Aurélt és Jubál Károlyt, míg Andrásfy Károlyt Bécsben agyonlőtték.

Körmeny Sándor a kormánybiztos öccsének, Noszlopy Titusznak volt osztálytársa, és a mostani Múzeum-körúton lakott, szállásadójának ablakából végignézte, amikor Noszlopyt a vesztőhelyre vitték. Roppant sok katona kísérte, mert attól féltek, hogy a nép megmenti őt. Ágyúkkal és égő kanóccal kísérték a kocsit, amelyen utolsó útjára vitték.

A temetőben megegyeszer felolvasták az „ítéletet”, amely nagyjában ugyanolyan „vádpointokat” tartalmazott, mint az „In effigie” ítélet.

Noszlopy megjegyezte:

— „Az ausztriai háztól való elszakadást akartam!”

Az ítélet felolvasása után Noszlopy beszélni kezdett a néphez, de a felhangzó dobpergés túlharsogta őt, szavait elnyelte, és az egykori bátor szabadságharcos, a rettenthetetlen hazafi félelem nélkül — Ausztria császárainak gyászos végét jósolva — fellépett a bitó lépcsőjére.

Magyarországon évtizedekig tilos volt még a nevének említése is, de távoli országokban lelkesítő példaképe a hazájukat szerető népeknek. Ennek bizonyítéka, hogy Torinóban 1862-ben „Noszlopy” címmel könyvalakban tragédia jelent meg Vittorio Merighi tollából, amely az 1848—49-i szabadságharc emlékének mozgósító erejét tanúsítja.

Borsi Darázs József

Rabelais (1494—1553.)

Tótágasvilágban élt. Születésekor már egy új világ volt kialakulóban a régi helyén. Gutenberg 1440-ben a könyvnyomtatást feltalálja. Bizáncot, a keleti kereszténység Rómáját 1453-ban II. Mohamed elfoglalja, és előzőnléssel fenyegeti Európát. A görög humanista tudósok, Georges de Trébizonde, Bessarion, Lascaris, a nyugati országokba menekülnek, és az antik kultúrának elterjedését erősen elősegítik. 1492-ben Columbus felfedezi Amerikát. 1516-ban Copernicus közli tudós barátaival, hogy a Föld — az eddigi arisztotelési tannal szemben — a többi bolygóval a Nap körül kering. Mindez rendkívüli módon sietteti a tudományos világnézet kialakulását és a középkori világkép összeomlását. Míg a XVI. század elején a burzsoázia mind nagyobb szerephez jut a társadalomban és a politikában, addig a lovagság intézménye a Százéves háborúban halálos sebeket kapva, kímulóban van. Rabelais születésének évében (1494.) indít háborút VIII. Károly francia király a nápolyi királyság ellen. A háborút XII. Lajos és I. Ferenc folytatja, és ez rengeteg vérbe és pénzbe kerül. Az egyház visszaélései, a prelátusok hallatlan fényűzése és dárídói, az alsó papság tudatlansága és erkölcsi romlottsága, a nép határtalan nyomora, a skolasztikus iskola barbarizmusa, mely lelámcolta az elmét, és üres szavakon lovagló végnélküli disputát eredményezett, mind egy általános reform megvalósításának vágyát ébresztette a szívekben.

Párizsban és Amboise-ban a pápát és a misét támadó plakátok jelennek meg, még I. Ferenc, a király szobájának ajtajára is jut egy. A reakció nem késik. Máglyák gyulladnak itt is, ott is, és mind gyakoribb az értekek megégetése. A humanisták közül egyesek, mint Etienne Dolet, deisták, atheisták lesznek, mások tétovának és a máglyák égett hús szagának nehéz füstje elhallgattatja, visszariasztja őket. Közben új pápák születnek Luther és Calvin személyében, akik türelmetlenek és exaltáltak, az antik irodalmat és a művészetet száműzik, a humanizmussal végleg szakítanak, igaz, ugyanakkor a gondolat szabadságának kifejlődését bizonyos vonatkozásban elősegítik.

Amikor az itáliai háborúk 1515-ben véget érnek, Rabelais-t már a franciskánusok rendjében találjuk. Tudásszonja olthatatlan. Görögül, héberül, arabul tanul. Tudatlan, műveletlen barátársai, mert messze, magasan kiemelkedett közülük, az ördöggel cimborálót látják benne. Megalázzák és börtönbe csukják. De már vannak barátai a humanista körökben, akik összekötetések révén kiszabadítják. Ekkor átlép a Benedek-rendbe. Geoffroy d'Estissac humanista püspök veszi pártfogásába, és most már csak a tudománynak élhet. 1530-ban a montpellier-i egyetem orvostanhallgatója lesz, majd rövidesen előadója és professzora. 1532-ben Lyonban orvos, és ekkor adja ki **Egy ferrarai orvos levelei** című művét és a **Gargantua és Pantagruel** első két könyvét. A művet veszedelmesnek tartják, szerzőjét elítélik. Kapóra jön Du Bellay, a pápa mellé kinevezett nagykövet ajánlata, hogy menjen vele Rómába követségi titkári minőségben. 1535-ben másodízben is Rómában találjuk Du Bellay kísérezeként.

Római tartózkodása lehetővé teszi, hogy belclásson az egyházi és világi hatalmak politikai mesterkedésének boszorkánykonyhájába. Az ok és okozati összefüggésekből biztosan tud következtetni a bekövetkező eseményekre, erről a maillezaisi püspökkel való levelezésében tesz tanúbizonyságot. 1537-ben már nagyhírű tudós és író. 1546-ban jelent meg a **Gargantua** harmadik könyve, I. Ferenc király engedélyével és most már a szerző mevével. De I. Ferenc, ki Rabelais és a humanisták pártfogója volt, 1547-ben meghal, és az inkvizíció a humanistákat, veszi célba. Barátai közül Etienne Dolet-t, a nagy humanistát felakasztják, és testét máglyán elégetik. Marq-t, a híres költőt száműzik, Torinóban pusztul el a legteljesebb nyomorban; Rabelaisnak sincs választása: Metzbe menekül. De megint kedvezőbb szelek kezdenek fújdogni. Du Bellay harmadízben is magával viszi Rómába. Rabelais ebben az időben levelezésben áll a leghíresebb humanistákkal és orvostudósokkal. 1549-ben visszatér hazájába és jóakarói, hogy biztosítsák jövőjét, kinevezik Meudon plébánosává. A Sorbonne és a Parlament mindent elkövet, hogy ártanak neki, de II. Henrik francia király pártfogása megmenti. 1553-ban hal meg. A **Pantagruel V.** könyve csak halála után jelent meg.

Rabelais már a XVI. század folyamán annyira népszerű lett, hogy neve a legmagasabb értékmérője lett ama nagy íróknak, akik a gúny, az ironia, a magasabbrendű, de szókimondó, merész humor hangján szóltak koruk társadalmának visszasságairól, hazugságairól és igazságtalanságáról. Swift-et például Lanfrey, Anglia Rabelais-jának nevezi. Őt magát is a nagy francia gúnyolódóként emlegetik, nevéhez ezért tapad annyi mulatságos, az udvari bolondok merészlegére emlékeztető történet. Sok barátja volt, ellensége még több. Ő maga kérelhetetlen ellenfeleit kannibáloknak és kígyófalóknak nevezi, akik mindent elkövettek, hogy erkölcsileg lehetetlenné tegyék, megsemmisítsék. Könyveiben keresik főképen azokat a pontokat, melyeket át halálos sebeket ejthetnének rajta. Egy franciskánus pl. **Theotimus** címmel pamflet-t ír ellene, melyben többek között ezeket írja Rabelaisról: „Ez a pestis-terjesztő szörnyeteg, ez a korhelydoktor, aki hitetlenebb, mint a genfi isten-tagadók (Kalvin hívei), reggeltől estelig csak iszik, és megint iszik, annyira tetőtől begyét mindenféle jóval, hogy már a konyha szaga árad belőle, közben megnevezhetően bűnökkel moskolja be magát...” Kalvin Rabelais műveit indexre tette. Ronsard, a költők királya, a legkiméletelebb ellenfele. Rabelais-t még halálában is, költőhöz egészen méltatlan, közönséges versben „méltatja”.

Genf is, Róma is a sátán vikáriusát, a szörnyűség szimbólumát látja benne. Miért? Mert az író bohóemaszkja mögött a mély tudománnyal megalapozott, legmerészebb világnézetet vették észre, melynek harsány kacajától a megátalkodottság, a hazugság, a sötétség híveit a félelem és a bizonytalanság érzése fogta el.

Rabelais oly korban élt, melyben az Egyház elleni nyíltságos harc máglyához vezetett volna. A királynak és nemzetének kacagatója kellett, hogy legyen, az udvari bolondok csörgő sapkájával, mert csak ezen az áron mondhatta meg az igazságot. A francia renaissance történetében Rabelais nagy és eredeti szerepet játszik; benne a tudós kiegészíti a humanistát, és hatalmas természettudományi ismerete erősíti és növeli az irodalmár kritikai érzékét.

A Gargantua és Pantagruel című műve legnagyobb részben szimbólikus jelentésű. Egy királyi család történetét mondja el öt könyvben, a család tagjai mesebeli óriások.

Az első könyvben Gargousier fiának, Gargantuának neveltetésével ismerkedünk meg. Itt az író alkalmat lel a középkori skolasztikus nevelés kigúnyolására. Ugyancsak ebben a könyvben mondja el a kegyetlen és igazságtalan Pichrocole nevű óriáskirály elleni háborúnak a történetét is. A II. könyvben már Gargantua fiának, Pantagruel-nek életéről mesél az író. Pantagruel csodálatosan nagyevő, emellett kitűnő esze van. Bejárja Franciaország egyetemeit, végül Párizsban köt ki. Az élelmes és talpraesett Panurge-vel köt barátságot. Amikor Pantagruel apja meghal, a Dipsodések megtámadják országát, vissza kell térnie. A támadókat megveri. Az egész III. könyv Panurge házassági problémájával foglalkozik: megnősüljön-e vagy sem. Különféle hírességektől kér tanácsot, de megnyugtató választ nem kap. Ekkor Pantagruel-lel elhatározza, hogy tengerre száll, és megkeresik az Isteni Palackot, hogy tőle kérhessenek véleményt. A IV. könyvben az utazók tengeri kalandjait meséli el az író.

Az ötödik könyv elmondja, mint ért véget a mesés utazás. Egymásután érintik a Zengő szigetet, melyen emberszabású madarak élnek, a Hermelines Ravasz (bírak) szigetet, melynek Macskakarom (Grippeminaud) a kormányzója, míg végül eljutnak az Isteni Palackhoz, melyből egyetlen szó tört elő: Trinc (igytok!). A templom papnöje megmagyarázza nekik, hogy e szót szimbólikus értelemben kell felfogni: ama lélek ittasultságát jelenti, mely a tudás minden forrásából ivott.

Rabelais művének bevezető soraiban figyelmezteti az olvasót, hogy fel kell törnie a csontot (szimbólumot), melyet művében nyújt, hogy a velő (substantifleque mouelle) belőle kiszívhassa. Azaz, a bohózati forma mögött az olvasónak észre kell vennie egy vakmerő filozófusnak egész élettapasztalatát és világnézetét. Rabelais tanítani szándékozik a nevetés felkeltésével, sőt a kacagásra való ingerléssel is, mert véleménye szerint „többet ér a nevetésről írni, mint a könnyről, mivel a nevetés az ember sajátja”.

Figyelmezteti olvasóját továbbá arra is, hogy könyvében olyan másfajta ízlést és elmélyültebb tudományt fog találni, mely magas szentségeket

és rettentő titkokat világít meg a kor politikai, vallási és gazdasági életére nézve egyaránt. Így hát az emberi színjáték néhány fővonása a skolasztikus „tudomány” nyomorúságos állapota, a század visszaélései, komizságai több hatalmas, tragikus képpben sorakoznak fel előttünk.

Rabelais-t nem annyira a történelem és a politika, mint inkább az erkölcs és a tudomány érdekelte. A középkor zavaros doktrínáinak és sötét babonáinak bírálataiban mutatkozik meg különösen erős kritikai érzéke.

A rabelais-i műnek legillusztrisabb áldozata a skolasztika volt. Rabelais neveltségessé teszi a skolasztikusok doktrínáinak homályosságát, megemészthetetlen jargonját és a szillogizmussal való ostoba visszaélést.

Műve első könyvében olvassuk, hogy Gargantua, az óriás, magával viszi a Notre Dame-templom két harangját. A megdöbönt tömeg hosszú huzavona után Janotus de Bragmardo mestert, a „kiváló” szónokot küldi el Gargantuához követésébe, hogy a harangokat visszakérje. A cézárosan kopaszra nyírt Janotus mester a fején kámzsával, a gyomrában dagadó galuskával és szentelt, piros pimelelével, a szokásos bevezető köhüntések után Duns Scott stílusában (középkori angol teológus és skolasztikus) kifejti az elvitt harangok magas metafizikai értékét. Ez szerinte abból áll, hogy „a harangok különleges anyagi és elemi összetételeik révén, melyek természetük lényegébe vannak beolvasztva, képesek eloszlatni a hold udvarát és kiűzni a jégesőt hozó szeleket a szőlőhegyekből...” Majd kijelenti, hogy ő behizonyítja, miszerint Gargantuanak a harangokat vissza kell adnia. Bizonyítását latinul kezdi: „Ego sic argumentor: Omnis clocha clochabilis in clochario clochando, clocharis, cloctivo facit clochabiliter clochantes. Parisius habet clochas. Ergo, gluc, ha, ha, ha! ezt aztán jól megmondtam. Így van ez Darii-ben is, a tertio primae-ben, vagy egyebütt. Lelkekre mondom, volt idő, mikor mindenkit túl tudtam kiabálni. De ma már csak álmokat szövék. Jó bor a torkomnak, puha ág a derekamnak, forró kemence a hátamnak minden földi jótől roskadozó asztal és hozzá a legmélyebb tányér a hasamnak, már csak ez kell énnekem. Hej, Domine, kérve kérek, in nomine Patris et filii et Spiritus sancti, Amen. Add vissza a harangokat.”

Ez a rövid szemelvény is mutatja, hogy Rabelais a skolasztikus szónokokat mennyire megvetette és kinevette, akik zagyva érvelésükkel igyekeztek megzavarni a józan eszt, körmönfont és értelmetlen okoskodásokkal elterelni a figyelmet a valóságról, sajátos, eszelős, hebehurgya, nagyképű beszédmódjukkal elkendőzni az igazságot. Egyik szemük kancsalul festett egékbe nézett, a másik pedig földi javakra, prédára lesett.

Rabelais a középkori skolasztikus nevelés megdöböntő ferdeségeit és embertelenségét is feltárja. Gargantuát, az ifjú óriást először Thubal Holoferne, a teológia doktorá és Jobelin Bridé, a göthös „tudós” nevei. Ez a két tanító-mester csak arra törekszik, hogy a tanítvány emlékezőtehetségét a legfuresább módszerekkel kifejlessze: Thubal Holofernes Gargantuát az A B C-re úgy megtanította, hogy visszafelé is el tudta mondani. Erre öt év és három hónapnyi időre volt szüksége. Ezután Donatust, Tacetust, Theodolust és Alanus in parabolis című művét tanította tizenhárom évig, hat hónapig és két hétig.

Mivel akkor még nem volt könyvnyomtatás, a tanítványnak magának kellett minden könyvét megírnia. A De modis significandi-t 18 év és 11 hónapig tanulták.

És ez így ment volna mindvégig, ha az édesapa észre nem veszi, hogy fia bármennyi időt eltölt is a tanulással, nem lesz tőle okosabb, ellenkezőleg, révetegtekintetű, félig bolond lett és csaknem meghülyült. Tudása számárság, bölesége badarság, mely megfojtja a jó és nemes lelkeket, és megtartja az ifjúságot virágjában. Ekkor, Grandgousier, az édesapa egy barátja tanácsára fiát egy új nevelőre, Ponocratesre bizza, akinek nevelési módszere és tudása mindenben különbözött az előbbi nevelőkéttől.

Ponocrates nevelési programja a modern ész munkaprogramja. Rationalista optimizmusa Rabelais magával ragadó életszeretét ábrázolja. Amíg a skolasztikus iskola nevelési módszerében megmutatja, hogy miként rontják az ifjúságot egy üres „tudomány” tanításával, s miként „nevelik” egy olyan életre, melyben az erőszak, a fővénység és a sötétség uralkodnak, addig a maga alkotta nevelési rendszerében kifejti, hogy miként lehetne egy beteg társadalmat a reform útjára vinni, annak gennyező lelkét meggyógyítani úgy, hogy a fantomok látogatta platonai kavernából kiszabadít-

sák. Ponocrates jól tudja, hogy csak erőszakkal lehet a természetet hirtelen megváltoztatni. Kérésére Theodorus művi bölcs orvos Gargantuával olyan orvosságot véttet be, mely az ifjú fejéből egyszeribe kiűzött minden homályt, rossz szokást és főképpen azokat az ostobaságokat, melyeket régi mestereitől tanult. Miután kellőképpen felébresztette tanítványában a tudásvágyat, megalkapította napi munkarendjét. Reggel 4 órákor kellett felkelnie. Elmélkedés és alapos fürdés után következett a komoly munka, mely három óra hosszat tartott. Ezután játszani ment, s ha játék közben megizzadt, inget váltott. Bőséges ebéd közben Ponocrates úgy irányította a beszélgetést, hogy szó essék a borról, a vízről, a sóról, a húsról, a halakról, a gyümölcsökről. Közben Gargantua megtanulta azt is, hogy minderről mit mondtak Plinius, Athenaios, Dioseorides, Julius Pollux, Galenus, Porphyrius, Oppianus, Polybius, Heliodoras, Aristoteles, Helianus és mások. Így aztán csakhamar ezekről többet tudott, mint egy akkori orvos. Ebéd után elismételte a délelőtti tanulmányokat, majd pedig lovagolt, vívott, emellett a testi ügyességnek minden változatát művelte. Némcsak úszni, de hajót vezetni is megtanult. Közben olyan testi erőre tett szert, hogy a legerősebbekkel mérkőzött. Megtanult énekelni, hangszereken játszani. Sőt, az ég csillagrendszerével is megismerkedett. Lefekvés előtt tanítómestere összefoglaltatta vele az aznap szerzett tapasztalatokat.

Ez a napi munkarend mutatja, hogy Rabelais a nevelésből minden skolasztikus dogmatizmust száműzött. Az élet természetes rendje a tanítási módszere. Csak az szereti az életet, akiben megvan az élniakarás, az alkotó-cselekvés vágya. Ehhez pedig a test és értelem harmonikus kifejlesztése, erőntudata, magabiztonsága szükséges. Szerinte az embernek joga van minden szellemi és fizikai erejének latbavetésével emberebb emberré lenni. Ezt a célt pedig csak úgy éri el, ha az irodalomban, a tudományban, a művészetben, a fegyverforgatásban egyaránt járatos és kiváló. A középkori nevelési rendszer nagy bűne éppen az volt, hogy a növendék szellemi és fizikai erejének harmonikus kifejlesztése helyett egyoldalú, értelemtompító, minden egyéniséget megfojtó nevelést adott. Rabelais éppen Ponocrates nemes nevelői egyéniségének, a régivel homlokegyenest szembenálló módszerének a kiemeléssel mutatta meg, hogyha a nevelés jobb lesz, emberebb lesz az ember, és szebb lesz az élet.

A nevelés a középkorban az egyház egyedüli joga volt. Am Rabelais éppen mert maga is franciskánus barát volt, nagyon jól ismerte az egyházi-kolostori nevelők minden hibáját. Ami őt a kolostori étellel való szakításra készítette, az elsősorban a hazugság gyűlölete és a tudomány szeretete volt. Babona és tudomány: tűz és víz, nem fér össze. Quaresmeprenant portréjában ismerjük fel a barátot: „A szíve sötét gödör, érzelmi világa bogárzúmmögés, képzetele harangoknak összevissza kongása, gondolatai röpdülő verébraj, akarata három dió egy tányérban... Dolgozik, de mit se végez... A templomtornyok tetején fürdik, és pocsolyákban szárítkozik... Kiesi gyermekek ostorozója.”

Rabelais fölveti még azt a kérdést, hogy vajon lehet-e jó ember az aki bójtöléssel és különféle tortúrákkal magát testileg és lelkileg tönkretette? A prédikálókat hamis prófétáknak nevezi, akik jobban megérdemelnék a büntetést, mintha pestist terjesztettek volna különféle mesterkedésükkel, mert a pestis csak a testet öli meg, de a csirkefogók a lelkeket mérgezik meg. Gyűlölte a semmittevő szerzeteseket, akik „egy csomó legenda és zsoldárt elmorognak, anélkül, hogy értenék, eldarálják az Ave Mária-kal megtűzdelte Paternosterek végtelen sorát, közben a gondolatuk másfelé röpdös. De úgy segítse meg őket az isten — mondja Rabelais —, ahogy mielőttünk imádkoznak, és nem pedig abbeli félelmükben, hogy elvesztik kövér talatjukat és zsiros levesüket.”

Rabelais doktrínája elveti a metafizikát, a vallásérkölesöt, a katolikus askétizmust és a hugenotta vaskalapos szigort. A legyőzhetetlen életörömet hirdette, és kicsúfolta mindazt, ami a szerzetesi életben a cselekvésnek a korlátait jelentette. Neki a lényeg, az anyag, a test a fontos, mert ezekben van az élet. Mindent meg akar tudni a tudomány segítségével és az embert nemcsak a filozófus, hanem az orvos szemével is nézi, és az élet szépségei iránti vágyat igyekezett embertársaiban felkelteni. Nem a szórakoztatás, hanem a gyógyítás szándékával ír, még pedig úgy, hogy olvasóját minduntalan megnevetesse. Mert szerinte a nevetés egészséget hoz az embert

jószándékúvá teszi, és rávezeti arra az útra, melyen tullelheti önmagát. A bánat elemeszt, a nevetés lélekben és testben meggyógyít. Rabelaisnál éppen úgy, mint Aristophanesnél, a nevetésnek több húrja van. Egyiknél is, másiknál is, amit leginkább meghallunk: a szatirikus és a fiziológiai kacaj. Az első megszabadít a rosszról, a hamistól, a második a valóságot bírta vezet. Ez utóbbitől afeletti életöröm csendül ki, hogy a valóságot bírta komba vettem. Úgy tetszik, hogy Rabelais, az orvos, tudta, amit a modern orvostudomány szem előtt tart, hogy a beteget szellemi és fizikai adottságainak teljes figyelembevételével kell kezelni.

Művében a kacagtató figurák és jelenetek bővelkednek. Mindig megtalálja azt a stílust, amely hősei magatartásának, jellemének legjobban megfelel. Gondoljunk csak a fentebb idézett Janotus de Bragmardora, a krákokó, köpködő tudós rajzára és beszédére. Egy másik kacajt keltő figurája az öreg Homenaz püspök, akit a Décrétales-ek (pápák leveleinek gyűjteménye) olyan ajtatos tűzbe hoztak, hogy kenetteljes hangján, csak kérdezni és felkiáltani tud. Gyermeki agyvelőjében csak egyetlen fogalom fészkel: a Décrétales-ek legszentségesebb malasztja, ezzel magyarázza meg aztán a világ törvényeit, a történelem „játékát” és a lélek „misztériumait”. „Mintán húzott egyet a boroskancsóból, még mindig a Décrétales-eket prédikálja, közben akkorát nevet, hogy belejzzad, és nagyban ígérgeti a paradicsomi boldogságot azoknak, akik hisznek a Décrétales-eknek.” Ime egy részlet Homenaz beszédéből: „Mondottam már, hogyha a szentséges Décrétales-ek tanulmányozását nem mulasztjátok el, gazdagok lesztek, és tisztelet övezi homlokotok ezen a világon. S mindig csak azt mondom, hogy azon a másik világon pedig az égi királyság boldog berkeibe juttok, mert ne felejtsetek el: a másvilági kapuk kulcsai a decretarchialis atyáistennél vannak letétben. Oh istenem, akit imádok és egyáltalán nem látok, különleges irántunk való kegyből nyisd meg nekünk a halál kapuit, vagy legalább az angyaszentegyház nagyon szentséges kincseskamráját, amelynek te vagy a védelmezője, megőrzője, adminisztrátora és gondroka. És adj parancsot, hogy a kérdések kérdéseinek nagyon értékes művei, eme szükségszerű bűnbocsánatok ne hiányozzanak nekünk, s hogy az őrdögök szegény lelkeinken ne találjanak rágasálmivalót, és hogy a pokol iszonytató, szörnyűséges torka el ne nyeljen bennünket. Am, ha a purgatóriumon át kell esnünk, a te hatalmadban és kegyelmedben áll a mi szabadulásunk tetszésed szerinti időpontban.”

E beszéd után Homenaz sűrű és forró könnyeket hullajtva elkezdte verni a mellét, majd esőkolgatta keresztbefejt hüvelykujait.

A nagyképűsködő, tudóskodó, öntelt orvos is megkapja Rabelaisától a magáét. Rondibilis orvos a vitalis szellemek teoriájáról értekezik. Receptjei között a következő érdekesek szerepelnek: „nymphaea heraclia, amerinus, periclymenos, tamarix, vitex, cicuta, chenevis, mandragora, orchis és vizilóbőr”.

Vagy mennyi archaikus íz van Rondibilis egy leírásában: „Nézzék csak meg — így szólt Rondibilis — a nagy figyelemmel tanuló ember arcát, látni fogják rajta az agy megfeszült ütőereit, mint az íznak a húrját, hogy elégtelen szellemet szolgáltatassanak a józanész, a képzelődés, a félelem, az okoskodás, az elhatározás jobbbitvarainak a betöltésére, s hogy milyen ügyesen futkosnak egyiktől a másikig. Ezek az erek a szív balkamrájából származnak, és a vitalis szellemek hosszú pourparlé után életerővé formálnak”.

És ahogy nevetni tud a nagyképű orvos tudóskodó, de értelmetlen beszédén, éppen úgy kacag a jogtudós emésztetlen római jogtudományán, fogalomlétküli, füvesa szavain, előkelősködő viselkedésén, latin idézetein és bikkaféüségén.

Mennyi eredeti derű árad Panurge és pyrrhovia Trouillogan nevű filozófus beszélgetéséből. Panurge meg akar nőszülni, és tanácsot kér tőle. Még Molière is felhasználta a Kényszerházasság című művében ezt a részletet. A kor társadalmának minden rendű és rangú emberét felvonultatja Rabelais olykor gúnyos, olykor egészséges nevetése kíséretében.

A középkor szenvedő, önkínzó, bőjtölő, másvilágra néző, élettágadó világában minduntalan felhangzik Rabelais bűjtogató kiáltása életerős kacagással: „Igyunk barátaim! Igy szép az élet, teli kancsóból nagyokat húzni! Tiszta szívvel üritem kancsóm reátok, érezzétek jól magatokat vélem... Igyunk, akik a jószívűségben egyek vagyunk!”

Művének utolsó könyvében Baebus a főpapnő így búcsúztatja a panta-gruelistákat: „Távozzatok barátaim vidám szívvel.” Csaknem ezek a szavak csendülnek ki műve minden jelenetéből. Rabelais világában nincs helye a melankóliának. Talán művéből hiányzott Aristophanes költői szépsége, Cervantes mély gyöngédsége, de koráról szóló bírálatában egy szabad lélek szól hozzánk, aki a múlt szépségein, jelenének barbárságain való siránkozás helyett egy távolabbi jövőbe tekintett. Jól tudta, hogy a remény, az öröm, a belső megelégedettség olyan értékes táplálékok, melyek az egyénnek és a társadalomnak egyaránt nélkülözhetetlenek. A jövőbe vetett optimizmusának főforrása az ész világformáló erejébe vetett hitből táplálkozott. Bizonyosan tudta, hogy eljön az az idő, amikor az emberek egymáshoz való viszonyában az igazi tudomány teremti majd harmóniát.

MADACSY LASZLÓ

Szabó Pál „Új föld” című regényének problémái

Szabó Pál új regényét szinte osztatlan örömmel fogadta a kritika. Minden megjelent kritika leszögezi több-kevesebb megfogalmazási differenciával, hogy felszabadulásunk óta ez a mű a legnagyobb szabású és egyben a legnagyobb szerűbb ábrázolása a szocializmus útját járó magyar falunak. Változva dicsérik a regény optimizmusát, szocialista humanizmusát, jellem-ábrázolásának mélységét, költőiségét, stb. — És mindezt méltán teszik.

A mű kompozíciójáról már eltérők a vélemények, a párt szerepének ábrázolásában szintén vannak vitás pontok. A vitás kérdésektől eltekintve, mielőtt a mű részletes vizsgálatába fogunk, mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy a regény csakugyan a legnagyobb szabású és legmélyebb, leghitelesebb ábrázolása az új magyar falunak. Ez a megállapítás azonban korántsem jelent abszolút értéket. Sajnos sokkal inkább relatív, mint az eddig megjelent kritikák elolvasása után gondolná az az olvasó, aki magát a regényt még nem olvasta. A terjedelmes regénynek azok a pozitívumai, amelyekben egyetért a kritika, valóban létező pozitívumok, s ezek csakugyan főképpen emelik az eddig megjelent hasonló igényű és műfajú irodalmi alkotásoknak hazánkban. Azonban kritikaink meglehetősen csínján bántak a regény hiányosságaiával, mintha a magyar regényirodalomnak az a nagy eredménye, nyeresége, amit az Új föld megjelenése jelent, elkápráztatta volna őket. Még Pándi Pál is, aki a legterjedelmesebb és legalaposabb kritikát írta Szabó Pál regényéről, a dicséret áradatában csupán el-elejtve tesz megjegyzéseket egy s más hiányosságáról, fogyatékoságáról. Tagadhatatlan, hogy a regényben mennyiségileg feltétlenül a pozitívumok javára billen a mérleg, s így indokoltnak látszik, hogy a kritika ezekhez az arányokhoz igazodjék. Véleményem szerint azonban a művészi alkotások esetében az apróbb hibák is — anélkül, hogy jelentőségüket a valóságosnál többre becsülnék — megingathatják; a valamivel nagyobbbaeskák pedig mélyen alááshatják, alá is ássák a művészi hatást, még akkor is, ha a pozitívumok mennyiségi összevetésénél elenyészően csekély a negatívumok száma. Ezért a kritikának nem szabad mereven ragaszkodnia a bírált mű jó, illetve gyenge vonásainak számbeli arányához, hanem legalábbis egyenlő mértékben kell foglalkoznia hiányossággal és érdemmel, és különösen a hiányosságok mély elemzésével, okainak kibontásával kell irodalmunk művészi tökéletesedését szolgálnia.

Ezért a továbbiakban, mintegy kiegészíténi akarva a már megjelent kritikákat, a műnek olyan hiányosságaiával foglalkozom, melyeket már eddig is érintettek a kritikák írói, illetve amelyek a jelek szerint figyelmüket elkerülték.

Vegyük a mű szerkezetének kérdését. Pándi Pál szerint „a regény fővonalaiban megvalósított szerkezeti egység mellett a kisebb részletekben, egy-egy fejezetben belül találkozunk szerkezeti lazaságokkal“. Azután néhány példát hoz fel, melyeknek élét a „lenne“ és „kissé“ alkalmazásával „meglehetősen“ lotompítja. Nézzük hát a regény felépítését, szerkezetét. Szabó Pál előző, nagyobb terjedelmű regényeiben (Isten malmai, Talpalatnyi föld) a középponti probléma akkor jelenik már csak meg, amikor a falu életének számátalan apró, jellemző mozzanatát megmutatva telített atmoszférát teremtett, amelyben a nagy probléma megjelenése azonnal magával hozta összes összefüggéseit, szövevényes kapcsolatait, a falu minden — eddig epizódikusan bemutatott — tényezőjével, megoldásának összes kihatásait, illetve a kihatástalansága mellett szóló tényeket. Így támadt ezekben a művekben magas drámai feszültség.

Az Új földben másféle szerkesztési móddal találkozunk. Már az első fejezetben előkerül a mű középponti problémája: a termelőszövetkezeti csoport megalakítása, a nagyüzemi mezőgazdaság megteremtése a faluban. A regény első része, a „Magvetők“, kiegyensúlyozott, gondos szerkezetével rendkívül szemléletesen és szinte lélekzétállító izgalmasággal ábrázolja a tsz. megalakulásáért folyó harcot. Az első rész cselekményének mozgatója a falu nagy többségének és a tsz-et akarók viszonyának problémája. A fejezetek, illetve a fejezetek egyes részei hol változva, hol egyszerre mutatják

a falu kettősségét, egyik oldalon a passzívokon túl megmutatva az ellenséget, a másik oldalon a tsz. híveinek táborában megmutalkozó kisebb-nagyobb ellentmondásokat. Ez az első kompozíciós egység a megalakulás, a tagosítás és az első vetés hármás lépcsőjén keresztül növekvő távlatban, egyre fokozódó feszültségben ábrázolja a nagyszerű harcot, kibontva a borbélyműhely- és kovácsműhely-körül zavaros beszélgetésektől egészen az ellenség nyílt porondralépéséig: a vetéssel kapcsolatos szabotázsig a faluban megütőző örök lényegét.

Ez az arányos, jól konstruált szerkezet nemcsak a fejezetek egyre növekvő terjedelmével és egyre szaporodó mondanivalójával viszi a tetőpont felé az első rész cselekményét, hanem éppen jól felépítettségéből következik, hogy mélyen tipikus figurák bontakoznak ki, lepleződnek le benne. (Katona Sándor, Kossuth Kiss Lajos, Törzsök Vig Lajos, a két pap, Eszenyi kulák, Tárnok, stb.).

Az egész első rész azt mutatja, hogy Szabó Pál a regényszerkesztésnek ezzel az új módszerével nagyszerűen tud bánni. Mégis meg kell jegyeznünk, hogy maga az első fejezet mintegy kilóg az egyébként szorosan, művészién komponált „Magvetők”-ből. Az első fejezet a jelek szerint az expozíció igényével készült. Arról azonban, hogy a faluban mi is van lényegében, keveset tudunk meg, habár ez nem is volna a legnagyobb hiba. A fejezet közép-pontja a falu pártszervezetének egyik taggyűlése, melynek egyetlen napi-rendi pontja a tsz. megalakításának problémája, minden bizonnyal a párt vezetőszerepének a tsz.-mozgalom valóságos magjának a megmutatása érdekében. Azonban a taggyűlés egészének, a résztvevők magatartásának az ábrázolása bizonytalan. A vezetők — noha állítólag hosszú előkészítő munka után vannak — súlyos hibákat követnek el, általános frázisokkal kezdik a napirend nagyjelentőségű pontjainak tárgyalását, a résztvevőkön meg szinte nyoma sincs a szervezőbizottság előzetes munkájának. Ezek lehetnek valóságos tények, a szereplők magatartását azonban nem tudja Szabó Pál eléggé megindokolni. Szinte megdöbbentő Hánagy párttag magatartásának és gondolkodásának egyenesen „sematikus” volta. Ez a szegény paraszt, aki — Szabó Pál szerint — állandóan az árverezés veszélyében élt a felszabadulás előtt, s aki ostobán érvelt a tsz. ellen, a járási és a falusi párttitkár egyetlen beszéde után, egyszerre ráébred a kommunizmus lényegére, a kizsákmányolás bonyolult összefüggéseire, (noha maga bizonygatta, mielőtt lemeházták volna, hogy a szovjetunióbeli hadifogság nem győzte meg a tsz.-gazdálkodás célszerűségéről). Minden gyakorlati tapasztalata ellenére elhatározza, hogy belép a tsz.-be. Csupán azért, mert a párttitkár, Sárközi — végcredményben ugyanolyan rossz „kaderpolitikával”, mint amilyet gyűlésnyitó beszédében alkalmazott — azt mondja: „Aki kommunista, az nem beszél úgy, mint Hánagy Károly.”

Az első fejezet ziláltsága végülis jellemábrázolási és problémafelvetési módszerével is messze elűti a „Magvetők” egész kompozíciójától. Ezt nyilván Szabó Pál is érezhette, mert a második fejezet a szereplők (a párttitkár, Pap Jóska középparaszt) magatartásának mélyen emberi megindokolásával, a falu közvéleményének a borbélyműhely- és kovácsműhelybeli megvillantásával talán önkénytelenül is fölöslegessé teszi az egész, első fejezetet. Egyébként sem találunk sehol összefüggést az első fejezet és a következők között azon az egyetlen megállapításon kívül, hogy a pártszervezet elhatározta a tsz. megalakítását, annak ellenére, hogy a párttagok sem mind hajlandók belépni. Ugyanakkor a második fejezet kiemeli az elsőnek egyik nagy hibáját: ugyanis Sárközi párttitkár, feleségével beszélgetve szomszédjukról, arról a bizonyos Hánagyról, aki az első fejezetben az említett módon szerepel, a következőket mondja: „Azt tudják, hogy mi van, de azt még nem tudják, hogy mi lesz.” — És éppen ez a Hánagy Károly, aki nyilván úgy gondolkozik, ahogy párttitkárja jellemzi, eszmélt rá ott a taggyűlésen a kommunizmus elvi összefüggéseire és lépett be pusztán elvi meggyőződés alapján a tsz.-be, amikor még a párttitkárt is meg az öntudatos Pap Jóska is a paraszti, magángazdaság célszerűtlen voltának, a vagyonöröklés embertelen mechanizmusa undorító voltának a belátása indítja közvetlenül a belépésre.

Végülis az első fejezet a párt vezetőszerepének a demonstrálására szolgálna, ezt a szerepét azonban nem tudja kellően betölteni. Amit erről mond Szabó Pál, sokkal hitelesebben mutatja meg később.

Amíg a Magvetők című első részt a tsz-et akarók és nemakarók szembenállása telíti művészi cselekménnyel, a második részt elsősorban (mondhatnánk: nyomaszóba) a tsz. belső életének rajza tölti ki. Szabó Pálnak az az egyébként helyes törekvése, hogy a kollektív mezőgazdaság útját járóknak az életét a maga sokszínű teljességében, küzdelmes nagyszerűségében bemutassa, azt eredményezi, hogy az egész község sorsának a termelőszövetkezet fejlődésével egyidejű izgalmas szakaszát, a faluban működő erőknél a valóságos arányát szem elől veszíti író és olvasó egyaránt. Az eddig megjelent kritikák nem véletlenül ezzel, a második résszel kapcsolatban vetik fel jóformán minden kifogásukat. Elsősorbanis az ellenség bemutatásának elcséklését. Valóban, az ellenség holmi kalandos provokációkon kívül (a Földművelőszövetkezet boltja felgyújtásának kísérlete, egy-egy rémhír, a Szovjetuniót járt párttitkár beszámolójának agyonharangozása) semmit sem tesz. Ezeket az akciókat is felületesen és kívülről ábrázolja az író. A közvetlen ellenség szem elől veszítése Szabó Pál hibája, aki magával a második résznek a címével is eltereli a figyelmet erről, s a második rész súlypontjával a természeti erők ellen vívott harcot jelöli meg: „Két isten két” — tudniillik egyik, aki öntözi, másik, aki szárítja a földet.

Szabó Pál Rózsa Lászlóval, az okos parasztemberrel azt mondhatja, hogy az ellenség harc módszere ebben az időszakban (amikor nem sikerült megakadályoznia a tsz. megalakulását) az, hogy nem közvetlenül támad. Ezt a párttitkár — és Szabó Pál is — elfogadja. Ebből fakad azután a regényben az ellenség közvetlen tsz.-ellenes akcióinak meggyérülése a regényben, pontosan olyan kritikuss időszakokban, mint például az első aratás, az első cséplés, első elszámolás, amikor köztudomásúan országsszerte hatalmas harcokat kellett vívnia fiatal termelőszövetkezeteknek nemcsak saját tagságuk bizalmatlanságával, hanem a kulácság szemtelen, közvetlen akcióival is. Ugyanekkor szinte teljesen elvész — a szerkesztés fent említett hibájából, a tsz. belső kérdéseinek majdnem kizárólagos előtérbetolásából következően — a falu életének ezidőszakbeli akárcsak vázlatos képe is. Mintha a tsz. teljesen izolálva volna egészében és tagjai személy szerint is a falutól, amelyhez — éppen az író mondja az első részben — nemcsak az azonos lakóhely, hanem a falusi rokonosodás, komasodás számtalan bonyolult szála fűzi jóformán mindannyiukat. Pedig a tsz. problémái szinte kivétel nélkül szoros kapcsolatban vannak a falu életének ezidőszakbeli mozzanataival, ha nem is mutatja meg ezt kellően az író. A regény e részében azt kell gondolnunk, hogy a tsz. tagjai süketek és vakok a falu kérdései iránt, és viszont. Mindössze annyit tudunk meg, hogy a szerkesztésnél bevétel nélkül maradt 16 holdas tábla miatt rossz híret költik a tsz.-nek.

A tsz. életének ez az izolálása, mely a második rész szerkezeti megoldásából ered, befolyásolja a szereplők jellemének ábrázolását is. A falu párttitkárja, a parasztküldöttséggel a Szovjetunióban járt Sárközi alakja ellen minden kritika kifogást emel: nem elég aktív, színtelen, stb. Nos, ez a Sárközi alaposan megsínyli a szerkesztés felvetett egyoldalúságát. Ő maga tsz.-tag, meg a falu párttitkára is. Éppen ő volna az egyik kitűnő alkalom a szerkezet egyoldalúságának feloldására. Mégis az egész második részben egyetlen egyszer sem tapasztalhatjuk, hogy saját legfőbb politikai munkaterületének, a falunak a problémáival foglalkoznak, be van zárva a tsz.-be. Ugyancsak a helytelen szerkesztésből következik az a hiba is, amit a kritikák úgy vének fel, mint a tsz. problémáinak a túlkönnnyű, szinte varázslatszerű megoldódása, felsőbb, állami szervek intézkedéseivel való megoldása. Az így elszigetelten bemutatott tsz. problémái csakugyan, szükségképpen távlatalanoknak, lokálisnak tűnnek. Ez persze tény, hogy termelőszövetkezetünk a regénybeli „Szabadság”-hoz hasonlóan gyakran elszigetelődnek saját falvaik irántuk közömbös többségétől. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a valóságban a tsz. kérdéseinek nincsenek közük a falu életéhez. A regényben a tsz. eredményes harca már azzal is mélyebb plaszticitást kapott volna, ha az író az egyszálú, csupán a tsz.-vonalat szem előtt tartó szerkezet helyett az első részben mesterien alkalmazott kétszálú (tsz. — falu) cselekményszöveget megtartja itt is. Még bőségesebben lett volna alkalma a tsz. fölényét megfelelően ábrázolni. Így viszont a tsz.-ben vívott nagyszerű harc veszít igazi, a falu társadalmára is feltétlenül kiható jelentőségéből, hiszen a felmerülő nehézségek megoldásának nemcsak a falu életére gyakorolt hatását nem látjuk, hanem maguk a problémák sem jelentkeznek ebben a tsz.-ben olyan

távlatosan, olyan mély gyökerekkel, mint jelentkezhetnének az egész falu, az 1950-es magyar falu problémakörébe ágyazva. Így — bármilyen szép harcot vív a pártszervezet, a tsz. vezetősége, a DISZ, — a felmerülő nehézségek gyökerei és okai kizárólag a tsz. belső adottságaiból, a tagok jelleméből, legfeljebb az időjárásból adódnak, s felbukkanásukkor már látjuk is többé-kevésbé kézenfekvő módját megoldásuknak, és látják maguk a szereplők is.

A valóság viszont az, hogy a kezdő, alig féléves tsz. kérdései — bármennyire is a belső adottságokkal, a tagok jellemével kapcsolatban jelentkeznek is — végeredményben a még erősen ható régi falusi éleformában gyökereznek, és innét nyernek állandó táplálékot továbbélésükhöz. Ha ezt nem mutatja meg kellően a mű, a problémák nem tűnnek valóban mélynek, a feladatok igazán nagyoknak, megoldásuk pedig igazán könnyű az újba, a tsz-be a regény szerint pár hét alatt minden további nélkül feloldódó tagság vagy a beavatkozó járási pártbizottság számára. Elég, ha Sárközi Imre kitör a kapálási terv megbeszélésénél, határozott parancsokat ad ki, és erre minden sikerül.

Egyetlen egyszer fordul komoly ügyben a faluhoz a párttitkár, amikor a taglétszám csekély volta veszélyezteti a tavaszi munkák elvégzését. Toborozni akarnak. Hat embert sikerül mindössze megnyerniök. Ekkor érezzük egy pillanatra a tsz. és a falu nagy tömegének a viszonyát igazán. (A DISZ hűsvéti mulatsága sajnos nem mutat erre a kérdésre rá eléggé, pedig alkalmas volna erre.) Ha tehát a falu ilyen mereven passzív a tsz-szel szemben, feltétlenül nagyobb teherként kellene, hogy jelentkezzék ez a tény a tsz. életében. Azonban a passzivitás, mint teherként — és egyébként is — elvész a szemünk elől. Szabó Pál még segít csökkenteni a falu ilyen magatartásának jelentőségét azzal, hogy a tavaszi munkák elvégzését a tsz. a „rejtett tartalékok” felhasználásával megvalósítja, s életében nyomot sem hagy az a meggondolkoztató tény, hogy a falu mélyen idegenkedik attól az úttól, amit ők lelkesen járnak.

Mivel a hibás szerkesztésű második részben a falu jelenléte, magatartása, viszonya a tsz.-hez nem kap kellő, részletes megvilágítást, nem sikerül teljesen, feltétlenül hitelt érdemlően megmutatnia a harmadik résznek, a „Milyen szép az ember”-nek azt, hogy ez a passzivitás hogyan oldódik fel. Az okok legfőbbikét, a kiváló terméseredményt látjuk, de nem látjuk magát a folyamatot, ami a község termelőszövetkezeti faluvá válásához vezet. Az a népnevelőmunka, amit Kővágóéknál, Rózsa Lászlónál végeznek a tsz.-tagok és a DISZ-esek, szép munka, de nem helyettesíti a hiányolt ábrázolást, máresak azért sem, mert éppen ez a két ember egyébként is közel állt ahhoz, hogy tsz.-tag legyen. A regényből olyasmi érződik, mintha Szabó Pál a két népszerű ember példájának tulajdonítaná a falu egész tömegének véleményváltoztatását. Ez nehezen hihető.

Ha egy faluban, ahol egy féléve még csak hatan voltak hajlandók a tsz-be belépni, olyan gyökeres változás következik be, amely a kulákok kivételével mindenkit magával ragad a kollektív gazdálkodás felé, ott hatalmas, érdekesítően izgalmas, megrendítő dolgok történhetnek az emberi lelkek mélyében. Ezekről nem tudunk. A termelőszövetkezeti községgé válást a vezetőség tűzi ki célul, már akkor, amikor még az olvasó aggódva gondol a célkitűzés sikerére, mert a mű nem ad elég okot a siker feltételezésére. A vezetőség a továbbiakban titokban igyekszik tartani ezt a célkitűzést, és felháborodik, amikor kiszivárgásáról értesül. Hogyan akarja tehát megvalósítani célkitűzését a vezetőség, ha a legérdekeltettebbektől, a falu egyénileg dolgozó parasztjaitól elzárkózik? Taláncsak nem bizza a helyzet megértését pusztán a tsz. terméseredményének spontán hatására, meg a tisztántúli 20 éves tervről itt-ott lejött hírekre az egész falu gyökeres megváltozását? Vagy a tagosítás kényszerítő erejét akarja igénybevenni? — Pártunk határozatának és kormányprogramunknak megjelenése előtt ezt a kérdést nehéz volt bizonyára Szabó Pálnak megoldania. Ha azonban az erőszakos termelőszövetkezeti község-alakítással nem értett egyet, meg kellett volna kísérelnie éppen az erőszak nélküli hasonló folyamat ábrázolását az összes nehézségek megmutatásával.

Így a harmadik rész, magán hordva a második rész hibáinak következményét, annak ellenére, hogy nagy erővel ábrázolja a magyar falu, a magyar parasztság nagyszerű útját, minden optimizmusa, merész perspektívája ellenére is hiányérzetet kelt. Az a feszültség, amely az első rész

végén hatalmába keríti az olvasót, a második részben ingadozik, s a harmadik részben sem jut el a végső győzelmet megelőző időszakban kívánatos maximumig, nem ragadja magával az olvasót annyira, hogy ne érezné a végső fejlemények indokoltágának bizonyos mértékű hiányát. Pedig Szabó Pál a harmadik részt ugyanúgy akarja felépíteni, ahogy az elsőt szerkesztette meg. Ha ez oly tökéletesen sikerülne, mint az első részben, nem éreznék annyira a második rész egyoldalúságát sem, hiszen a harmadik rész pótolhatná, amit a második elmulasztott. A harmadik rész elején mintha sikerülne a falu és a tsz. egyidőbeni bemutatása, azonban hamarosan visszakerül a cselekményszövés a második rész egyoldalúságához hasonló szintre. Megpróbálkozik az író az ellenség bemutatásával is a falu fejlődésének ebben az új szakaszában, azonban ismét csak kívülről látunk akciókat, amelyek meglehetősen mesterkéltnek tűnnek.

A pap például úgy akar verekedést, végeredményben tsz-ellenes megmozdulást indítani, hogy a DISZ kultúrműsorába becsempész egy ostoba műkedvelő-jelenetet. Természetes, hogy nem lesz belőle verekedés. Azonban nem azért, mert — ahogy a regény állítja — a rendező, a nagyerejű Recsegő Kis Mihály ott áll az ajtóban, hanem azért, mert maga az akció csak nagyon-nagyon kivételes véletlenek bekövetkezése esetében válhatna alkalommá tsz. és DISZ-ellenes provokációra. Milyen jó, hogy az osztályellenesség ennyire ügyetlen! Másik provokációs lehetőség a dramatizált „Fülemile“. Azt hinnék, ebből csakugyan verekedés lesz, mert a Pál gazdát megszemélyesítő kuláknak a szerep értelmében verekednie kell az egyik DISZ-taggal. Jól el is látják egymás baját, a rendezői utasításon túl is. A rendezőség részen áll az előadás zavartalanul folyik tovább. Azt hinnék, hogy csakugyan a DISZ ébersége akadályozta meg az általános verekedés kirobbanását. A továbbiakban azonban kiderül, hogy a Pált játszó kuláknak maga sem fogta fel provokációs alkalomnak az esetet. Amikor kulák-barátai szemére vetik, hogy hagyta magát verni, azt válaszolja: „Hiszen csak játék volt.“

Ha ezek a jelenetek mégis a szétzilált, fejvesztett ellenség hiú reményeit akarták volna megmutatni, melyek semmivé válnak a DISZ- és a tsz-tagság egységes, határozott magatartásának következtében, a végső, kétségbeesett támadás. Kővágó Andris leütése nem eléggé előkészített, s nem értjük, miért fűzik ehhez a terroreselekményhez a kulákok azt a reményüket, hogy így akadályozhatják meg a termelőszövetkezeti község megalakulását. Mert hogy ezzel nem érik el céljukat, az tény. De hogy az osztályellenesség magyarországi harci módszere 1951-ben egyáltalán nem ez, azt bárki jól tudja hazánkban. Miért dolgozna 1951-ben az osztályellenesség saját szempontjából is ennyire vakon, amikor igen sok egyéb, számára kevésbé veszélyes és leleplező módja van tevékenységének még a termelőszövetkezeti falvakban, városokban is?

A regény szerkezetének a jó kezdet utáni bizonyos mértékű egyensúlybomlása hat tehát többszörösen vissza a mű jellemábrázolásának és eszméi mondanivalójának mélységére. Nem fogadhatjuk el azt a korábban idézett állítást, hogy a regény fővonalaiban sikerült Szabó Pálnak teljes szerkezeti egységet megvalósítania.

Meg kell még jegyeznünk, hogy a kritikák mindegyike, (többek között Pándi Irodalmi Újságbeli cikkén kívül Nagy Péter írása a Szabad Népben) dicséri a regény „gazdagon és biztosan egyénített nyelvét, poétikus képeit“. Ebben általában igaz van a kritikának, azonban rá kell mutatnunk éppen a színes, ízes nyelvnek, a poétikus képeknek a műben található ellentéteire is. A tájnyelv izessége időnként modorossá válik. Önkényesen használja egyik-másik tájszavunkat Szabó Pál. Például a „korcol“ szó a következő vonatkozásokban fordul elő: a napraforgószár-kerítést „minden észlendőben korcolni kell“, „Nagy Pista mérgében a lovák közé korcol...“, „... A hodály oldala nádból volt korcolva.“ — Az olvasónak még eszébe jut a gatyá korca s a végén legfeljebb csak találhatja, hogy valami madzaggal való összehúzásról lehet itt szó, de mit is csinál akkor Nagy Pista a lovakkal? — Ugyan csak furcsa, hogy a regényben soha senki nem köhög, hanem „kahol“. Mivel a szó azonkívül hogy tájszó, hangutánzó, sajátos hangulati értékű is, nem jogosult kizárólagos használata. Feltűnő, hogy a regény szereplői, ha jókedvűk van, tréfát hallanak, vagy mulatságos látványban van részük, az esetek kilencven százalékában röhögnek. A lányok és asszonyok is. Bördös Kati is, a kedves, esinos, talpraesett DISZ-tag is röhög. Ezen az otromba érzelm-

megnyilvánuláson kívül a regényben csak itt-ott akad egy kis szívből jövő mosoly, kacagás vagy nevetés. Bármilyen véleménye és személyes tapasztalata van is Szabó Pálnak a paraszti érzelmenyilvánításokról és a kamaszlányok nevetéséről, ez túlzás.

Az kétségtelen, hogy talán egész felszabadulás utáni irodalmunkban kevés olyan grönnyörű költői kép van, mint amilyen például az Új föld-ben a répaegyelést megelőző. Annál bántóbbak azonban azok a képek, amelyek messze esnek a költőiségtől ugyanabban a műben. Az első fejezet bemutatja a Bördős-család egyik vacsorázását. A szeptemberi este csendjét a „hörbölés” veri fel. Az útra kihallatszik — a regény szerint — a hangulatos őszi estében, a hangulatos, fás tanyaudvarról a vacsorázó parasztesalád szür-esölése. Nem finomkodásról, túlérzékenykedésről van itt szó részünkről. Még csak azt sem akarjuk vitatni, hogy vannak, akik evés közben szür-esölnek. Azt sem vitatjuk, hogy ezt le lehet írni, de miért ezzel akar bevezetni bennünket Szabó Pál a kedves parasztesaládhoz? Talán csak nem az „igazi paraszti hangulat” kedvéért? — Ez a fajta képalkotás parasztíróinknak arra a korszakára emlékeztet, amikor az urbánusok finomkodásával szemben (egyébként ugyanolyan helytelenül) naturalista képekkel akarták a maguk „nemszégylet, eredeti természetességét” hangsúlyozni.

Kirívó képek: a borbélyszékben elalvó öreg paraszt orrát megcsiklandozzák, és erre „csak az arcát húzza össze, hogy a ráncok kinyíljanak, mint az ibolya, kéken, lilán”. Vagy: Sárközi tizenhétéves lánya krumpliszedés közben nyújtózkodik, „hónalján ki van szakadva viseltes, fakó blúza s haja kibuggyan, mint égő mályvarózsa”.

Ilyen modoros, kirívó képek persze csak elvétve akadnak a regényben. Talán itt fel is soroltam mindet. Mégis említsük meg őket, hogy Szabó Pál is meg mások is végleg szabadítsák meg stílusukat a modorosságoktól.

Az eddig megjelent szép és igaz, az Új föld értékeit méltó kritikák mellett talán úgy érezheti az olvasó, hogy ez a kritika egyoldalú. Jóformán csak hibákról tesz említést. Az osztatlan elismerés, a hibák óvatos kerülgatése idején azonban van némi jogosultsága az olyan észrevételek szóvá-tételének, amelyek a hiányosságok elemzésével hozzájárulhatnak népünk nagy küzdelmét ábrázoló irodalmi alkotásaink művészi színvonalának emeléséhez.

NACSA DY JÓZSEF

Hozzászólás a vitához

A közelmúltban Déry Tibor új alkotása, a **Simon Menyhért születése** című kisregény jelent meg a Szépirodalmi Kiadó kiadásában. A mű megjelenése már önmagában is sokatmondó, írónak, olvasónak, kritikusknak egyaránt. Közel egy éve annak, hogy lezajlott a **Felelet** második kötetével kapcsolatos nagy vita, mely lényegében bírálta nemcsak Déry munkássága egészének eredményeit és főképp fogyatékosait, de élesen hozta napfényre új irodalmunk szinte minden hibáját, problematikáját. A vita hullámai azóta elültek, irodalmunk nagy lépésekkel halad előre a fejlődés útján. — s ez nagyrészt a vita elvi tisztázódást elősegítő szerepének köszönhető.

Azt hiszem azonban, a kisregénnyel kapcsolatosan mégsem volt egészen felesleges emlékeztetnem erre, hiszen a mű elemzése minden bizonnyal ismételtelen felvet olyan kérdéseket, melyek ott előkerültek, hibákat, melyekét írónk azóta kijavítottak, s eredményeket, melyeket túlszárnyalt már a fejlődés lendülete.

A múlt évi vitazáró értekezleten, Révai elvtárs szavaival élve, Déry becsületes önkritikával élt. Az ő hozzászólása, bár sok tekintetben nem nevezhető egyértelműnek, volt az, mely kaput hagyott a hibás elvi nézetek megváltoztatására. A most megjelent kisregény bizonyos kettősséget mutat az önkritika szempontjából: egyrészt Déry megfogadta a párt s önmaga adott szavát, s a legjobb úton halad afelé, mely lényegében hátfordítást jelent eddigi, részben helytelen esztétikai és politikai nézeteinek, s egy egészséges, a párt irányvonalával megegyező szemléletmód kialakítása felé vezet. Másrészt ugyanakkor a kisregény egészen világosan megmutatja azt is, hogy Déry még csak részben jutott el az új útra, a régi hibák nem egy esetben

még ma is jellemzik írásművészetét. Ez az a kettősség, mely megadja a kisregény művészi értékelésének ingadozó jellegét, s mely kiindulópontjául szolgált egy — szerintem nem minden megnyilvánulásában helyes — vitának is.

A múlt évi Déry-vita kemény hangja után egyes kételkedők azt hittek — vagy inkább: abban reménykedtek —, hogy Déry elveszíti alkotókedvét, hátatfordít a mai élet problémáinak. Tévedtek, akik erre gondoltak. Éppen a vita eredménye az, hogy Déry most olyan igényű alkotással lép az olvasóközönség elé, mely egyes részleteiben már a szocialista-realista ábrázolóművészet minden értékét és mélységét magában hordozza.

Éppen ezért nem lenne helyénvaló, ha hozzászólásunkat a régi hibák felhánytortagatásával kezdenénk. Nemcsak lebecsülnénk ezzel az író fejlődésének lehetőségét, de a kritikai szematismus veszélye is környékezne: előre megkonstruált elmélet és „elvi szempontok” alapján akarnánk ítélni olyan könyvről, mely esetleg már nem a régi elmélet, s egészen más elvi szempontok alapján íródott. Ebben tökéletesen igazat adok Pándi Pálnak, aki a Csillag októberi számában ír erről. (Más összefüggésben nem adhatok igazat Bodnár György bírálatával szemben Pándinak, aki a fiatal kritikust ilyenféle kritikai szematismussal vádolja.)

Vizsont másik oldalról meg kell állapítanunk azt is, hogy amennyiben a kisregényben előkerülnek Déry munkásságának régi hibái — mint ahogy előkerülnek —, természetesen a kritikusnak valamiféle kapcsolatot kell keresnie az író régebbi munkásságának fogyatékságai s a jelenlegi hibák között — mint ahogy ez, nem túlságosan jelentős mértékben ugyan, de még is van.

Pándi és Bodnár kritikája egymással ellentétes előjelű: egyikük köromszakadtáig védi a kisregényt, másik annál hevesebben támadja. Mindkét nézőpontban sok igazság rejlik, de nézetem szerint kissé túllóttek a célon, — s részben elterelődött a figyelem a legfontosabb kérdésről. Hogyan értékeljük végső fokon Déry új művét?

Mielőtt részletesebb tárgyalásba kezdenék, egyet senki nem vehet az író szemére: az őszinteség hiányát. Ebből a kisregényből is világosan láthatja mindenki, hogy Déry nem akar a régi úton továbbhaladni. Az író megfogadta önkritikáját, s fejlődő életünk új problémái felé fordult. A fordulat, az írói szándék becsületességében nem kételkedhetünk. S az, hogy Déry nem érte el még a kitűzött célt, hogy nem tudta elképzeléseit hiánytalanul és tökéletesen megvalósítani — ezt nem lehet kizárólagos érvényvel csak a múlt hibáival magyarázni. Természetszerűleg idő is kell ahhoz, hogy valaki egy több mint harmincéves írói pályája hibáit és eredményeit összegezhesse, s munkája **gyakorlatában** is megtalálja a helyes utat. Déry eljutott már a világnézeti tisztázódás fordulópontjához — amint ezt a kisregény bizonyítja —, de az írásművészet gyakorlatában még kísértenek a régi hibák.

A szocialista rend megváltoztatja a dolgozó embert, új embertípust formál, a szocialista ember nagyszerű típusát. Ezt az igazán emberréváltást példázza Déry új kisregénye. Három falu lakossága összefog, hogy egy akkor születő gyermek s a szülőanya életét megmentse. Nem valami hétköznapi polgári humanitásról van itt szó, hanem az egymás sorsáért aggódó, egymás sorsával törődő **közösség** monumentális tetteről, olyan hősiességről, mely csak a szocializmus körülményeiben élő emberek sajátossága. A példa, amit az író tolla megmutat, nem egyedi, elszigetelt jelenség hazánkban, számtalan hasonlót tudnánk mellé sorakoztatni. Déry tehát helyesen cselekedett akkor, mikor nem félt a valóban szinte emberfeletti hősiesség megmintázásától —, tipikust alkotott. A helyzet, a körülmények, az emberek cselekedetei mindenképpen erre mutatnak.

De már éppen ezzel kapcsolatban problémák merülnek fel az említett két, egymással vitázó kritikában. Bodnár a szituációból negatív következtetéseket von le Déryre vonatkozóan. Az író unakassága régebbi hibáinak újból való jelentkezését véli felfedezni a cselekmény indulójelenetében, a valóság egészét létrehozó körülményelemekben: „Az excentrikus szemlélet szolgálatában áll a véletlenek túlhalmozása. (Bodnár Kiemelése. P. Z.) Simon fiatal feleségének váratlanul érkezik el az ideje. Az egyetlen szomszédasszony, aki segítségére lehetne, 'véletlenül' éppen 40 fokos lázban fekszik, a szomszéd egyik lába pedig 'véletlenül' hónapok óta gipszben van.

Az erdészgyakornokok, akiket segítségért lehetne küldeni a közeli falvakba, alig pár hete érkeztek meg a soproni főiskoláról — nem ismerik a hófúttá utat. A legközelebbi falu orvosa „véletlenül” ugyancsak 40 fokos lázas beteg, s mindehhez „véletlenül” éppen azon a télen olyan hóvihár dúlt a fennsíkon, amilyenre tíz esztendeje nem emlékeznek az odavalósiak. A véletlennek ilyen mérvű halmozása, az író vissza-visszatérő kommentárjaival együtt a történet egyszeri jellegét hangsúlyozza, s — akarva-akaratlan — megakadályozza az olvasót, hogy az esetet általános érvényűnek, az alakokat követendő példaképnek érezze.“ (Csillag 1953. július. 1056. lap.).

Ezzel szemben Pándi Pál a következőképpen vélekedik erről: „A szocialista realizmus nem tiltja ki az irodalomból a véletlent, ha annak eszmei és művészi hatása a regény összefüggésében megfelelő, ha rajta keresztül a lényeges, a szükségszerű tör fel. Tehát jogos a véletlen akkor, ha érvényesíti, (sőt: alakítja) a tipikust, és nem rombolja. A véletlennek is van jellegzetessége, tipikussága. Nagy írói biztonság és erő kell ahhoz, hogy a regény konkrét valóságában megérezze annak a helyzetnek, annak az időnek, azoknak a körülményeknek egyrészt 'adekvát' véletlenjeit, másrészt a véletlen érvényesülésének lehetséges fokát. Déry Tibor egyiket sem véti el. A kisregény 'véletlenei' nem keltik a helyzet preparáltságának érzését az olvasóban, mert Déry Tibor nagy írói biztonsággal él a történet megírásában ezzel az eszközzel.“ (Csillag, 1953. október. 1534—35. lap.) Amit Pándi a véletlenről, illetve annak valóságfunkciójáról, a véletlen és szükségszerű dialektikájáról mond, helytálló. Ugyanígy igaza van a kisregényre konkretizált mondanivalójának is. De a konkrét példák felsorolásában, Bodnárt illető híralata, s védelme a kisregény irányában, a felszínen marad. Egyedül a vihar indokoltságának megokolására ad átfogó, mély magyarázatot. Szerintem azok a véletlenek jelentős részben, melyek a kisregényben szerepelnek, többségben nem is játszanak lényeges szerepet a helyzet tipikussá érzésében. Az erdészgyakornokok nem ismerik az utat nagyon, — lényeges ez? Annyiból, hogy fennáll az eltévedés veszélye. De ha ismernék, talán könnyebben tudnák megtenni? Távolról sem. Az út attól éppoly nehéz maradna. S ha a legközelebbi falu orvosa éppen nem volna 40 fokos lázban fekvő beteg, talán könnyebben vergődnének át a hófúttá utakra rakodott hótömegben? Nem! Legfeljebb azzal a rövid idővel érkezének hamarabb, amennyi a másik orvos keresésével elhúzódott. Am a lényeges nehézségeken ez nem könnyítene. Tehát mind Bodnár, mind Pándi túlságosan nagy jelentőséget tulajdonított a véletlenek szerepének, pedig azoknak inkább csak környezet-funkciójuk van, mintsem a tipikus helyzet építőkövel. A leglényegesebb véletlen egyike a hirtelen, időelőtti szülés — aminél Pándi helyesen érvel: nem is nagyon véletlen; a másik a vihar. A vihar, mint véletlen azonban a kisregényben, a szükségszerűség hordozója, annak megjelenítőjévé, kifejezőjévé válik, s mint ilyen, a történet végén nem véletlen immár, hanem ön-maga ellentétévé erősödik, a megtörtént szükségszerűséggé. A vihar véletlen egyedisége összetalálkozik a némileg korábban bekövetkező szüléssel: ez a véletlen-keret. De azoknak az embereknek a hősiessége, akik harcolnak a természet megvadult elemeivel, már nem véletlen, hanem szocialista életünk szükségszerű jelensége. A véletlen-keret tehát szükségszerűség-tartalommal telítődik, s ebből adódik a tipikus szituáció.

De haladjunk tovább egy lépéssel. Nincs igaza Bodnárnak, mikor Déryt „hétköznapi realistává” degradálja. A kisregény nem felel meg a szürke hétköznapiasság elméletének. Kétségtelen, Déry hangsúlyozza ezt, néhol talán kissé hántó erősséggel is, de maga a kisregény egészen mást mutat. Termézetes, hogy „hétköznapi hősök” szerepelnek a műben, mint ahogy nem lehet három falu lakossága egyértelműen földreszállott mesebeli hős. Déry írása azt akarja példázni, hogy a szocialista építés „hétköznapijainak” cselekvő emberei milyen emberfeletti tetteket képesek végrehajtani, anélkül, hogy monumentális hősökké lennének méretezve, egyszerűen csak azért, mert szocialista emberek.

A következő vitatott kérdés a szereplők intellektuális arca megrajzolásának hiánya a kisregényben. Itt részben Pándi egyetért Bodnárral, de nem tér ki bővebben a kérdés lényegére. S itt ütközünk a hétköznapiasság problémájába a szó negatív értelmében. Bodnárnak nincs igaza, mikor azt állítja, hogy a szellemi arc megrajzolásának hiánya a kisregényben — világnézeti szempontból — szinte az idő- és területenkivüliséghez vezet el. Bár

kétségtelen, fennállhat ennek veszélye. Egészen másról van itt szó. Amit az előbbieken elmondtunk a hétköznapióság cáfolatáról, a regényben szereplők **összességére általánosságban** tekintve megállja a helyét. Am ha az egyes embereket vizsgáljuk, ha nem a három falu hős lakosságának cselekvő egészét tekintjük, hanem az egyes embert, a párttitkárt, a férjet, Espersitet, a mozdonyt befűtő Menyus bácsit, akkor előtűnik az intellektuális arc megrajzolásának hiánya, és ennek a hiánynak a hétköznapióság problémájával való összefüggése. Az egyes emberek többé-kevésbé sikeresen megrajzolt figurák, de szellemi arculatuk ábrázolása elnagyolt, esetleges. S bár itt Pándi Déry mellett áll ki, részint mégis kénytelen Bodnárnak igazat adni, és eltérő véleményének igazolására ő is csak elszigetelt, egyes példákat tud felhozni a kisregényből. Az intellektuális arc hiánya az, ami negatív értelemben hétköznapivá teszi az embereket az írói bemutatás szempontjából, ugyanakkor idő- és területenkívülivé, bizonyos mértékben megokolás nélkülivé, egyfajta értelemben elvonttá. A történet szempontjából ez nem jelent idő- és területenkívüliséget — mert nyilvánvaló a szocialista állami szervek és a párt irányító-mozgósító szerepe, — annál inkább Déry szempontjából. Déry már eljutott addig, hogy új életünk eleve problémái felé fordult, s meg tudja látni ennek az életnek tipikus jelenségeit is. Csak éppen a cselekvő egyes embert nem látja még a maga egyéni — a közösséggel összefonódó — életének teljes értelmi, gondolati és érzelmi gazdaságában. Ez az a pont, ahol Déry továbblépett ugyan, de megakadt a felszín jelenségeinél.

Ezzel a problémával függ szorosan össze a kisregényben megjelenő egyoldalú moralizálás, melynek képében az író, miut objektív harmadik szakítja félbe az események sodrát, s szól bele az útbaigazítás, magyarázkodás igényével a történet további alakulásába. Már maga a hang sem a legmegfelelőbb. Az olvasó kétségkívül joggal vállveregető, fölényes bölcselkedést felvashat ki belőle; készen talált igazságot. Viszont hiányzik az elmélkedésekből az írói indokolás ereje. Tekintsünk el a minden bizonnyal ebben is szerepet játszó, úgynevezett dérytiboros modorosságtól, s próbáljuk megvilágítani a kérdést az előbb mondottakkal való összefüggésében. A kettőség nyilvánvaló: az író lényegében azt mondja el, többé-kevésbé szürke mondatokban, amit hősei intellektuális arcának megrajzolásával kellett volna bemutatni — a cselekedetek erkölcsi-értelmi indokolását. Déry azonban a felszínen marad, s a valóság mélyebb rétegeinek feltárása helyett megelégszik néhány odavetett mondatlal. Ez azután alapjában helytelen, fordított kettőséget eredményez. A hősök élik a maguk életét, cselekednek legjobb belátásuk szerint, nem pedig az író által hangoztatott erkölcsi normák követelményeinek megfelelően; pontosabban: úgy cselekednek, csak ezt nem ábrázolja Déry. Viszont ezek az erkölcsi normák, megfelelő körülményekben, ha az emberek cselekedetébe ágyazva jelennek meg, lényegében helyesek, — a szocialista ember öntudata tartalmát és célt adna nekik. De így, néhány szürke mondatban meghúzódvá valóban elcsépelet, frázisos polgári álmorállá silányulnak. Ez azonban nem lényegük, hanem elvontságuk eredménye. Déry ezzel, akarva-akaratlanul, a régi hibába esik vissza, s ezen a ponton helyes Bodnár elemzése.

Mindennek egy oka van: Déry helyes útra lépett, de nem lépett eléggé előre még. Bizonytalankodik, és nem ismeri eléggé a járást ezen a területen. A polgári moralizálás, amely a kisregény lapjain megjelenik, viszont — véleményem szerint — már nem a világnézeti szektánság tükröződése, hanem annak szükségzerű következménye, hogy Déry nem ismeri, nem ábrázolja elég mélyen a ma emberét. Az általa hangoztatott erkölcsi normák nem lényegüknél, fogva polgariak, hanem inkább a kisregényben betöltött s Déry által tévesen értelmezett **funkeiójuk** következtében.

A kritikák közül szinte egyik sem emlékezett meg a kisregény stílusáról. Pedig Déry itt ugyancsak jelentős lépést tett előre. Stílusa nemcsak tovább egyszerűsödött — a **Befejezetlen mondat** mondatainak bonyolult elvontságához viszonyítva, — de közvetlenebbé, kifejezőbbé, sokkal inkább plasztikussá vált. „Január közepe táján hirtelen, megenyhült az idő, az ég beborult. A felhők alacsonyan jártak, mint a rossz álmok, meg-megnyomták a tájat, mely máról holnapra ellaposodott, elveszítette égnek szálló, tündöklő csúcsait. Eltűnt a Tarkó kopasz búbja, a Gerenavár, a Rákmár, a Várgyakra, a Bácsóbükk. A fennsíkon, melyet köröskörül immár csak felhők határoltak, mint a hideglelés, végigfutott a köd. Sötét volt dél csúcsán is,

mintha mégcsak pitymallana." Néhol még kissé száraz. földrajzi leírásként ható írásmódot használ. (Pl. a történet elején.)

Összefoglalva az elmondottakat: egy pillanatig sem kétséges az, hogy a Simon Menyhért születése előrelépést jelent nemcsak a Felelet második kötete, de Déry egész eddigi munkásságához viszonyítva is. Erződik rajta az az őszinte, becsületos szándék, mellyel írója a jelen nagy kérdései felé fordult, szakítva ezzel nem egy hibásnak bizonyult nézetével, megbírált téves elméletével. A megkezdett úton azonban nem tud eléggé messzire jutni — ebben, és nem elsősorban a múlt tévedéseiben kell keresnünk a kisregény hibáinak credendó okát. Még nem tudott eléggé mélyre hatolni a ma jelenségeinek ismeretében és sokrétű, gazdag ábrázolásában.

A kisregény azonban, elsorolt és elemzett hibáival egyetemben is új irodalmunk jelentős alkotásai közé tartozik. S kritikai életünk tartozik annyival Déry Tibornak, hogy elismerje ezt a kétségtelen tényt. Hiszen ez az alkotás állomást, fordulópontot jelent lényegében az író életében is: új alkotások sorozatát. S Déry Tibor ebben a kisregényben megmutatta, hogy tud írni a jelenről is, sőt bizonyos vonatkozásaiban jobban, elevenebben, mint a múltból.

Elsősorban ezek azok a szempontok, melyeket figyelembe kell vennünk ennek az alkotásnak megítélésénél. S csak így értékelhetjük helyesen a maga teljességében. Szocialista életünk egyik tipikus jelenségének ábrázolását adja — három falu hősi küzdelmét. De a három falu hős lakossága nemcsak egyszerűen a születő gyerek életbenmaradásáért küzd. A megszületendő fiúgyermek életéért vívott harc nagyszerű jelképévé magasodik annak a monumentális küzdelemnek, melyet dolgozó népünk folytat a születő új megszilárdításáért, a szocializmus felépítéséért. Én ebben látom Déry regénye mondanivalójának lényegét, és ebben a regény művészi értékének jelentőségét.

PAPP ZOLTÁN

Kuczka Péter: Mindenkinék! mindenkinék! (Szépirodalmi Könyvkiadó 1953)

Kuczka Péter legújabb verseskötete jelentős könyv mind Kuczka, mind pedig az egész mai magyar költészet fejlődése szempontjából. Összegeződnék benne azoknak a költői főrekvéseknek az eredményei, amelyeket Kuczka tudatosan vállalt és igyekezett megvalósítani: témában a legaktuálisabb, politikai tartalmú, a munkásosztály harcait és hivatását tükröző mondanivaló, a harcosság, és hangban az egyszerűség.

Kuczka 1948-as korszakának jelentőségét mindenekelőtt az általa végrehajtott tematikai frontáttörés adja. A „Mindenkinék! mindenkinék!” is elsősorban ez okból fontos mű. Gábor Andor, Hamburger Jenő, Balázs Béla, Komját Aladár jónéhány verse kapcsolódik témájában is a proletárdiktatúrához, tanul is tőlük Kuczka, de túlmegy rajtuk. Kuczka az 1919-es magyar proletárdiktatúra hősi önvédelmi harcának bemutatásán keresztül a magyar proletariátus patriotizmusának állít emléket, annak hagyományait éleszti. Nem egyszerűen egy multbeli téma idézéséről van itt szó, hanem forradalmi hagyományaink legnagyobbikének megelevenítéséről, mégpedig egész költészetünk történetében először átfogó igénnyel: S a proletár hazafiság eszméjének élesztése elsősorban mai harcaink szempontjából felbecsülhetetlen értékű vállalkozás, hiszen a mi szocialista hazafiságunknak alapja. Közvetlen elődje a magyar proletariátus, a kommunisták hazafisága.

Kuczka kötetének valamennyi művészi sajátossága — műfaj, szerkezet és stílus — a téma és az alapeszmé lehető legsokoldalúbb, legintenzívebb kibontakoztatását szolgálja.

Kuczka megkísérel egy, az új magyar költészetben, de a régiben is szokatlan, ritka műfaji keretben megszólalni. Összefüggő lírai-epikai ciklust teremt, amelynek egyes önállóan is megálló darabjai egyetlen nagy egészévé kovácsolódnak a Magyar Tanácsköztársaság harcainak és a proletárhazafiság eszméjének teljes, átfogó ábrázolását nyújtják. Műfajilag talán egyetlen hasonló kísérletet említhetünk egész klasszikus költészeti hagyományunkból: Arany János félbemaradt Hunyadi-balladakörét. A műfajadta lehetőségeket Kuczka merészen, invenciózusan kihasználva a valóság legkülönfélébb nézőpontjaiból szemlélve jeleníti meg a fiatal magyar kommunista párt és a felszabadult és szabadságának tudtára ébredt munkásosztály hősi önvédelmi küzdelmeit. Ezek közül a nézőpontok közül legfontosabb az, hogy Kuczka mind alulról, a forradalomban és az önvédelmi harcokban résztvevő néptömegek oldaláról, mind pedig fölülről, a párt, a vezetés, a proletárhatalom eszméjének oldaláról megmutatja és értékeli az eseményeket és a bennük résztvevő erőket. E két nézőpont azonban sohasem válik külön, mindig szorosan egybefonódik az egész tárgyat átfutó közös nagy alapeszmében: a proletár haza megteremtésének és megvédésének eszméjében.

A ciklus első kilenc verse a diktatúra megszületésének rajzát adja: a frontok bomlásától március 21-ig, a tanácsköztársaság kikiáltásáig történő eseményeket öleli fel. A kötetnek ebben a részében, néhány vers kivételével, érződik bizonyos riportszerűség. A költő gyorsan pergő, apró mozaikszerű képek egymásután állításával, és az események igen sokszor szürkén, felületesen történő kommentálásával igyekszik a korszakról képet adni. Úgy érezni, mintha itt még nem értette volna meg kellőképpen saját feladatát, és túlságosan széles anyagot ölelve, a forradalom születéséről minden vonatkozásban képet akar nyújtani. De a saját maga választotta ciklusforma nem alkalmas ilyen természetű ábrázolásra, s ez az oka annak, hogy hangban is a kötet e részében a legszintenebb, stílusban a leginkább önállótlán. A kötetnek ezt a részét Kuczka leginkább a Majakovszkij hagyományra támaszkodva írta meg. A forradalom ábrázolásában Majakovszkij a legjobb hagyomány, de azt kell megérteni, hogy Majakovszkij a maga nagy poémáiban a témát rendkívüli intenzitással tárta fel. A kötetnek e részéből éppen az intenzitás, a típusokat és eseményeket megjelenítő erő hiányzik a legjobban.

A tizedik verstől kezdődik a köztársaság védelmének a története. A tizes és a tizenegyes vers arról szól, hogyan állt helyt az ellenforradalmi kulák bandákkal és a fehér csehekkel szemben, — akik orvul törtek rá a proletár hatalomra — „Csete Károly, a vadbiztos — Hencz Miklós, a népbíró“ és „százfáz vöröshonvéd, százfáz manlicherrel“. E versek a forradalmi proletariátus öntevékenységet, hazafias helytállását és önfeláldozását alulról mutatják meg, a mozgásban lévő, cselekvő néptömegeket ábrázolva. A versek formája is ennek megfelelően cselekményes, balladisztikus. Ezekre felel „Az ünnepnapot ki találja meg...“ kezdetű (tizenkettes számú) ódai hangú költemény, amelyben Kuczka felülről, a költő szemével, a párt szemével értékeli a történeteket, az eddigieket és a bekövetkezőket egyaránt: „Minden a miénk! Minden a miénk! — A gyár, a föld, az egészség, a szép, — a mult, — a jelen s igéretes jövő! — kiált az osztályú lett sokaság. — És a cselészövé hálóját szakítva — indult fegyverrel verni vissza — a támadókat, s megvédeni — a birtokába vett hazát.“ S erre a versre ismét olyan versek felelnek, amelyekben a fegyverforgó munkásosztályt látjuk egyes típusaiban és tömegeiben, az ő szívát halljuk. Sós Pista dalában (15-ös vers) az öntudatra ébredt magyar proletár katona szólalt meg felejthetetlen egyszerűséggel és erővel: „Igaz voltam katona, — nyomta vállam a puská, — de akkor a király hajtott, — most meg, szólít a haza.“ A nép, a proletariátus és vezetője, a párt képviselői egybe a salgótarjáni harcokról szóló 16. versben, melyben Rákosi Mátyás és a mellette harcoló vörös matróz és a többi mévtelen proletár katona a pártvezette munkásosztály legyőzhetetlen erejéről és csodát művelő hazaszeretetről állít példát. Ez a költemény terjedelemben is a kötet legtekintélyesebb darabja, de szerkezetileg is csúcsa, tengelye az egész ciklusnak. De középpontjában van a kötetnek eszmeileg is; reá felelnek, belőle nőnek ki a ciklus utána következő darabjai, épp úgy, mint ahogy a megelőzők az előkészítést, a megalapozást szolgálták.

Nemcsak alulról és felülről ábrázolja Kuczka a proletariátus harcait. Beleágyazza a történelmi fejlődés menetébe, megkeresi a kapcsolatokat visszafelé, a mult felé is s az utókor, a mi jelenünk felé is. Mély eszmei jelentősége van annak, hogy az eszmei és szerkezeti tengely szerepét betöltő 16. vers hőse éppen Rákosi Mátyás, akinek személye összekapcsolja a 19-es proletárdiktatúrát a Lenin-megjósolta „második“-kal, a maival. S a vers cselekményét keretező, a védelmezett haza tájképét idéző formális keret másik funkciója éppen az, hogy a harcosok felett zúgó szímbőlük öreg tölgy képe, „Rákóczi tölgyfája“ egyszersmind éreztesse azt a történelmi léggörít, amelyben a proletariátus függetlenségi küzdelmei folynak: „Ő ott áll a dombon, sohasem hajolva, — főnn, a kék magasban széjjelterül lombja, — ráborul a völgyre, az egész hazára, — Rákóczi tölgyfája, Rákóczi tölgyfája.“

Kuczka sokoldalról való ábrázolásmódja nemcsak a kifejezett tartalom eredménye, hanem az általa kialakított művészi formái is. Már láttuk, hogy a kötetben alkalmazott műfaji és szerkezeti megoldások hogyan szolgálták — a vulgarizációt és a laposságot elkerülve — ezt a sokoldalú ábrázolást. Ezt a célt szolgálja teljes mértékben a kötet stílusa is. Kuczka egyesítette a harcos politikai költészet hangját a népköltéssel, a magyar klasszikusoktól (elsősorban Aranytól) eltanult stílust a Tanácsköztársaság proletariátusának harci szavával. S mindezt feloldotta a költemény egész koncepciójában, beleolvastotta saját költői stílusprogramjában: a harcoság és az egyszerűség, a proletárkemenység és a proletáröntudat ez olyannyira jellemző stílusformájában. Kuczkanak ezek az eszmeileg megindokolt műfaji és stílustörekvései vezetnek a kötet rendkívüli változatosságához, sokszínűségéhez.

Találunk benne népdalokat, amelyek népdalok műfajilag és stílusban, de fülmennek a szokványos értelemben vett népdalon, mert nem a parasztot, hanem a városi proletárt szólaltatják meg: „Ószirozsa, langy idők virága, — hogy kerültél munkás zubbonyára, — kalapácsok nyelére — kalapácsok nyelére? — Osztyáhbéke, osztyáhare helyére?“ S találunk proletárnépballadákat, amelyek új gondolat és képanyagukban szintén Kuczka újirányú törekvéseinek sikeréről beszélnek. A „Bumm. Bumm... Dörrent váratlanul...“ kezdetű (22. vers) hőse egy proletárkatona, aki maga beszéli el első személyben, hogyan vett részt a Ludovikás ellenforradalom leverésében. A vers egyszerűsége a népe, a proletariátusé, főmórsége a klasszikus népballadákra

emlékeztet. Képanyaga teljesen városi jellegű, a proletárszemléletnek megfelelő, az üzemi munkás tapasztalatából fakadó. „Sültek a házak és a part — a nap forró pékműhelyében“, „olvadó cinlap a Duna“. „nyomukban habos lett a víz — tarajos, olajos.“ De nemcsak külsőségekről van szó. A „Somoskőn túl, Fülel felé...“ kezdetű (19. vers)-ben a költő leírja az ócska mozdonyból készült magyar páncélvonatot. A leírásból áradó szakszerűség és szeretet a józsef-attilai gondolatot idézi: „Velünk nevelkedett a gép.“ S ugyanebben a versben a természeti jelenségek is a munkásszemlélet tükrében verődnek vissza: „Az alkonyat a dombok alján, — akár a gyárak korma hullt.“

A kötet számos egyéb műfaji és stílus-problémát fölvet még: a klasszikus magyar, arany-jánosi hagyomány, valamint Majakovszkij öröksége továbbfejlesztésének a kérdését; de elemzés nélkül, — amire itt hely nincs, — nehéz erről a kérdésről meggyőzően szólni. Kétségtelenül Kuczka egészében véve sikeresen olvasztotta bele ezeket a hagyományokat művébe, olymódon, hogy tud a maga hangján szólni, sehol sem válik epigonná. De helyenként mégsem sikerül elkerülnie a diszharmóniát. Óhatatlan, hogy olykor-olykor ne a példának vett előd hangja harcogja túl az övét. Ilymódon nem problémamentes, hibátlan mű a „Mindenkinek! mindenkinek!“ s ezek a problémák (mind pozitív, mind negatív értelemben) szaporodnának, ha elemzés alá vennénk például csak a kötet drámaiságának, az osztályellentétek drámai megjelenítésének problémáját, vagy az egyes típusok és a cselekmény egyes jellemvonásaiban megmutatkozó speciális magyar nemzeti jellemvonásoknak és ezek művészi megjelenítésének kérdését.

Kuczka köteté költészetünk kemoly gazdagodását jelenti. Az a magasfokú művészi tudatosság, amellyel Kuczka témáit kiválasztotta és földolgozta, bizonyítja, hogy a szocialista realista költői elvek és módszerek valóban gyümölcsözők, s képesek Pártunk irodalmi célkitűzéseit eredményesen szolgálni.

DIOSZEGI ANDRÁS

Néhány szó a Szigligeti Színház békéscsabai munkájáról

A Szigligeti Színház a színi évad első felében Békéscsabán, a második felében pedig Szolnokon mutatja be igen jól összeválogatott műsorát. Mint minden vidéki színháznak, sajátos nehézségekkel kell megküzdenie a témaválasztás, a különleges szervezési munkák, a tájelőadások, a díszletezés és sok egyéb kérdésen belül. Ha munkájukban itt-ott fedezhetünk is fel hiányosságokat, az éppen az előbb említett különleges vidéki helyzetükből adódik, semmiképpen sem a színház vezetősége vagy egész kollektívájának rossz munkájából.

Azt tapasztaltuk, hogy a Szigligeti Színház színművészei, zenekara és összes többi dolgozója az igazgató elvtárs vezetésével átérzik a nagy felelősség teljes súlyát, mely valóban nyugszik, és pedig azt, hogy lelkiismeretes, jó munkával, tehetségük maximumával, előadásmódjukban alkalmazkodva a helybeli közönség igényeihez, egyre fokozódó mértékben elégítsék ki a dolgozók kulturális igényeit. Kétségtelen jeleit láttuk ennek például a Denevér és a Luxemburg grófja előadásán, de a többi darabnál is. Bizonyítja e tényeket a színház szinte állandó zsúfoltsága, az elismerő tapsok, melyek nem egyszer csak ismétlések után csitulnak el.

Az egyéni alakításokban szívdérítő, sajátos humorával Erdődy Kálmán és Boross János mutatott be kimagasló játékokat. Erdődy Sir Bazil alakítása a Luxemburg grófjában, Boross Fosch alakítása a Denevérben külön elismerést érdemel. Pálffy Aliz szerény, minden esetben megnyerően kedves szereplése egyszer sem múlt el a város dolgozóinak lelkes tetszésnyilvánítása nélkül.

A szolótáncosok kis csoportjának fellépését örömmel, nagy élvezettel figyeltük, és a legnagyobb elismeréssel adózhatunk Kürtössy Ákos koreográfus és előadó-művészeknek, a csoport betanítójának, különösen a Denevér és a Luxemburg grófja táncbetétjeiért. Szívós, eredményes munkájukról bárki képet kaphat, ha a Szigligeti Színház tavalyi táncműsorát, az ideivel összeveti.

Sok elismerő szóval nyilatkozhatnánk még a művészkollektíva egyes tagjairól. A Tiszatáj ilyen vonatkozású első cikkében egyelőre fontosabbnak tartjuk megemlíteni a egész gárda közös erőfeszítéseit olyan irányban, hogy a színen lévő valamennyi művész, a darab mondanivalójának megfelelően, tehetsége legjavát nyújtotta majd minden esetben.

Az eddigiekben szinte majdnem mindig az elismerés hangján szólottunk. Hangsúlyozzuk, a Szigligeti Színház megérdemli e hangot, s e vélemény különösen a művészekkel való egyéni beszélgetések után erősödött meg, nem is beszélve a harmonikus klubéletükbeli tapasztalatokról. Úgy látszik, hogy ez utóbbin keresztül megvan a reális alapja egy elvtársias, egészséges művészi kollektíva kialakításának, s ezzel párhuzamosan a mind jobb és jobb eredmények felmutatásának.

Ha vannak hibák — s nyilván vannak —, a szembetűnőket ez az erős kollektíva le tudja győzni, s a megbúvó hibák felkutatásába a Tiszatáj is szívesen kapcsolódik be.

Végezetül egy dologról még szólnunk kell. Békéscsaba Városi Tanácsának figyelmét kívánjuk felhívni arra, hogy a jövőben az eddiginél sokkal fokozottabban gondoskodjon színművészeink egyéni és csoportos igényeiről. Elsősorban gondolunk itt a színház művészeinek, dolgozóinak lakáskérdésére, másodsor pedig arra, hogy klubhelyiségüket, melyet olyan szeretettel látogatnak, tegye reprezentatív vonatkozásban is klubbá, mert egyelőre hiányos berendezésével, elégtelen fűthetőségével és egyéb hibáival barátságtalan, s nem méltó a jómunka utáni megérdemelt pihenésre, szórakozásra.

Kerényi György

Készült 1600 példányban